

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ім. І. І. МЕЧНИКОВА
НАУКОВА БІБЛІОТЕКА

ПРОФЕСОРИ
Одеського
(Новоросійського)
університету

Біографічний словник

Том 1

РЕКТОРИ

Видання друге, доповнене

Одеса
“Астропринт”
2005

ББК 74.584(4Укр-4Од-20)7я21

П 841

УДК 378.4(477.74)(03)

Книга являє собою перший том біографічного словника “Професори Одеського (Новоросійського) університету”. Присвячена вона ректорам ОНУ за всю його історію — від моменту заснування в травні 1865 року до 2005 року. Складається з біографічних довідок про ректорів та бібліографії.

Для істориків, краєзнавців, бібліотечних працівників та широкого кола читачів.

Автор вступної статті

В. М. Хмарський

Відповідальний редактор

В. А. Сминтина

Заступник відповідального редактора

М. О. Подрезова

Редколегія:

Ю. О. Амброз, Т. В. Васильєва, Д. С. Іщенко,

І. С. Гребцова, Н. Л. Оленович,

В. Г. Полтавчук, Т. М. Попова, В. Д. Севастьянов,

М. Я. Тихоненко, М. І. Чесноков, Н. Г. Юргелайтіс

Упорядники та бібліографічні редактори:

В. П. Пружина, В. В. Самодурова

Друкується за рішенням Вченої ради ОНУ

4309000000—060
П $\frac{\quad}{318-2005}$ Без оголош.

ISBN 966-318-302-0 (У 4 т.)

ISBN 966-318-308-X (Т. 1)

© Одеський національний
університет ім. І. І. Мечникова,
Наукова бібліотека, 2005

ЗМІСТ

Від упорядників	4
Історія університету в особах	5
Ректори ОДУ (<i>хронологічна таблиця</i>)	10
Соколов Іван Дмитрович	11
Леонтович Федір Іванович	15
Головкінський Микола Олексійович	24
Ярошенко Семен Петрович	31
Некрасов Іван Степанович	36
Шведов Федір Никифорович	39
Деревицький Олексій Миколайович	44
Занчевський Іван Михайлович	49
Левашов Сергій Васильович	53
Кишенський Дмитро Павлович	57
Доброклонський Олександр Павлович	60
Білімович Антон Дмитрович	66
Солнцев Сергій Іванович	70
Шмідт Ісай Павлович	76
Савчук Микола Панасович	79
Іванченко Прокіп Леонтійович	83
Лебедев Сергій Іванович	86
Юрженко Олександр Іванович	90
Богатський Олексій Всеволодович	93
Сердюк Віктор Васильович	97
Зелінський Ігор Петрович	101
Сминтина Валентин Андрійович	107
Список основної використаної літератури	119
Список прийнятих скорочень	122

Від упорядників

Друге видання біографічного словника “Професори Одеського (Новоросійського) університету, яке підготовлене до 140-річчя з дня утворення університету, виходить у чотирьох томах. Перший том присвячений його ректорам. Наступні три томи містять словник професорів університету за всю його історію — від моменту заснування в травні 1865 року до 2005 року.

У перший том словника увійшла хронологічна таблиця ректорства, статті про ректорів та довідковий апарат. Статті, що написані в жанрі науково-біографічних нарисів, дають уяву про життєвий та творчий шлях, внесок в історію університету кожного ректора. Кожна стаття містить у собі список основних праць вченого та список літератури про нього (бібліографічні покажчики та біографічні публікації), використані архівні матеріали. Розміщені статті в хронологічному порядку — за часом ректорства.

Довідковий апарат представлений списком основної використаної літератури, що включає книги з історії університету в цілому, джерела до вивчення цієї історії, енциклопедії, біографічні словники, бібліографічні покажчики, — та списком прийнятих скорочень. Іменний покажчик міститься в четвертому томі видання і включає імена, що зустрічаються в усіх томах біографічного словника.

Статті доповнюються портретами ректорів. На жаль, авторам статей та упорядникам не вдалося знайти портрет ректора О. П. Доброклонського. Книга ілюстрована великою кількістю гравюр та фотографій, деякими документами, що вміщені на вкладці.

Висловлюємо подяку за допомогу в доборі ілюстративного матеріалу до збірника професорам Г. Г. Чемересюку, доценту М. А. Вінниковій, завідувачу архіву ОНУ Е. М. Позивайло, голові профкому ОНУ Л. Х. Калустьяну, Заслуженому працівнику культури України Т. І. Максим'юку, сім'ї В. В. Сердюка, авторам статей.

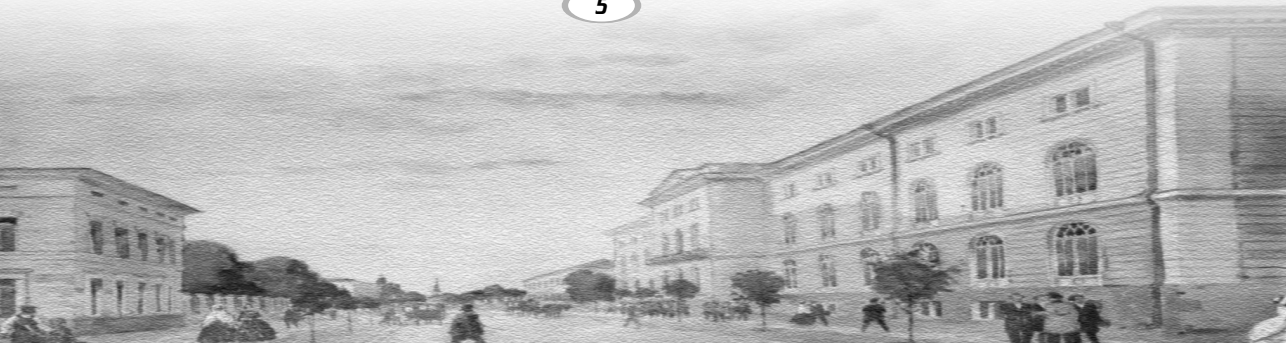

Історія університету в особах

Університет як суспільний феномен від сивої давнини належить до надбань людства. Друге тисячоліття від Різдва Христового у сфері культури воістину можна назвати ерою університетів, які за цей час перетворились з поодиноких світочів знання у потужні осередки науки й просвітництва, здатні визначати магістральні шляхи людської цивілізації. Не виключенням є й вітчизняна університетська традиція, витoki якої беруть початок у другій половині XVII ст. Із заснуванням цих закладів міста, крім уже наявних статусів, здобували наймення університетських. Відтоді університет ставав невід'ємною складовою частиною образу міста. Разом із тим заклад убирав у себе нагромаджену до його виникнення місцеву інтелектуальну традицію і, що не менш важливо, здобував як ознаку прикметник — похідну, хай і неофіційно, від імені міста.

Отже, Одеський Університет. Парадокс полягає у тому, що за майже півтора століття свого існування Університет так стисло, і водночас змістовно, офіційно не називався. Адже виник він у 1865 р. як імператорський Новоросійський університет. Після лютневої революції 1917 р. і жорсткої боротьби різноманітних урядів і армій статус імператорського відпав. У 1920 р. заклад було розформовано, але, як виявилось, на щастя, тимчасово. З 1933 р. він стає Одеським державним університетом. Наприкінці Другої світової війни у його назві з'являється посвята Іллі Іллічу Мечникову. В ознаменування століття від заснування Університет було нагороджено орденом Трудового Червоного Прапора, що, в дусі часу, зазначалось й у титулатурі вузу. Згодом згадку про орден було утрачено, але здобуто статус національного. Тому сьогодні він — Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова.

Наведений вище перелік лише підтверджує наявність сутнісної дихотомії буття такого суспільного явища як Університет в іпостасях постійного й мінливого. Константним залишається університетський дух міста — він був наявний навіть тоді, коли Університету ще не існувало. Адже прабатьком його був заснований у 1817 р. Рішельєвський ліцей, випуск-

ники якого офіційно уже через двадцять років прирівнювались до випускників університетів. Розмови ж серед місцевої еліти про перетворення ліцею в університет розпочались у середині позаминулого століття, а особливо — за часів попечителя Одеської учбової округи відомого хірурга М. І. Пирогова (1856–1858 рр.). Приміщення головного корпусу, що на Дворянській вулиці, приймали до себе з 1858 р., від часу побудови, ще ліцейських професорів та студентів.

Влада, як місцева так і центральна (у Петербурзі, Москві чи Києві) завжди залишалась небайдужою до Університету — флагмана вищої освіти у суспільстві. Змінювались уряди і навіть держави — незмінною залишалась ідея Університету. Проте це не означає, що сам Університет не змінювався. Навпаки, його історія — це шлях невтомного пошуку і розвитку.

Сьогодні архетип сприйняття нашого Університету в історичному контексті уявляється композицією трьох хронологічно послідовних образів — Новоросійський університет дореволюційного типу (від започаткування до закриття у 1920 р.); вищий навчальний заклад радянського типу (від закриття й відновлення — до початку 90-х рр. минулого століття); сучасний європейський університет, що здійснює активну інтеграцію у світову науку і прорив у майбутнє.

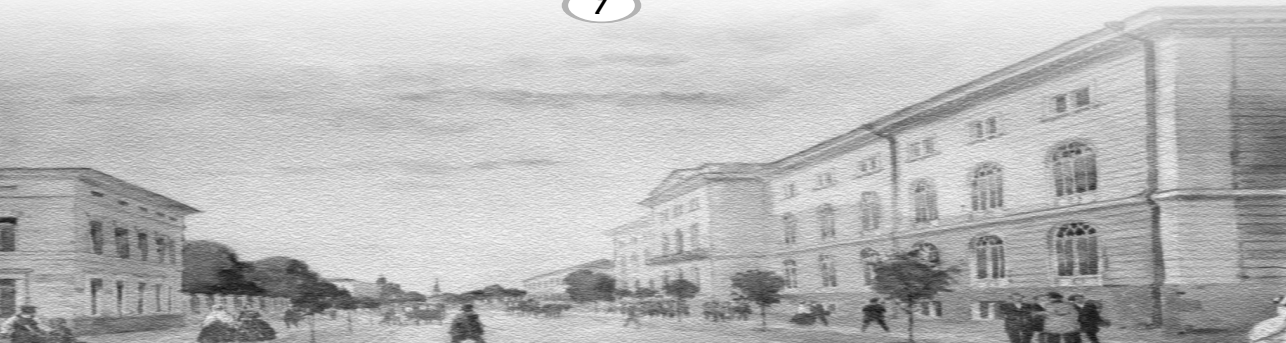
Поява Університету, першого на півдні України, здійснило значний вплив на інтелектуальне, культурне й громадське життя не лише краю, але й сусідніх регіонів та країн. Адже імперський уряд бачив його не тільки як вищий навчальний заклад для місцевих потреб, а й як один з чинників свого впливу на Балканах в контексті панславістської ідеологічної доктрини. Протягом перших десятиліть свого існування до навчального закладу було залучено плеяду блискучих науковців і викладачів. Візитною картою молодого Університету стали імена професорів М. І. Андрусова, М. Д. Зелінського, О. О. Ковалевського, Н. П. Кондакова, І. М. Сеченова, М. О. Умова, Ф. І. Успенського та багатьох інших. Найяскравішим феноменом тієї доби була діяльність у ньому І. І. Мечникова — майбутнього Нобелівського лауреата. Завдяки діяльності цих подвижників Університет піднявся до стандартів світової науки і відтоді намагається гідно підтримувати цю традицію.

Після 1920 р. розпочався радянський період в історії нашої Вітчизни і в житті Університету. Він був дуже непростим — деструктивні для університетів 20-ті, трагічні 30-ті, драматичні 40-ві роки. Палке бажання прогресу, ентузіазм у побудові нового, ще ніде небаченого суспільства, тісно переплітались з ідеологічними новаціями. Страшними жнивами людських доль стала Друга світова війна. На початку 1942/1943 навчального року, в евакуації в далекій Туркменії, наш навчальний заклад налічував лише 266 студентів та 53 викладача і співробітника, серед яких було всього вісім професорів. Проте Університет вистояв і гідно пройшов всі випробування. Зв'язок часу не перервався, закладений потенціал дав свої паростки. Промовистим є факт, що у 20–40-ті рр. два випускники колишнього Новоросійського університету — Д. К. Заболотний та О. О. Богомолець очолювали Академію наук України. Працював в ці роки в Одесі й ще один з президентів цієї Академії — В. І. Липський.

Післявоєнні десятиліття були також непростими, але це був час подальшого пошуку свого місця у суспільстві, нових пріоритетів у науці, спроб розв'язання проблеми єдності науки та освіти. З'явилися нові факультети, постали нові корпуси, кількість викладачів сягнула майже півтори тисячі, а кількість студентів перетнула рубіж 10 тисяч. Протягом 40-80-х рр. тут працювала ціла низка академіків, членів-кореспондентів АН УРСР, численні лауреати державних премій УРСР та СРСР. Багато з випускників піднялися до найвищих висот академічної науки. Університет займав вагоме місце у громадському житті міста, а деякі його вихованці стали відомими політичними і державними діячами.

Криза радянського суспільства і поява незалежної Української держави поставили перед нашим навчальним закладом нові завдання. Університет виклик прийняв, адже збереглась його основна мета — забезпечити на основі розвитку фундаментальних наук надання якісної, сучасної освіти студентській молоді. Наслідком цього стала поява у досить стислий термін десятків нових структурних елементів Університету — інститутів, факультетів, відділень, кафедр, спеціальностей, навчально-наукових центрів тощо. Справжній ривок здійснено у підвищенні кваліфікаційних стандартів викладацького корпусу — кількість кандидатів і

докторів наук тільки за останні 10 років збільшилась майже вдвічі. Динаміка в цій царині настільки потужна, що значною мірою й спричинила підготовку другого видання даного біографічного словника.

Особливо треба відзначити міжнародне визнання нашого Університету. Його співробітників охоче запрошують до участі у численних наукових програмах. Він гідно представляє нашу країну у різноманітних європейських і світових університетських структурах, що дає нам реальні підстави з впевненістю дивитись у майбуття.

Наші уявлення про сьогодні і минуле Університету побудовані і на суб'єктивному особистому досвіді, але найбільше вони сформовані попереднім доробком університетських істориків, які відповідно до свого часу намагались збагнути як його минуле, так і представити образ сучасного їм феномена Університету. Ювілеї навчального закладу ставали слухною нагодою для появи книг з університетської історії. Уже на першій чвертьвіковий ювілей професор О.І. Маркевич представив публіці “25-летие Новороссийского университета. Историческая записка и академические списки” (1890). В певному розумінні це видання залишається неперевершеним і до сьогодні.

50-річний ювілей, що припав на початок Першої світової війни, відзначено працею професора М. Г. Попруженка. Завершення наступного двадцятип'ятиліття настало у той час, коли після відтворення Університету не минуло й десятиліття і розпочалась Друга світова війна. Тоді було видано збірку “Одесский университет за 75 років” (під опікою ректора М. П. Савчука та відповідального редактора професора К. П. Добролюбського) (1940). Столітній ювілей подарував нам упродовж 1965–1968 рр. дві книги — колективні монографії “Історія Одеського університету” (В'язовський Г. А., Першина З. В., Юрженко О. І.) та “Історія Одеського університету за 100 років” (під редакцією ректора О. І. Юрженка).

На 125-ліття, в зовсім інших суспільно-політичних умовах, друком вийшла чергова праця — “Одесский университет. 1865–1990” (1991), в якій авторський колектив (на чолі з ректором І. П. Зелінським) прагнув на основі виявлених нових документальних матеріалів заповнити “білі плями” на історичній карті нашого Університету. Внаслідок цього історія вузу збагатилась як новими сюжетами, так і новими особами.

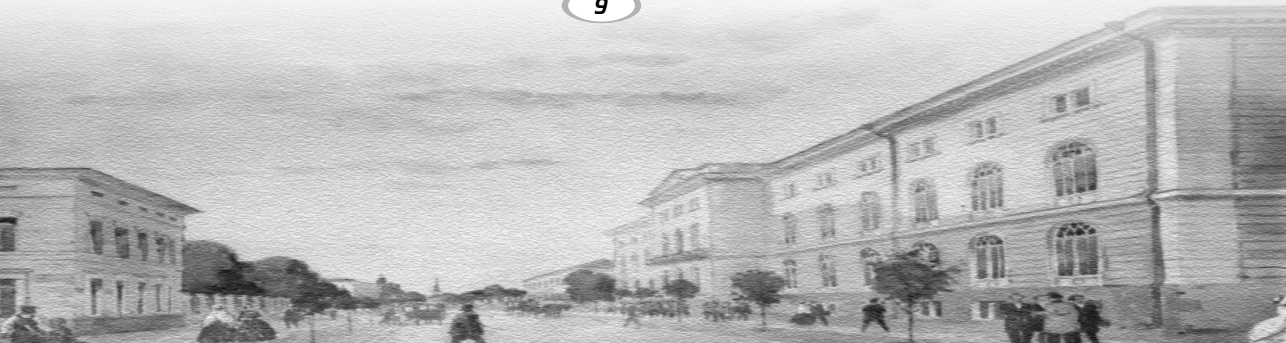
У сучасній Україні історичні студії нашої Alma mater здобули значного посилення. Наслідком цього був вихід у 2000 р. “Історії Одеського університету (1865–2000)”. Лейтмотивом її є постулат про традиції, адже історична пам’ять — це погляд у минуле, щоб краще пізнати сьогодення, розкрити процес формування національної самосвідомості і розвитку національної освіти. Другим проектом з нагоди 135-річного ювілею стала поява біографічного словника “Професори Одеського (Новоросійського) університету” (обидва видання під головною редакцією ректора В. А. Сминтини). Подібний словник, який крім біографічної має й бібліографічну складову, справа не тільки нова, але й унікальна. Далеко не кожний навчальний заклад у Європі може представити себе у такий спосіб. Це рідкісна можливість побачити історію Університету через біографії найвидатніших його діячів. Калейдоскоп доль представників професури, розташований за універсальним для подібних видань принципом — алфавітним — дає нам чудову нагоду відчутти зв’язок часу і невід’ємну приналежність фігурантів словника до професорської корпорації нашого вузу протягом всієї його історії. Словник у комплексі з “Історією Одеського університету” є новим серйозним кроком у вивченні історії нашого навчального закладу.

Сьогодні читачеві запропоноване друге, звичайно, доповнене і виправлене видання словника, який розпочинається томом, присвяченим ректорам. Перед нами галерея з 22 портретів непересічних осіб. Доля їх була різною, але єдиною основною: щире уболівання за Університет, самовідданість, і навіть, самопожертва у виконанні святого обов’язку — дбати про освіту свого народу. Кожен з них, посідаючи місце ректора, ставав, по суті, державним діячем і помітною постаттю у громадському житті. Тому всі вони заслуговують почути традиційне: “Rector magnificus”!

Поява представленого читачеві словника — це формування нової традиції у презентації нашого навчального закладу — через написання історії Університету в особах.

Отже... Початок ХХІ століття... Одеський Університет... Vivant Professores!

В. М. Хмарский

Ректори ОДУ (хронологічна таблиця)

Соколов І. Д.	1865—1869
Леонтович Ф. І.	1869—1872, 1872—1877
Головкінський М. О.	1877—1881
Ярошенко С. П.	1881—1890
Некрасов І. С.	1890—1895
Шведов Ф. Н.	1895—1903
Деревицький О. М.	1903—1905
Занчевський І. М.	1905—1907, 1917—1918
Левашов С. В.	1907—1912
Кишенський Д. П.	1913—1917
Доброклонський О. П.	1917
Білімович А. Д.	1918—1919, 1919—1920
Солнцев С. І.	1920—1920
Шмідт І. П.	1933—1938
Савчук М. П.	1938—1948
Іванченко П. Л.	1949—1953
Лебедев С. І.	1953—1959
Юрженко О. І.	1960—1969
Богатський О. В.	1970—1975
Сердюк В. В.	1975—1987
Зелінський І. П.	1987—1995
Сминтина В. А.	з 1995

СОКОЛОВ Іван Дмитрович

Перший ректор першого на півдні України університету. Математик, коло наукових інтересів якого, як і його педагогічної діяльності, були дуже широкими.

І. Д. Соколов народився в 1812 р. в Новоржевському повіті Псковської губернії (нині Псковська область Російської Федерації). Виходець із духовенства. Середню освіту одержав в Псковській гімназії, яку закінчив у 1829 р. У тому ж році він вступив до Головного педагогічного інституту в Петербурзі, який закінчив у 1835 р. зі срібною медаллю. Це був перший випуск цього інституту. І. Д. Соколов був представником наукової школи, учнем і послідовником видатного російського математика академіка М. В. Остроградського. Як один із кращих випускників інституту І. Д. Соколов у 1836 р. поїхав у дворічне наукове

відрядження за кордон (м. Кенігсберг), де слухав лекції К. Якобі, Ф. Бесселя, Ф. Неймана та інших видатних вчених.

Повернувшись із відрядження, в 1838–1839 рр. І. Д. Соколов читає геометрію в Головному педагогічному інституті і пише декілька статей з математики для “Енциклопедического лексикона” А. О. Плюшара. У тому ж 1839 р. при Петербурзькому університеті І. Д. Соколов захищає дисертацію на ступінь доктора філософії “О наименьших и наибольших величинах простых определенных интегралов”.

27 грудня 1839 р. І. Д. Соколов був призначений на посаду ад’юнкта кафедри прикладної математики Харківського університету. З 22 лютого 1841 р. — він вже екстраординарний, а з 7 травня 1843 р. — ординарний професор цієї ж кафедри. З самого початку своєї педагогічної діяльності в університеті І. Д. Соколов викладає курс механіки, а далі протягом 25 років забезпечує високий рівень викладання цього предмета в Харківському університеті.

Одночасно з курсами кафедри прикладної математики І. Д. Соколов викладав також курси геометрії, статички, динаміки матеріальної точки, загальної теорії руху. За власними розробками він читав ще й курси гідростатички, гідродинаміки, теорії машин.

І. Д. Соколов завжди намагався внести нове в учбовий процес. Так, за його ініціативою, починаючи з 1860 р. в Харківському університеті вперше викладається курс теорії ймовірностей. Оскільки читання курсу нарисної геометрії з теорією тіней та перспектив на кафедрі архітектури проводилося не на належному рівні, то з 1859 р. по 1863 р. він бере на себе і цей курс. “Оба предмета, — говорилося у звітах університету про викладання, які надсилались до міністерства, — излагаемы были чрезвычайно ясно и с соблюдением строгой последовательности в развитии частей”.

Викладаючи курс будівельної механіки, І. Д. Соколов вважав корисним знайомити студентів з виконанням будівельних робіт. Він завжди намагався поєднати теорію з практикою, в чому відображалася загальна тенденція розвитку університетів того часу в Росії, і саме вона призвела до перегляду їхніх статутів.

Починаючи з 1840 р., одночасно з викладанням з роботою в Харків-

ському університеті І. Д. Соколов викладав математику в педагогічному інституті при ньому, а з 1841 р. — щороку читав публічні лекції з механіки.

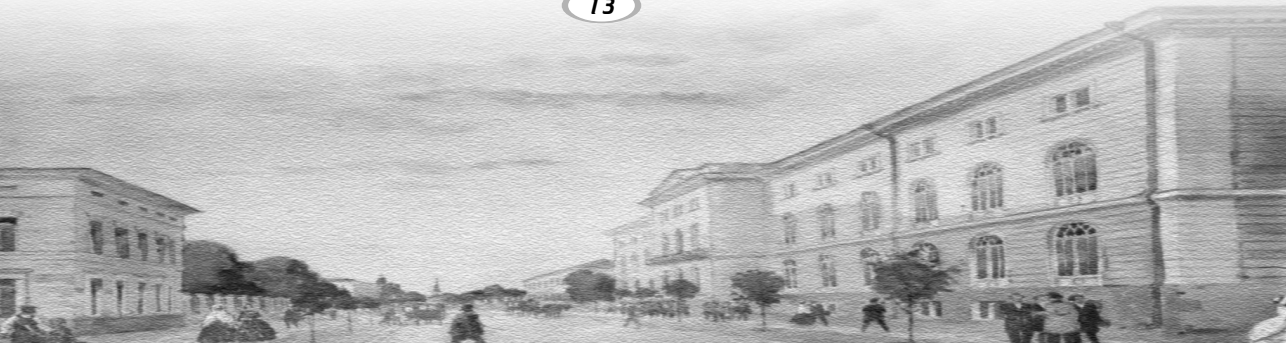
Бувши прекрасним лектором, І. Д. Соколов завжди намагався забезпечити учбовий процес якісними підручниками. В 1853 р. він написав книгу “Элементарная теория тригонометрических линий и прямолинейная тригонометрия”, яка стала підручником з тригонометрії для усіх гімназій і витримала чотири видання. В 1860 р. І. Д. Соколов видав книгу “Динамика” в двох частинах. Цей підручник з аналітичної механіки для вищих учбових закладів Росії також витримав чотири видання. Нові відкриття збагатили і цю область науки, але й століття потому вчені не забули цієї книжки.

Основні напрямки наукової діяльності І. Д. Соколова — варіаційне числення і аналітична механіка. В 1842 р. він надрукував працю “Исследование некоторых предметов, относящихся к вариационному исчислению”, яка містила і результати його докторської дисертації. В ній досліджувалися достатні умови рішень варіаційних задач і вона вперше знайомила науковців Росії з цим колом питань. У галузі аналітичної механіки він узагальнив деякі результати відомого французького математика Ж. Л. Лагранжа, які були пов’язані з варіюванням руху та принципом найменшої дії.

Поряд з великою учбовою, науковою та просвітницькою діяльністю І. Д. Соколов проводив і значну організаційну роботу в Харківському університеті. Так, з 17 лютого 1840 р. по 2 квітня 1843 р. він — секретар, а з 1 грудня 1845 р. по 1 січня 1858 р. — декан фізико-математичного факультету.

З 13 травня 1865 р., за його згодою, заслужений ординарний професор І. Д. Соколов призначається ректором щойно створеного Новоросійського університету. В Новоросійському університеті він читає лекції з теоретичної механіки студентам III і IV курсів. Першого навчального року викладає також й алгебру, а з 1868 р. — і прикладну механіку.

В 1866–1867 рр. І. Д. Соколов виконує обов’язки попечителя Одеського учбового округу. Цю посаду раніш обіймав М. І. Пирогов, який

свого часу піклувався про створення в Одесі університету. В 1869 р. І. Д. Соколова обирають членом-кореспондентом Московського математичного товариства.

Найінтенсивніша наукова діяльність математика, заслуженого ординарного професора І. Д. Соколова припадає на харківський період, тому що в Одесі обов'язки ректора новоствореного університету та попечителя учбового округу займають у нього надзвичайно багато часу.

В 1869 р. перший ректор Новоросійського університету І. Д. Соколов був переведений до Казані помічником попечителя Казанського учбового округу. Цю посаду раніше обіймав видатний математик М. І. Лобачевський.

Помер І. Д. Соколов у 1873 р. і був похований на Казанському міському кладовищі, на якому похований і М. І. Лобачевський.

Пр.:

Исследование некоторых предметов, относящихся к вариационному исчислению. — Харьков: Изд-во Харьк. ун-та, 1842. — 84 с.; Элементарная теория тригонометрических линий и прямолинейная тригонометрия. — Харьков: Изд-во Харьк. ун-та., 1853. — 89 с.; Динамика: В 2 ч. — Харьков: Харьк. ун-т., 1860. — Ч. 1: О движении материальной точки. — 171 с.; Ч. 2, разд. 1: Общая теория движения систем материальных точек. — 95 с.; Разд 2: Приложения общей теории движения к частным случаям. — 95 с.; Прибавления к переводу алгебры Бурдона, включающие теорию решения численных уравнений. — Харьков: Изд-во Харьк. ун-та., 1861. — 58 с.; Прямой вывод известной теоремы Пуассона $[a, b] = \text{const}$ из условия уравнения // *Мат. сб.* — 1867. — Т. 2, вып. 3. — С. 247-254; Заметка на одно из примечаний к последнему изданию аналитической механики Лагранжа // Там же. — 1868. — Т. 3., вып. 2. — С. 169-174; О начале наименьшего действия // Там же. — 1870. — Т. 5, вып. 2. — С. 179-188.

Літ.:

Цыганова Н. Я. О работах профессора И. Д. Соколова по аналитической механике / *Тр. Ин-та истории естествозн. и техн. АН СССР.* — 1959. — Т. 22. — С. 202-213; Цыганова Н. Я. Некоторые вопросы интегрирования уравнений движения в “Динамике” И. Д. Соколова // Там же. — 1961. — Т. 23. — С. 406-421; Космодемьянский А. А. Очерки по истории механики в России // *Учен. зап. Моск. ун-та. Механика.* — 1948. — Т. 2, вып. 122. — С. 29-34; 100 лет Харьковского университета. — Харьков: Изд-во Харьк. ун-та, 1908. — 320 с.; *Вчені вузів Одеси.* — Вип. 1, ч. 2. — С. 107—109; Модестов В. И. Отрывок из воспоминаний // *Ист. вестн.* — 1884. — № 11. — С. 282-300; *Професори Одес. (Новорос.) ун-ту.* — Одеса, 2000. — Т. 1.

М. Я. Тихоненко

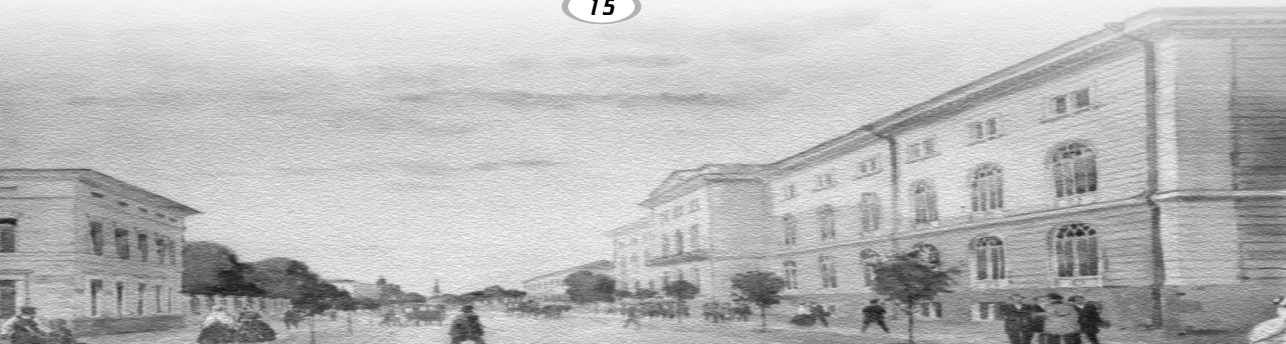

ЛЕОНТОВИЧ Федір Іванович

Федір Іванович Леонтович належав до плеяди видатних істориків права Російської імперії другої половини XIX — початку XX ст. Непересічним є також його внесок у розвиток університетської освіти.

Ф. Леонтович народився 19 жовтня 1833 року в селі Попівка Конопського повіту Чернігівської губернії в родині православного священика Іоана. В 1845 році його було за словами документу „узято з дому батьків” у гімназію при юридичному ліцеї князя Безбородька в Ніжині. У 1852-1855 рр. він навчався в одному з найвідоміших учбових закладів свого часу — юридичному ліцеї кн. Безбородька. Головний вплив на формування особистості майбутнього вченого справили викладачі енциклопедії законодавства А. Циммерман та поліцейського і карного законодавства — І. Максимович.

Ф. Леонтович закінчив ліцей на відмінно, але не обрав шлях чиновника, як більшість інших випускників. В 1856 році він був зарахований на юридичний факультет університету Св. Володимира без іспитів. Найбільшу роль у становленні наукових поглядів Ф. Леонтовича відіграли представники двох поколінь професури — 1830-1840-х — професор кафедри державного благоустрою М. Іванишев та молодий викладач державного права О. Романович-Славатинський. М. Іванишев за своїми науковими інтересами більше підходив для кафедри історії російського права, якої на той час ще не існувало. Займаючи адміністративні посади (ректора та декана юридичного факультету), він сприяв молоді в її бажанні займатися наукою. Як один з засновників та провідних діячів київської археографічної комісії він міг навчити студентів азам історичного джерелознавства. О. Романович-Славатинський вважав себе більше державознавцем-істориком, адептом порівняльного методу, ніж догматиком. Семестр він присвятив порівняльному аналізу історії кріпосного ладу та його скасуванню. Під впливом цих лекцій Ф. Леонтович у 1858-1859 учбовому році подав працю “История постановлений о крепостном состоянии со времени укрепления крестьян до реформ императора Петра (1592-1724 года)” під гаслом з твору І. Посошкова: “Селянам поміщики не одвічні володарі, а прямий їх володар Всеросійський самодержець, а вони володіють тимчасово”. Велику увагу автор приділив аналізу виникнення кріпосного ладу на Русі з часів Руської Правди, використавши значну кількість джерел та літератури з історії селян. За відгуком О. Романовича-Славатинського, праця Ф. Леонтовича здобула золоту медаль.

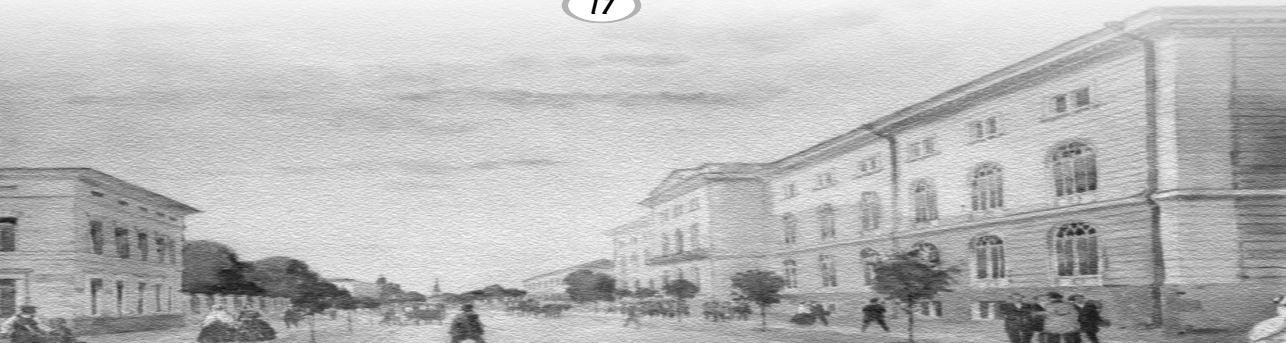
Відмінне закінчення університету надало можливість Ф. Леонтовичу залишитись в ньому на посаді викладача. Проте вибір для випускника посади ад'юнкта кафедри карного законодавства навряд чи відповідав його науковим інтересам. Тому вже через пів року він перейшов до одеського Рішельєвського ліцею, де викладав державне право, історію російського права та огляду законів. Проте, вже у листопаді 1861 року він переїхав до Києва, де восени 1863 року захистив магістерську дисертацію “Крестьяне юго-западной России по литовскому праву XV и XVI вв.”.

Для здобуття права на викладання він захистив у травні 1864 року дисертацію “Историческое исследование о правах литовско-русских евреев”. У 1864 році він викладав на юридичному факультеті університету Св. Володимира історію російського законодавства.

У 1865 році він прийняв рішення пов'язати свою подальшу долю з Новоросійським університетом у місті Одеса. Тут він посів місце професора (з 1868 року — ординарного професора) кафедри історії російського права. З Одесою та її університетом у житті вченого був пов'язаний найтриваліший (1865-1892 рр.) етап, що був насичений науковою та педагогічною діяльністю. Він був членом Одеського товариства історії і старожитностей (у 1883 році перебував на посаді секретаря), Слов'янського товариства Кирила та Мефодія, Товариства допомоги літераторам та вченим. Заслуги Ф. Леонтовича як вченого-слов'янознавця визнало у 1870 році Сербське вчене товариство, обравши його своїм дійсним членом. У 1889 він взяв участь у заснуванні Історико-філологічного товариства при Новоросійському університеті, членом якого залишився, не зважаючи на від'їзд з Одеси. Напередодні від'їзду він став одним із засновників візантійського відділу цього товариства. Вчений брав участь в організації та роботі шостого Археологічного з'їзду в Одесі. Під час з'їзду Ф. Леонтович очолив одну з найчисленніших за складом учасників секцію правових пам'яток. До того ж він брав участь в акціях загальноімперського політичного значення: в комісіях для складання нового університетського Статуту та вирішення єврейського питання. Професор Ф. Леонтович став одним із визнаних спеціалістів у галузі історико-юридичної бібліографії, узяв участь в упорядкуванні та поповненні фондів університетської та публічної бібліотек міста.

Мемуарні згадки одеського періоду характеризують Ф. Леонтовича як цілковито віддану науці людину. Так, один з сучасників вченого, звертаючись до нього у 1886 році, зазначав: “варто лише завести мову про якийсь близький до історії права предмет, і ви, досить байдужий у звичайних розмовах до багатьох тем, швидко жвавєте і з усією пристрасстю, що властива юнацтву, відстоюєте і розвиваєте улюблені вами погляди”. Матеріали своєї наукової праці історик використав при розробці власно-

го оригінального курсу історії російського права. Курс розпочинався оглядом системи звичаєвого права і був доведений до XIX ст. Лекції поєднувалися з практичними заняттями, яким професор надавав великого значення. Одним з перших у Російській імперії Ф. Леонтович видав підручник з історії російського права, де самостійно опрацював періодизацію, бібліографію та історіографію історії російського права. Повні курси лектора неодноразово літографувалися.

Курс історії російського права був рекомендований для відвідування студентам історичного відділення історико-філологічного факультету, адже знайомство з історією права значно поширювало знання істориків з історіографії, джерелознавства та історичної методології. Судячи з нечисленних згадок про лекції професора, вони користувалися неабияким інтересом у слухачів. Серед учнів Ф. Леонтовича слід назвати відомих юристів М. Малініна, В. Палаузова, І. Оршанського, Г. Блюменфельда. Найбільших успіхів на ниві історичної науки досягли С. Бершадський та О. Маркевич, відповідно професори Санкт-Петербурзького та Новоросійського університетів.

Поряд з науковою працею та викладанням, важливе місце в житті Ф. Леонтовича за часів перебування в Одесі займала адміністративна діяльність. У 1869–1877 рр. він був ректором, у 1877–1881 рр. — деканом юридичного факультета, у 1881–1884 рр. — проректором, у 1884–1891 рр. директором одеського комерційного училища. Багато разів вечний виконував обов'язки попечителя одеської учбової округи. Ф. Леонтович увійшов в історію, як перший обраний самими професорами ректор Новоросійського університету. На посаді ректора він провів реорганізацію університетської матеріальної інфраструктури: відремонтував приміщення, облаштував лабораторії, бібліотеку університету. Ректор ініціював спроби добитися від міністерства просвіти виділення коштів на заснування обсерваторії, друкарні і, нарешті, медичного факультету. Багато уваги приділив ректор облаштуванню студентського побуту. Зокрема, в 1870 році було засновано опікунство для незаможних студентів. Він належав до головних ініціаторів заснування юридичного товариства при Новоросійському університеті, що розгорнуло плідну діяльність протягом 1879–1885 років.

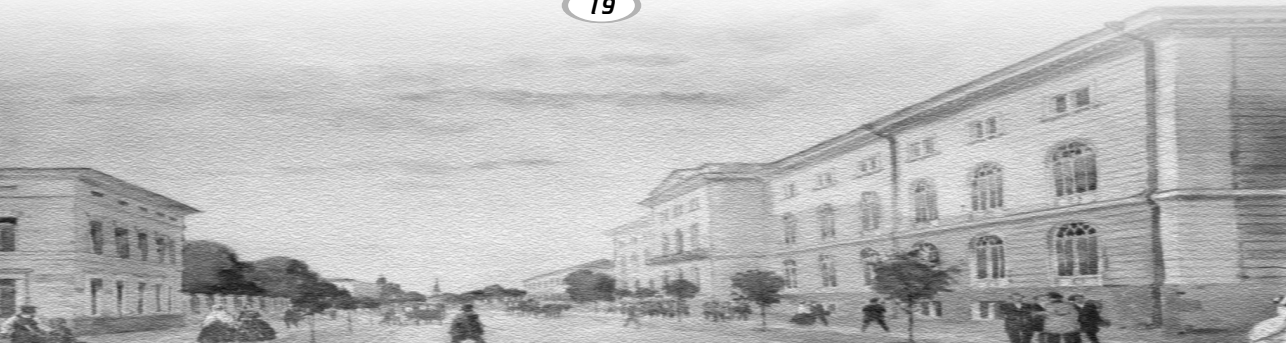

За часи ректорства Ф. Леонтовича професорами Новоросійського університету стали всесвітньо відомі вчені І. Мечников, І. Сеченов, О. Ковалевський, В. Ягич, Б. Богішич, авторитетні у російській науці юристи М. Дювернуа та П. Цитович. В Новоросійському університеті склався потужний слов'янознавчий напрям в особі Ф. Леонтовича, В. Григоровича, В. Ягича та Б. Богішича. Політика залучення відомих вчених поєднувалася з намаганням створити одеську школу викладачів. За сприяння ректора викладачами було призначено згодом відомих вчених О. Кочубинського, Н. Кондакова, Ф. Успенського та ін. Ці риси адміністративної діяльності ректора вдало підсумував сучасник, який назвав його “оборонцем прав Новоросійського університету” та “другом студентства”.

У 1884-1891 роках Ф. Леонтович був директором одеського комерційного училища. Він провів реорганізацію навчального процесу, заснував опікунство для незаможних учнів тощо. Директор ініціював перетворення закладу на комерційний інститут, за прикладом подібних західноєвропейських установ. Тоді ж він деякий час очолював комісію керівників одеських середніх закладів освіти.

За час перебування в Одесі Ф. Леонтович набув великого наукового та особистого авторитету. Його адміністративні та науково-педагогічні заслуги були увінчені званням заслуженого професора (1888), чином дійсного статського радника (1870 р.), орденами Ганни другого ступеня (1870 р.), Св. Рівноапостольного князя Володимира третього ступеня (1882 р.) та Св. Станіслава першого ступеня (1885 р.), до яких у 1896 році була додана медаль у пам'ять царювання імператора Олександра III.

У 1892 р. Ф. Леонтовича, за власним бажанням, було переведено до Варшавського університету. Хоча досвідчений вчений й тут брав участь в університетському житті (декілька разів заміщав декана, редагував “Варшавские университетские известия”, був членом університетського суду), на перше місце вийшла наукова діяльність. У численних працях вчений досліджував історію селянства, шляхти, територіальний устрій земель Великого князівства Литовського. Його праця “Очерки истории литовско-русского права” (1894 р.) отримала Уварівську премію за відгуком знаменитого петербурзького історика К. Бестужева-Рюміна. Не об-

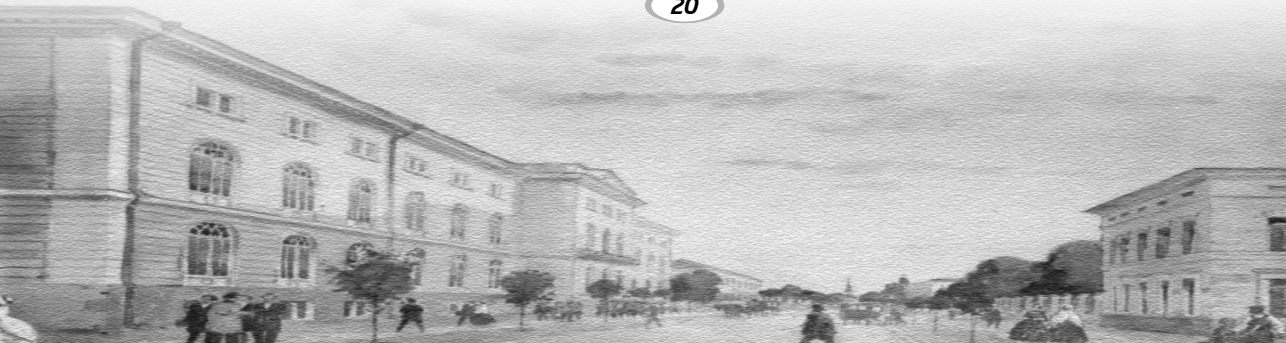

лишив він й студії над історією Київської Русі. За роки праці у Варшавському університеті Ф. Леонтович підготував одного з провідних спеціалістів з історії права — Ф. Тарановського. Його студетська праця “Обзор памятников магдебургского права западно-русских городов литовской эпохи” (1897 р.) була високо оцінена тогочасною науковою критикою.

Науковий та особистий авторитет дозволив Ф. Леонтовичу відіграти провідну роль у заснуванні в 1901 році Товариства історії, філології і права при Варшавському університеті. Професор розробив статут, став головою, а згодом першим і єдиним почесним членом товариства. Однак, стан здоров’я не дозволив Ф. Леонтовичу взяти діяльної участі у роботі товариства й викладати. У 1902 році він подав рапорт про відставку. Останні роки життя вченого пройшли в постійній науковій праці. Ф. Леонтович помер 21 грудня 1910 року у Кисловодську, де й був похований.

Наукова спадщина Ф. Леонтовича нараховує біля 80 праць. Вони складаються з двох основних груп: 1) дослідження історії права давніх слов’ян та Київської Русі та 2) історії права Великого князівства Литовсько-го.

В галузі дослідження історії права Київської Русі до найважливіших праць Ф. Леонтовича слід віднести “Старый земский обычай”, „Национальный вопрос в Древней России” і, особливо, „Задружно-общинный характер политического быта Древней России”. В останній праці вчений запропонував задружно-общинну теорію для визначення магістральних тенденцій розвитку слов’янських та інших середньовічних народів. На думку дослідника, основою суспільного устрою давніх слов’ян була велика сімейна община — задруга (на Русі — верв). Поступово задруги об’єдналися у великі територіальні союзи — починок, село, посад, місто. Розростання цих союзів викликало більш розвинуті форми общинного життя. Відносини між об’єднаними у волості задругами носили федеративний характер. Центром об’єднання виступало найстаріше місто — центр первинної задруги. Регулювалося життя системою общинно-волосного звичаєвого права. Ускладнення внутрішнього життя общин викли-

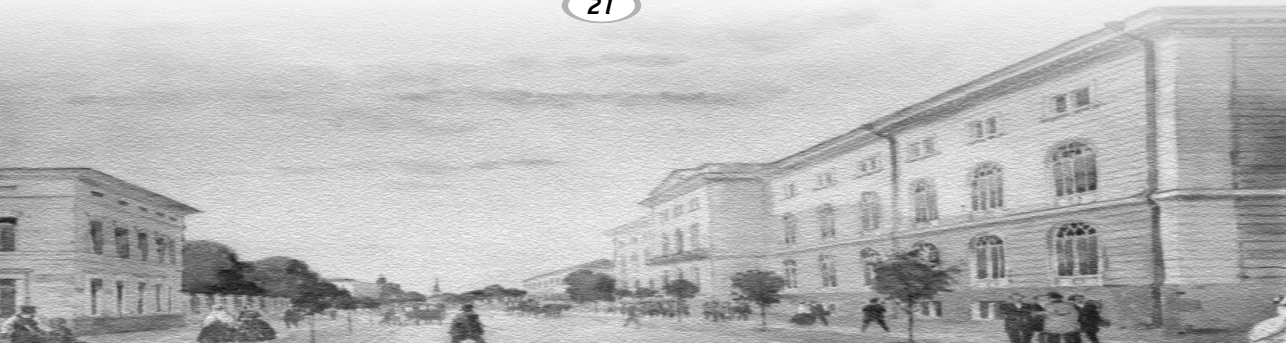

кало необхідність у появі спеціальних осіб (“нарядників”), які повинні були остаточно завершити справу впорядкування общинного життя. У цій ролі виступили закликані общинами князівські роди, задруги, дружини, династії, що були продовженням влади перших голів задруг. На Русі князями-нарядниками були Рюриковичі. Князь та його військова дружина були по суті однією із різновидів задруг, що входили до складу волості. У разі невиконання обов’язків община могла змістити князя.

Більшість вчених XIX — початку XX ст. уважно поставилося до дружної теорії. М. Ковалевський та О. Єфименко визнали думку Ф. Леонтовича про те, що давньоруська верв була сімейною общиною. О. Преняков використав її для розкриття моделі міжкнязівських відносин. Деякі сучасні провідні дослідники давньоруської історії визнають общинні форми відносин переважаючими на Русі до XIII ст.

В цілому, у дослідженні права Київської Русі Ф. Леонтович примкнув до общинної теорії давньоруського історичного процесу та розвинув її найбільш плідні елементи: приділення великої уваги соціальним інститутам Русі, визнання общини основою її суспільно-політичного ладу, вивчення її історії у контексті слов’янської історії. Разом з цим, дослідник використав тогочасні новітні напрацювання таких видатних європейських вчених, як Г. Мен та В. Богішич, що дозволило йому висунути власний погляд на суспільно-політичну еволюцію слов’янських та, зокрема, руських земель.

У галузі вивчення історії права Великого князівства Литовського (ВКЛ) Ф. Леонтович був одним із засновників авторитетної у другій половині XIX — 1920-х роках київської школи істориків західноруського права. Такі праці Ф. Леонтовича, як “Русская Правда и Литовский Статут”, “Крестьяне юго-западной России по литовскому праву XV-XVI ст.”, “Крестьянский двор в Литовско-русском государстве”, “Бояре и служилые люди в литовско-русском государстве” стали класичними і не можуть бути обійдені увагою сучасних дослідників. Інші праці Ф. Леонтовича, окрім свого аналітичного компоненту, виконували роль посібників з джерелознавства та бібліографії ВКЛ, що на кінець XIX — початок XX ст. перебували тільки у зародку. Ф. Леонтович широко відомий сучас-

ним литуаністам і як видавець найважливішого джерела з історії ВКЛ — “актів литовської метрики”. Акти були видані вченим з копії метрики, що зберігалася у Варшаві. До видання потрапили переважно документи з історії розвитку судової системи ВКЛ. Ф. Леонтович не тільки наводив документи, але у примітках давав досить розлогі коментарі до ключових понять литовсько-руського державного та соціально-правового устрою. Там само видавець наводив найважливішу літературу. Незважаючи на свою археографічну недосконалість, “Акты литовской метрики” Ф. Леонтовича зайняли одне з найпомітніших місць серед видань джерел з історії ВКЛ. Особлива актуальність видання Ф. Леонтовича відчувалася протягом кінця XIX — XX ст., в умовах відсутності інших видань актів литовської метрики.

Праці Ф. Леонтовича, як і більшості істориків права другої половини XIX — початку XX ст., були побудовані на позитивістській методології. Вони відбивали ідею еволюціонізму, з такими елементами, як закономірність і органічність розвитку історичного процесу та плюралізм у дії його чинників. Прогалини даних окремих джерел Ф.І. Леонтович прагнув заповнити за допомогою порівняльно-історичного методу.

Пр.:

Старый земский обычай // Труды VI Археологического съезда. Т. 4 — Одесса, 1889. — С. 111-270; Древнее хорвато-далматинское законодательство. — Одесса, 1868. — 155 с.; Задружно-общинный характер политического быта Древней России // ЖМНП. — 1874. — № 6 (июнь). — Отд. 2. — С. 201-224; № 7 (июль). — Отд. 2. — С. 120-151; № 8 (август). — Отд. 2. — С. 194-233; Национальный вопрос в Древней России. — Варшава, 1895. — 65 с.; О значении верви по Русской Правде и Полицкому Статуту, сравнительно с задругою юго-западных славян // ЖМНП. — 1867. — № 4 (Апрель). — Отд. 2. — С. 1-19; К вопросу о происхождении семьи вообще и о ее организации по древнему русскому праву // ЖМЮ. — 1900. — № 6 (июнь) — Отд. 2. — 1-45; № 9 (сентябрь). — Отд. 2. — С. 1-47; № 10 (октябрь). — Отд. 2. — С. 78-117; Бояре и служилые люди в литовско-русском государстве // Там же. — 1907. — № 5 (май) — С. 222-292; № 6 (июнь). — С. 192-264; Крестьяне юго-западной России по литовскому праву XV-XVI ст. // Киев. унив. изв. — 1863. — № 10. — Отд. 2. — С. 1-48; № 11 — Отд. 2. — С. 1-40; Крестьянский двор в Литовско-русском государстве // ЖМНП. — 1896. — № 2 (февраль). — Отд. 2. — С. 341-382; № 3 (март). — Отд. 2. — С. 1-43; № 4 (апрель). — Отд. 2. — С. 201-242; № 7 (июль). — Отд. 2. — С. 96-125; № 10 (октябрь). — Отд. 2. — С. 173-203; № 12 (декабрь). — Отд. 2. — С. 153-192; 1897. — № 4 (апрель). — Отд. 2. — С.

408-462; № 5 (май). — Отд. 2. — С. 1-43; Русская Правда и Литовский Статут, в видах настоятельной необходимости включить литовское законодательство в круг истории русского права // Киевские университетские известия. — 1865 — № 2. — С. 1-25; №3. — С. 1-31; № 4. — С. 1-38.

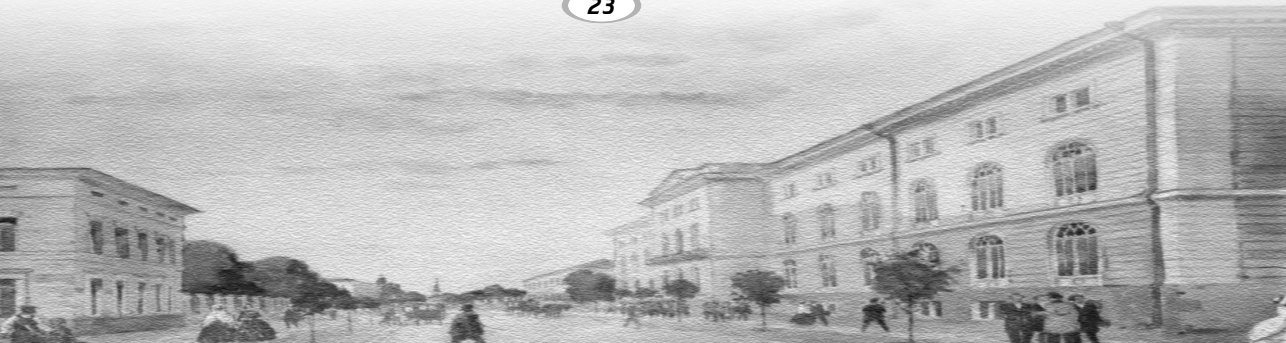
Літ.:

Авалиани С.Л. Заслуги Ф. Леонтовича в изучении обычного права русских инородцев // ЖМЮ. — 1911. — № 6. — С. 169-175; Анчабадзе Ю.Д. Этнографические сюжеты в творчестве Ф.И. Леонтовича // Сов. этнография. — 1984. — № 4. — С. 81-91; Бондарук Т.І. Західноруське право: дослідники та дослідження. (Київська історико-юридична школа). — К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2000. — 160 с.; Ворончук І. Леонтович Ф.И. // Українські архівісти: Біобібліогр. довідник. — Вип. 1. — К., 1999. — С. 191-194; Грушевський М.С. Ф. Леонтович — В. Ключевський — Д. Самоквасов // ЗНТШ. — 1911. — Т.105, кн.5. — С. 168-174; Маркевич А.И. Ф.И. Леонтович // Маркевич 25-летие ИНУ. — С. 487-489; Михальченко С.И. Киевская школа в русской историографии (школа западно-русского права). — М.: Прометей; Брянск: Изд-во БГПУ, 1996. — С. 30-58; Музичко О.Є. Историк Ф.И. Леонтович: життя та наукова діяльність. — Дніпропетровськ, 2003. — Автореф. ... канд. іст. наук. — 20 с.; Тарановський Ф.В. Ф.И. Леонтович // Юридические записки, издаваемые Демидовским юридическим лицеем в Ярославле. — 1911. — Вып. 1. — С. 139-153; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 1.

Джерела:

Отчет о праздновании 25-летия ученой деятельности Ф.И. Леонтовича // Новорос. телеграф. — 1886. — 28 июля; Державний архів міста Києва. — Ф. 16. — Оп. 307. — Спр. 165; Державний архів Одеської області. — Ф. 149. (С.В. Пахман) — Оп. 1. — Спр. 72 (Листи Ф.И. Леонтовича до С.В. Пахмана); Інститут рукопису національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського. — Ф. 3. — Спр. 68807, 68817, 68811, 68812, 68816, 68819 (Листи Ф.И. Леонтовича до О.Ф. Кістяківського); Російський державний історичний архів. — Ф. 733. — Оп. 149. — Спр. 170.

О. Є. Музичко

ГОЛОВКІНСЬКИЙ Микола Олексійович

Геолог, який сформував основні принципи процесів осадкотворення. Запровадив у геології поняття про фації. Мінералог та гідрогеолог.

М. О. Головкінський народився 17 листопада 1834 р. в м. Ядринському Казанської губернії. Виходець з родини судового чиновника-слідчого, який отримав дворянство.

З 1844 р. — він учень приватного пансіону Бруна в Казані, потім вступив до гімназії, де вивчав словесність, грецьку класику, історію, математику, фізику, географію. В 1850 р. М. О. Головкінський витримав екзамени за гімназію екстерном і вже наступного року став вільним слухачем медичного факультету Казанського університету. Однак його більш вабили природничі науки, але переходити з одного факультету на інший в той час заборонялось, тому він пішов з університету.

26 квітня 1854 р. М. О. Головкінський вступив до військової служби, взяв участь у Кримській війні. Почавши службу унтер-офіцером Уланського полку, він в 1857 р. вийшов у відставку в чині поручика і того ж року знову вступив вільним слухачем, але вже за розрядом природничих наук, до Казанського університету.

Про відношення до навчання М. О. Головкінський так розповів у листі своєму другу А. Е. Голубеву: “Я ложусь спать и просыпаюсь с химическими формулами и растениями в воображении, с латинскими, французскими и немецкими фразами в ушах...”

В студентські роки його кумирами були професори хіміки О. М. Бутлеров та П. І. Вагнер, який займав кафедру мінералогії і геогнозії (геології).

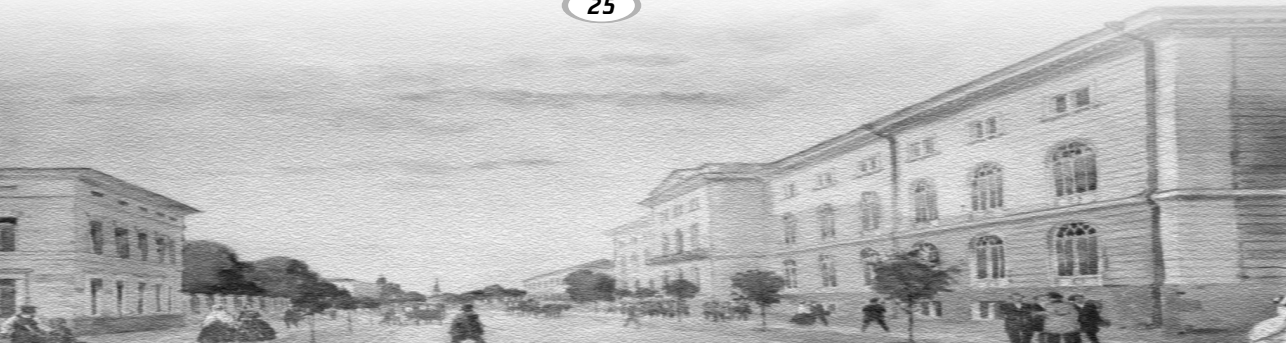
У 1861 р. М. О. Головкінський написав роботу “О кремнистых соединениях”, в якій проаналізував стан мінералогії з позицій загальних принципів сучасної (на той час) хімії. Ця робота була дуже високо оцінена О. М. Бутлеровим. У тому ж році М. О. Головкінський блискуче витримав заключні екзамени і закінчив Казанський університет, отримав ступінь кандидата.

Завдяки визначним здібностям він був залишений в університеті для подальшої наукової роботи та підготовки до викладацької діяльності на кафедрі мінералогії і геогнозії. Офіційна його посада в цей час звалася — зберігач музею при мінералогічному кабінеті.

У 1862 р. Департамент народної освіти за поданням університету відряджає М. О. Головкінського на два роки за кордон з метою удосконалення знань з геології і мінералогії. В німецькому місті Гейдельберг він слухає лекції з загальної хімії Р. В. Бунзена, з геології — Р. Леонхарда, спеціальної мінералогії — Блума. В період відрядження М. О. Головкінський ознайомився також з найбільш цікавими геологічними і палеонтологічними об'єктами Німеччини, Франції, Швейцарії, Італії.

У 1864 р. після повернення з відрядження до університету М. О. Головкінський подає дисертацію *pro venia legendi* (на право читання) “О последовательности организмов в геологические времена”. Він захищає її на прилюдному диспуті, а потім — лише прочитавши ще дві пробних лекції, отримує посаду приват-доцента з геології.

У 1865 р. М. О. Головкінський витримав іспит на ступінь магістра

мінералогії і геології і представив магістерську дисертацію “О послетретичных образованиях на Волге в среднем течении”. В цій роботі він провів на прикладі території Європи аналіз коливальних рухів в четвертинний період і зв’язав з ними розвиток річкових долин (формування терас) і четвертинних відкладів.

У 1866 р., після захисту дисертації, М. О. Головкінський отримує ступінь магістра і обирається доцентом, а вже влітку того ж року за запрошенням Санкт-Петербурзького мінералогічного товариства бере участь в геологічних дослідженнях територій Казанської і Вятської губерній.

У 1867 р. на підставі нових польових матеріалів, зібраних в експедиції, М. О. Головкінський представляє докторську дисертацію “О пермской формации в центральной части Камско-Волжского бассейна”, де продовжує розвивати свою основну ідею про зв’язок формування осадових відкладів з коливальними рухами земної поверхні і обгрунтовує першу в світі чітку схему формування шаруватої структури осадових порід. Він також першим ввів у науку поняття про геологічні горизонти (літологічний, хронологічний, стратиграфічний, палеонтологічний), розширив поняття про фації, заклав основу для рішення питань стратиграфії, паралелізації і геологічної синхронізації, відзначив, що тільки в фаціях осадових порід і їх накопиченні фіксуються коливальні рухи давніх періодів.

Після захисту докторської дисертації М. О. Головкінський отримав ступінь доктора геології і мінералогії і наприкінці 1868 р. був обраний екстраординарним, а через рік — ординарним професором по кафедрі геології і палеонтології. В 1869 р. його також обирають першим президентом тільки-но заснованого Товариства дослідників природи при Казанському університеті.

Цього ж 1869 р. М. О. Головкінський взяв участь у конкурсі на посаду ординарного професора Київського університету, але не був обраним.

Слід відзначити суспільно-політичні погляди вченого та педагога М. О. Головкінського. В Казані він приєднався до групи професорів (голова П. Ф. Лесгафт), яка домагалася розширення прав професорсько-викладацького складу і студентів. За цю діяльність П. Ф. Лесгафт був звільнений з посади. В знак протесту М. О. Головкінський і ще сім професорів

вийшли у відставку. За офіційними документами їх відставка пояснювалася “недоразуміннями, возникшими в среде профессоров”. Крім того, Миколу Олексійовича звільняють з посади президента Товариства дослідників природи.

Того ж 1871 р. М. О. Головкінський був запрошений до Новоросійського університету і 22 листопада 1871 р. одноголосно обраний його Радою ординарним професором кафедри мінералогії. Кандидатуру М. О. Головкінського подавав до Ради його учень по Казанському університету І. Ф. Синцов. Він казав: “Избрание Н. А. Головкинского на кафедру минералогии, как личность высшей степени даровитую и пользующуюся обширной известностью среди ученых, было бы весьма счастливым приобретением для Новороссийского университета”.

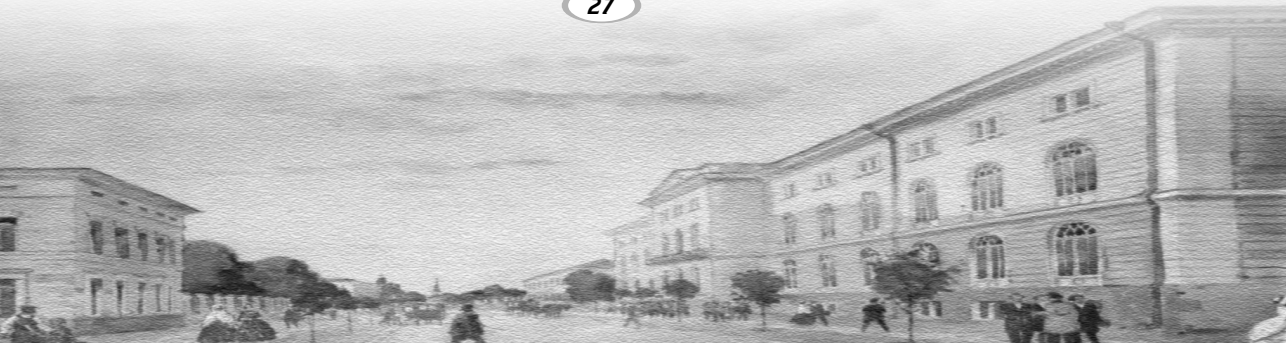
1872 р. і початок 1873 р. М. О. Головкінський перебував у науковому відрадженні за кордоном, де займався удосконаленням знань з мінералогії. Повернувшись до Новоросійського університету лише в березні 1873 р., він почав свою діяльність з удосконалення мінералогічного кабінету, який був на той час в занедбаному стані.

Новий професор кафедри мінералогії навіть мешкав при кабінеті (“дневал и ночевал в университете”), на що придбав дозвіл Ради.

Безпосередньо викладацьку роботу М. О. Головкінський почав наприкінці 1873 р. Він читає курси з мінералогії, кристалографії, яку він називав кристалологією, а з 1875 р. — й курс кристалофізики. Професор Головкінський також розробив свій курс геології, не схожий з тим, що читав його учень І. Ф. Синцов. Це був курс фактично динамічної геології.

Крім лекцій в університеті, за ініціативою М. О. Головкінського Новоросійське товариство дослідників природи, в якому він був віце-президентом, влаштовувало в 1872–1897 рр. публічні курси, де читалися науково-популярні лекції. Саме на цих курсах 6 грудня 1875 р. М. О. Головкінський прочитав лекцію “Мысли о прошедшем и будущем нашей планеты”, а всі зібрані за цю лекцію гроші пішли на підтримку слов'ян, які постраждали під час повстання в Герцеговині.

Пізніше в 1876 р. ця лекція була надрукована в “Записках” університету. В ній, викладаючи загальну теорію розвитку Землі, Микола

Олексійович звертав увагу читачів на те, що наука і практика знаходяться у взаємодії. Життя ставить перед наукою проблеми, а наука їх вирішує. Крім того, наука спроможна генерувати проблеми, які поки що не мають виходу в практику. Це фундаментальні проблеми фундаментальних наук, підкреслював він.

У Новоросійському університеті М. О. Головкінський подружився з професорами І. М. Сеченовим, І. І. Мечниковим, М. О. Умовим, В. М. Лігіним, О. О. Ковалевським та іншими. Друзі зустрічалися по черзі на квартирах один одного.

В Одесі створився невеликий гурток професорів, девізом якого була “наука в самому возвышенном значении”. Крім наукових диспутів, вони влаштовували літературні і музичні вечори.

М. О. Головкінський був не тільки вченим, університетським та публічним лектором, але й людиною, що не стояла осторонь від загальноуніверситетських справ. Тому ще в 1873 р. його кандидатура була висунута на посаду ректора, але більшість членів Ради вдруге віддала голоси за Ф. І. Леонтовича.

В 1875 р. М. О. Головкінський обирається на посаду декана фізико-математичного факультету замість Я. Я. Вальца, який був звільнений з цієї посади за його проханням. У січні 1877 р. Микола Олексійович вдруге обирається деканом, але він відмовляється від цієї посади, і деканом стає професор Ф. Н. Шведов. Тоді Рада університету на засіданні 12 квітня 1877 р. одногосно обирає професора М. О. Головкінського ректором Новоросійського університету. Таким чином, він став першим обраним, а не призначеним ректором за історію ІНУ, як і передбачав університетський Статут 1863 р.

М. О. Головкінський очолив університет в період, коли в країні посилювався народницький рух, відбувся ряд замахів на життя Олександра II і його вбивство 1 березня 1881 р. Внаслідок цього в країні були впроваджені реакційні реформи, у тому числі й стосовно учбових закладів.

М. О. Головкінському було дуже важко, як відзначає його біограф С. Н. Романовський, керувати університетом, балансувати між поліцейськими інструкціями попечителя і слабкими можливостями зберіга-

ти видимість університетської автономії. До того ж, студентство в масі охолонуло до навчання, більше займалося демонстраціями і мітингами проти ведення за ними інспекції, тобто поліцейського нагляду. В свою чергу, влада звинуватила ректора в провадженні справ “по воле большинства и помимо законов”, а також в неявках на лекції, які дійсно траплялися (внаслідок захворювань серця).

Чотири роки М. О. Головкінський був ректором Новоросійського університету і 19 травня 1881 р. добровільно пішов у відставку з цієї посади.

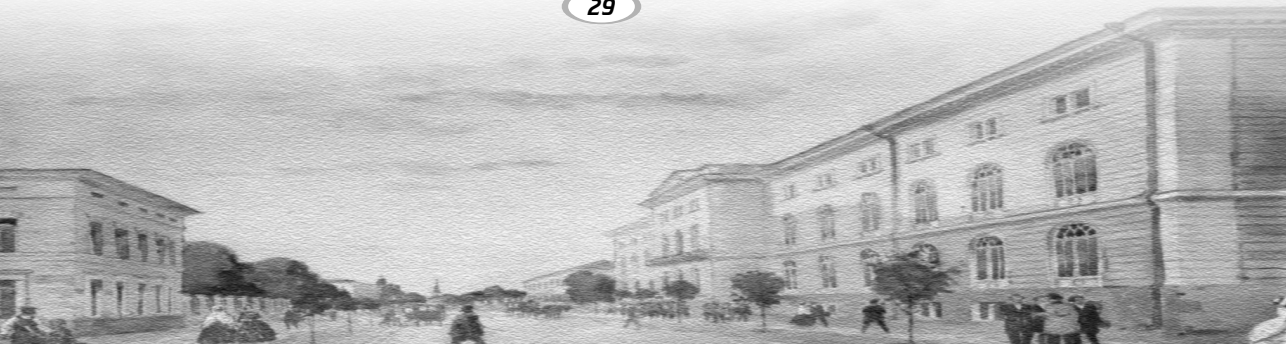
Після звільнення з посади ректора М. О. Головкінський ще п’ять років працював в університеті на посаді професора кафедри мінералогії, продовжував читати лекції, які збирали багато студентів. Полемізуючи з академіком О. М. Бутлеровим з приводу його статті “Четвертое измерение и медиумизм”, Микола Олексійович виклав свою платформу світорозуміння, що відрізнялась від бутлерівської матеріалістичністю.

На VII з’їзді російських дослідників природи в 1883 р. М. О. Головкінський зробив доповідь “Об изопериферических расколах горных пород и о непригодности съеомок, производимых с помощью горного компа-са”. Він провів для учасників з’їзду геологічну екскурсію в Крим, геологію якого професор вивчав з початку 80-х років. В нотатках Новоросійського товариства дослідників природи ще в 1883 р. з’явилась його робота “К геологии Крыма”, де Микола Олексійович описав юрську формацію Криму, в тому числі фліш Таврійської серії.

На початку 1886 р. М. О. Головкінський на чотири місяці їде у відрядження до Криму для геологічних досліджень. Звідти він надсилає до Одеси прохання про відставку, бо 1 травня 1886 р. виповнилося 25 років його викладацької діяльності і він отримав право на законну пенсію.

Після відставки М. О. Головкінський переїжджає з Одеси до свого кримського маєтку “Кастель”. Згодом приймає запрошення Таврійського земства зайняти посаду гідрогеолога з метою вирішення проблеми обводнення Криму.

За 10 років роботи в Криму Микола Олексійович став кращим знавцем геології і гідрогеології Криму, одним з кращих спеціалістів з підзем-

них вод Росії. Він також приймав активну участь в створенні енциклопедичного словника Брокгауза і Єфрона.

Останньою працею М. О. Головкінського було складення геологічного путівника для екскурсії учасників VII Міжнародного геологічного конгресу. Але за 10 днів до екскурсії, ранком 9 червня 1897 р. він раптово помер від серцевого нападу. Екскурсія, якою замість Миколи Олексійовича керував професор А. Е. Лагоріо, піднялась на гору Кастель (411 м) до могили Миколи Олексійовича (тепер на могилі встановлено пам'ятник). Пізніше А. Е. Лагоріо писав, що своєю діяльністю в Криму М. О. Головкінський спорудив собі стільки пам'ятників, що забезпечив навіки у всіх верствах населення вдячну пам'ять. Так, Таврійське земство ім'ям Головкінського назвало, наприклад, водоспад на річці Улу-Узень висотою в 13 метрів та інші природні пам'ятники.

Пр.:

Две вступительные лекции, читанные в Новороссийском университете 7 и 9 марта 1872 г. // ЗИНУ. — 1872. — Т. 8. — С. 114-118; Мысли о прошедшем и будущем нашей планеты: Публ. лекция, прочитанная 6 дек. 1875 г. // Там же. — 1876. — Т. 18, ч. ученая. — С. 105-148; Результаты геологических изысканий и разведок на ископаемый уголь в окрестностях Балаклавы // ЗНОЕ. — 1883. — Т. 8, вып. 2. — С. 1-41; Гидрогеологические исследования в Таврической губернии // Новорос. календарь на 1891 г. — Одесса, 1890; Краткий гидрогеологический очерк Днепровского уезда. — Симф., 1892. — 23 с.

Літ.:

Лагоріо А. Е. Памяти Н. А. Головкинского // Ежегодн. по геологии и минералогии России. — 1897. — Т. 28, вып. 8/9. — С. 141-149; Прендель Р. А. Памяти Н. А. Головкинского // ЗКГК. — 1897. — № 12. — С. 9-15; Кирпичников А. Последние дни жизни Н. А. Головкинского // Одес. новости. — 1897. — 11 июня (№ 3998); Головкинский Н. А. Некролог // Там же. — 1897. — 8 июня (№ 399); Сократов Г. И. Из истории русской геологии второй половины XIX в.: (К 50-летию со дня смерти Н. А. Головкинского и 80-летию его теории) // Зап. Ленингр. горн. ин-та. — 1949. — Т. 1516. — С. 41-70; Головкінський М. О. // УРЕ. — К., 1960. — Т. 3. — С. 332; Головкинский Н. А. // БСЭ. — 3-е изд. — М., 1972. — Т. 7. — С. 23; Браунер А. А. Геологи Новороссийского университета: Н. А. Головкинский // Геологи высших учебных заведений Южной России: Очерки по истории геол. знаний. — М., 1972. — Вып. 15. — С. 6-7; портр.; Романовский С. И. Николай Алексеевич Головкинский, 1834-1897. — Л.: Наука, 1979. — 192 с.; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 1.

Ю. О. Амброз, І. П. Зелінський

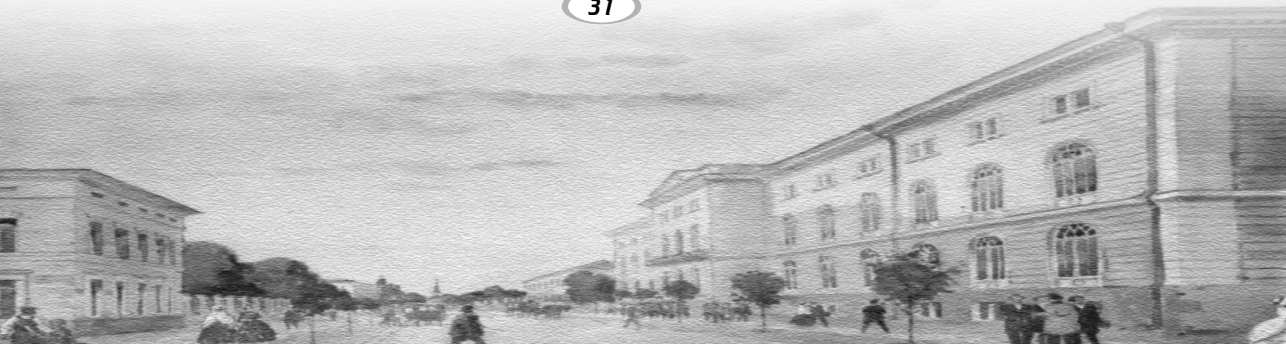

ЯРОШЕНКО Семен Петрович

Основні напрямки наукового пошуку: особливі розв'язки диференціальних рівнянь, проективна геометрія. Своєрідно виклав теорію визначників.

С. П. Ярошенко народився в м. Херсоні 9 січня 1847 р. в сім'ї вільного штурмана. Після закінчення в 1863 р. Херсонської гімназії він навчався в Рішельєвському лицейі в Одесі. У 1864 р. С. П. Ярошенко вступив до фізико-математичного факультету Київського університету, звідки 1 вересня 1865 р. перейшов на другий курс математичного відділення фізико-математичного факультету Новоросійського університету. У 1868 р. він закінчив університет, входячи до складу першого випуску математичного відділення.

Математичні здібності С. П. Ярошенка проявились вже в першій нау-

ковій роботі, присвяченій особливим розв'язкам диференціальних рівнянь. Ця робота, написана як випускна, була удостоєна золотої медалі, а її автор — ступеня кандидата.

Після закінчення університету С. П. Ярошенко став першим стипендіатом, залишеним 9 серпня 1868 р., за пропозицією професора К. І. Карастельова, на рік для підготовки до професорського звання. 19 травня 1869 р. вже за пропозицією професора Є. Ф. Сабініна Рада університету запропонувала йому стипендію ще на рік. 19 березня 1870 р. С. П. Ярошенко першим в університеті захистив магістерську дисертацію “О разыскании особенных решений дифференциальных уравнений первого порядка”. В цій роботі він дав критичний огляд методів знаходження особливих розв'язків звичайних диференціальних рівнянь, що були розроблені такими відомими математиками як П. С. Лаплас, Ж. Л. Лагранж, С. Д. Пуассон та ін., і запропонував методи знаходження особливих розв'язків рівнянь з частинними похідними першого порядку.

27 квітня 1870 р. С. П. Ярошенка було обрано на посаду доцента кафедри чистої математики. Він відразу ж заслуговує репутацію відмінного викладача, який знайомить студентів з новітніми досягненнями математики в курсах, читання яких йому доручалось, а саме: геометрії, алгебри, теорії ймовірностей.

14 грудня 1870 р. С. П. Ярошенка обрано секретарем фізико-математичного факультету. Цю посаду він обіймав три роки.

22 листопада 1871 р. С. П. Ярошенко першим в університеті захищає докторську дисертацію “Теория определителей и ее приложения”, мета якої, за його словами, “...дать строго научное изложение избранного вопроса”. В цій роботі він виклав, за висловом офіційних опонентів професорів К. І. Карастельова та Є. Ф. Сабініна, “свои собственные доказательства многих весьма трудных предложений”. Після захисту дисертації Семен Петрович одержав ступінь доктора чистої математики і зразу ж був обраний екстраординарним професором.

У 1873 р. було опубліковано роботу С. П. Ярошенка “Начала новой геометрии”. Це перша в тодішній російській математичній літературі робота, присвячена проективній геометрії, в якій дано загальнодоступ-

ний виклад основних понять цієї науки. Після її опублікування 1 травня 1873 р. С. П. Ярошенко обирається понадштатним ординарним професором, а 5 вересня 1876 р., після появи вакансії, стає ординарним професором чистої математики Новоросійського університету.

У 1874/1875 навчальному році С. П. Ярошенко перебуває у науковому відрядженні за кордоном. З 23 квітня 1875 р. він, впродовж трьох років, редагує “Записки Императорского Новороссийского Университета” (ЗИНУ). В 1876 р. стає одним із засновників Математичного відділення Новоросійського товариства природознавців.

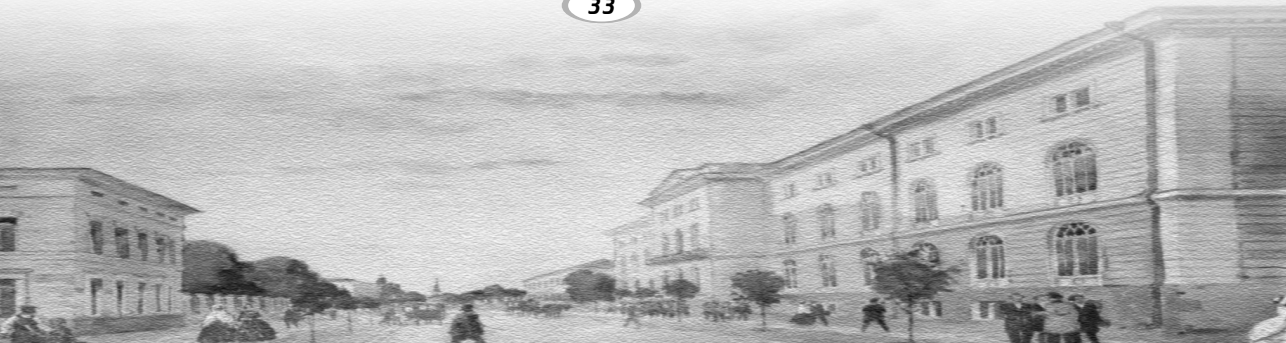
Курси, які читав професор С. П. Ярошенко, були змістовними, досконало побудованими. Він викладав аналітичну геометрію, вищу алгебру, теорію ймовірностей та спецкурси з теорії функцій комплексної змінної й з проєктивної геометрії. Курс проєктивної геометрії був опублікований в ЗИНУ в 1878–1889 рр. Цим курсом довгий час користувались студенти Новоросійського університету.

У 1878 р. була надрукована робота С. П. Ярошенка “Алгебраические операции в области элементарных геометрических форм”, в якій, між іншим, розглянуто зв’язок між уявними величинами алгебри та уявними елементами геометрії.

16 березня 1881 р. на засіданні Ради Новоросійського університету 30 голосами проти 11 С. П. Ярошенко обирається ректором Новоросійського університету. На цій посаді він працював до 10 червня 1890 р. З 1 серпня 1890 р. по 20 серпня 1891 р. Семен Петрович перебував у науковому відрядженні за кордоном.

У 1893 р. С. П. Ярошенко була опублікована робота “К теории способа наименьших квадратов”. У цій роботі автор, розглядаючи похибки вимірювань як дискретні випадкові величини, показав, що до методу найменших квадратів безпосередньо приводить відома нерівність Чебишова.

30 квітня 1870 р. С. П. Ярошенка затверджено в чині надвірного радника зі старшинством, 21 травня 1875 р. йому надано чин статського радника зі старшинством, а 1 січня 1887 р. — дійсного статського радника. Він мав нагороди: ордени Св. Станіслава II ступеня, Св. Анни II ступеня, срібну медаль в пам’ять царювання імператора Олександра III.

12 вересня 1893 р. С. П. Ярошенко звертається до Міністра народної освіти з проханням подовжити йому службу по навчальній частині, незважаючи на закінчення її 25-річного строку. З дозволу Міністра С. П. Ярошенка було залишено з 9 серпня 1893 р. ще на 5 років служби. 25 травня 1895 р. йому надано звання заслуженого професора. У 1898 р. С. П. Ярошенко вийшов у відставку, продовжуючи працювати позаштатним професором. У 1904 р. він брав участь у III з'їзді Міжнародного математичного союзу (Гейдельберг). У 1906–1910 рр. та 1916–1917 рр. викладав математику на Вищих жіночих курсах.

С. П. Ярошенко брав участь у громадському житті Одеси, не обмежуючись при цьому тільки просвітительською діяльністю. Він — активний член Одеського товариства взаємного кредиту, уповноважений міського кредитного товариства, член технічного комітету.

Під час революційних подій 1905 р. С. П. Ярошенка було обрано головою одеського відділення Академічної спілки всеросійської організації ліберальної професури, що вимагала реформи вищої школи, скасування університетського статуту 1884 р., демократизації життя в країні. Ця група підтримувала страйки студентів університету.

На початку 1905 р. С. П. Ярошенко брав участь у роботі Пироговського з'їзду в Москві. Повернувшись до Одеси, він розповсюджує тексти антиурядових промов його учасників.

10 травня 1905 р. С. П. Ярошенка обирають міським головою, але вже 1 серпня того ж року за антиурядову діяльність його висилають до Вологодської губернії. Проти висилки колишнього ректора і заслуженого професора виступила громадськість університету і С. П. Ярошенко дістав дозвіл повернутися до Одеси.

4 жовтня 1905 р. на станції Одеса-Головна майже 700 студентів університету з радістю зустрічають його. Додому С. П. Ярошенко зі своєю дружиною, Оленою Опанасівною Папаспіраті, поїхали в кареті, яку котили студенти, але на розі вулиць Пушкінської і Новорибної їх перепинила поліція на чолі з приставом, який отримав наказ розстріляти натовп, якщо він не розійдеться. Щоб уникнути кровопролиття, професор С. П. Ярошенко з дружиною пересіли в дροжки і поїхали додому, а натовп розійшовся.

У 1907 р. градоначальник Одеси заборонив С. П. Ярошенку брати участь у роботі Вченої ради університету, але він підтримував зв'язок з університетом до кінця життя. Помер С. П. Ярошенко 11 червня 1917 р.

За заповітом колишнього ректора і заслуженого професора С. П. Ярошенка, його власна математична бібліотека стала надбанням Наукової бібліотеки Новоросійського університету.

Пр.:

О разыскании особенных решений дифференциальных уравнений в частных производных первого порядка // Мат. сб. — 1870. — Т. 5, вып. 4. — С. 383-413; О разыскании особенных решений дифференциальных уравнений первого порядка // ЗИНУ. — 1870. — Т. 5. — С. 1-110; Теория рядов: Лекции, читаемые в Новороссийском университете в 1870/71 учебном году. — Одесса, 1871. — 106 с.; Теория определителей и ее приложения. Ч. 1. — Одесса, 1871. — 159 с.; Начала новой геометрии // ЗИНУ. — 1873. — Т. 9. — С. 1-112; Т. 10. — С. 113-191; Алгебраические операции в области элементарных геометрических форм // ЗМОНОЕ. — 1878. — Т. 1. — С. 1-39; Проективная геометрия // ЗИНУ. — 1878. — Т. 27. — С. 1-48; 1879. — Т. 28. — С. 49-112; 1880. — Т. 30. — С. 113-192; Т. 31. — С. 193-240; 1889. — Т. 50. — С. 241-260; Аналитическая геометрия: Лекции. — Одесса, 1882. — 80 с.; К теории способа наименьших квадратов // ЗИНУ. — 1893. — Т. 58. — С. 193-208; Некоторые теоремы из теории определителей // Там же. — 1893. — Т. 61. — С. 593-606.

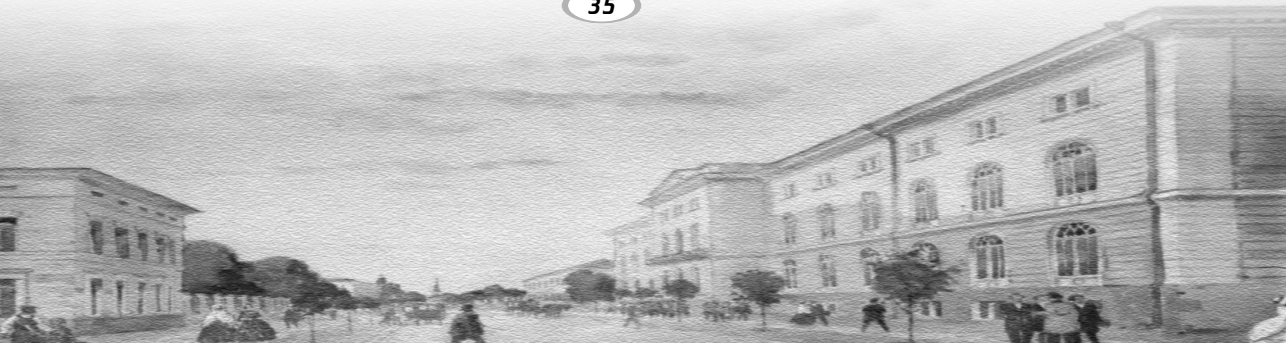
Літ.:

Ярошенко (Семен Петрович) // ЭСБЕ. — Т. 82. — С. 836; Ярошенко С. П.: Некролог // Ист. вестн. — 1917. — Т. 149-150. — С. 303; Кіро С. М. С. П. Ярошенко // ЗНК. — 1955. — 1 квіт.: фото; Кіро С. Н. Математика в Новороссийском университете // История отеч. мат. — Т. 2. — С. 313, 490, 493; фото; Кіро С. М. Математика // Історія ОДУ за 100 р. — С. 270, 274; Ярошенко Семен Петрович // Бородин. Биогр. словарь. — С. 556; Ярошенко Семен Петрович // Золотарев и др. Биогр. словарь. — С. 298; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 1.

Арх.:

ДАОО. — Ф. 45, оп. 7, од. зб. 35 (1880), арк. 20, 21; Од. зб. 38 (1871), арк. 1, 13-16; Од. зб. 14 (1871), арк. 250-252; Од. зб. 29 (1873), арк. 55-71, 115-120, 145, 193; Од. зб. 38 (1874), арк. 2; Од. зб. 33 (1875), арк. 28, 100-102, 127; Оп. 8, од. зб. 16 (1890), арк. 99, 100, 139; Од. зб. 26 (1893), арк. 268; Од. зб. 16 (1893), арк. 149, 221-223; Од. зб. 26 (ч. 2) (1904), арк. 95, 98, 100; Оп. 4, од. зб. 1837, арк. 64; Од. зб. 2408, арк. 23; Од. зб. 2386, арк. 5; од. зб. 2026, арк. 8; Оп. 10, од. зб. 42 (1917); Ф. 42, оп. 35, од. зб. 252; арк. 1-2, 3; Од. зб. 307, арк. 75-83; Од. зб. 427; Ф. 16, оп. 81, од. зб. 70, 71, арк. 1-3; Ф. 634, оп. 1, од. зб. 369, арк. 5; Од. зб. 238, арк. 1-2.

М. П. Чорна

НЕКРАСОВ Іван Степанович

Професор словесності, дослідник історії давньоруської літератури.

І. С. Некрасов народився у 1836 р. в Москві у родині священика. Навчався на історико-філологічному факультеті Московського університету. Його вчителями були такі відомі вчені як С. П. Шевирьов та Ф. М. Буслаєв. У 1859 р. І. С. Некрасов закінчив університет зі ступенем кандидата. За випускню роботу “История Псковского княжества”, яку рецензував С. М. Соловйов, був удостоєний золотої медалі.

Після цього І. С. Некрасов працює викладачем російської словесності кадетського корпусу та 4-ї Московської гімназії, протягом двох років — домашнім учителем дітей герц. Лейхтенберзького в Італії, що сприяло опануванню європейськими мовами. Пізніше І. С. Некрасов досліджує давньоруську літературу по рукописах бібліотек Москви та Троїце-Сергієвої

Лаври. 17 жовтня 1867 р. його обрано членом-кореспондентом Московського археологічного товариства.

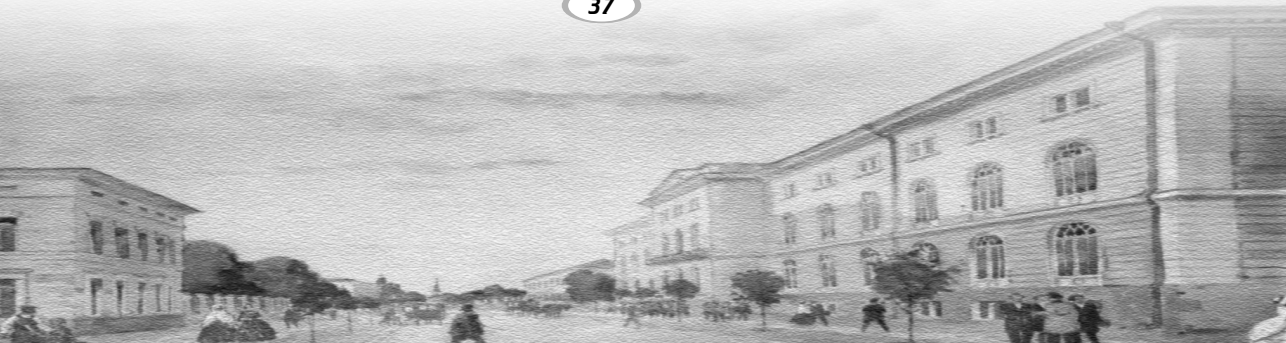
Після складання магістерського екзамену І. С. Некрасова Радою Новоросійського університету обрано на посаду доцента та завідувача кафедри російської словесності. На початку 1868 р. І. С. Некрасов приступає до читання лекційних курсів.

Вчений цікавився переважно таким жанром як житіє святих. Його праці про давньоруську агіографію, видані у 60–70-х роках XIX ст., зберегли наукову цінність досьогодні. Пояснюється це тим, що в них були поставлені гострі методологічні проблеми. Однією з них була проблема достовірності фактів, яку намагався розв'язати і такий видатний історик як В. О. Ключевський.

І. С. Некрасов виходив з того, що житіє святого — це передовсім літературна пам'ятка, в якій, на відміну від літопису, збереглися лише “окремі факти”. Вирішуючи проблему достовірності, вчений виявив цілком зрозумілу обережність. Дослідник бачив своє завдання насамперед у визначенні найбільш достовірної редакції житія. Такою він вважав редакцію пам'ятки, написану “народною”, а не церковно-слов'янською мовою. Сучасні текстологічні дослідження підтвердили правоту І. С. Некрасова, а не В. О. Ключевського.

8 лютого 1870 р. І. С. Некрасов захистив магістерську дисертацію, яка досліджувала народження літератури у Північній Русі, — в Новоросійському університеті, а на початку 1873 р. докторську дисертацію, присвячену “Домострою”, — в Московському університеті.

У лютому 1873 р., за пропозицією професора В. І. Григоровича І. С. Некрасов був обраний ординарним професором по кафедрі російської словесності, у жовтні 1874 р. — деканом історико-філологічного факультету, яким він керував майже двадцять років. І. С. Некрасов читав курси історії російської літератури різних періодів — від XI ст. до сучасної, історії російської мови, російської палеографії, діалектології, спецкурси про Лаврентіївський літопис, про твори Карамзіна, Пушкіна тощо. Звичайно, дослідницька робота продовжувалась, але присвячені агіографії роботи І. С. Некрасова — краща частина його спадщини.

В 1890 р. І. С. Некрасова обрано ректором Новоросійського університету. Основною метою своєю як декан, а пізніше як ректор, І. С. Некрасов вбачав залучення до викладання в університеті кращих професорів свого часу. За час його роботи на ректорській посаді історико-філологічний факультет значно виріс як за чисельністю, так і за рівнем викладачів. Однак, за спогадами сучасників, переважно його студентів, він був людиною неоднозначною. Відгуки про нього були від захоплених (наприклад, Є. Будде) — до відверто неприязних (О. А. Левицький). Глибокі знання І. С. Некрасова іноді супроводжувалися недбалою підготовкою до занять. Але за байдужістю до своєї репутації у І. С. Некрасова було видно добро та розумну душу.

І. С. Некрасов перебував на посаді ректора до самої своєї смерті. Помер він після тяжкої та тривалої хвороби 3 листопада 1895 р. в Швейцарії.

Пр.:

Зарождение национальной литературы в Северной Руси // ЗИНУ. — 1870. — Т. 4. — С. 1-173; Пахомий Серб — писатель XV века // Там же. — 1871. — Т. 6. — С. 1-99; Опыт историко-литературного исследования о происхождении древнерусского Домостроя. — М., 1873. — 184 с.; О значении Пушкина в истории русской литературы // ЗИНУ. — 1887. — Т. 45, унив. летопись. — С. 5-14; О значении Лермонтова и Гоголя в истории русской литературы // Там же. — 1888. — Т. 66. — С. 35-72; Пермские письма в рукописях XV века // Там же. — 1890. — Т. 51, ч. ученая. — С. 249-254; Сказание о явлении иконы Оновецкой Богоматери // Там же. — 1894. — Т. 62, ч. ученая. — С. 181-194.

Літ.:

Маркевич. 25-летие ИНУ. — Одесса, 1890. — С. 223-225; С. А. И. С. Некрасов: Некролог, крат. библиография // РФВ. — 1895. — Т. 34, № 4. — С. 280-282; Будде Е. И. С. Некрасов // Там же. — 1896. — Т. 35, № 1. — С. 16-118; Некрасов Иван Степанович // ЭСБЕ. — Т. 40. — С. 857; Некрасов Иван Степанович // Имп. Моск. археол. о-во — Т. 2, ч. 1. — С. 246-247; Т. 2, ч. 2. — С. 131-132 (список тр.); Некрасов И. С. // Венгеров. Источники. — Т. 4. — С. 532-533; Александров А. В. Изучение агиографии в Новороссийском университете: И. С. Некрасов // Тез. 2-й обл. ист.-краеведч. науч.-практ. конф., посвящ. 200-летию основания Одессы и 25-летию создания Укр. о-ва охраны памятников истории и культуры. — Одесса, 1994. — С. 3-4; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 1.

О. В. Александров

ШВЕДОВ Федір Никифорович

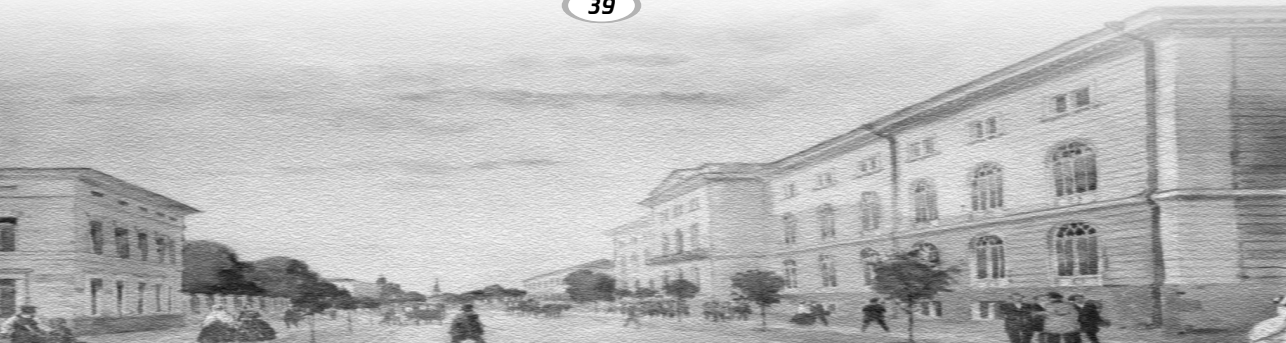
Фізик: теоретик та експериментатор.

Ф. Н. Шведов народився 14 лютого 1840 р. у колишній Бессарабській губернії, у місті Кілії, у родині обер-офіцера.

Середню освіту він набув у 2-й одеській гімназії та Рішельєвському ліцеї, а вищу — на фізико-математичному факультеті Санкт-Петербурзького університету, до якого вступив у 1859 р.

Ф. Н. Шведов закінчив університет у 1862 р. із ступенем кандидата та був залишений для проходження педагогічного курсу.

У 1865 р. Ф. Н. Шведов був відряджений за кордон для вдосконалення знань з обраної дисципліни — фізики. Зокрема він стажувався у Берліні у Генріха Густава Магнуса — засновника першої фізичної лабораторії в Німеччині.

У 1868 р. у Петербурзі, невдовзі після повернення з закордонного відрядження, Ф. Н. Шведов захищає магістерську дисертацію “О значении проводников в электростатике”. Того ж року Ф. Н. Шведов залишає Петербурзький університет і переходить до Новоросійського, де обирається доцентом фізики. Але у цьому званні він залишається недовго.

У березні 1870 р. в Новоросійському університеті відбувся захист докторської дисертації Ф. Н. Шведова “О законах превращения электричества в теплоту”, після чого він був обраний спочатку екстраординарним, а потім — ординарним професором. Саме у цей час йде у відставку за вислугою років перший професор фізики та фізичної географії Новоросійського університету В. І. Лапшин, і ординарний професор фізики Ф. Н. Шведов призначається завідувачем фізичного кабінету. Він обіймає цю посаду до кінця свого життя. За Ф. Н. Шведова кабінет було повністю переобладнано та розширено.

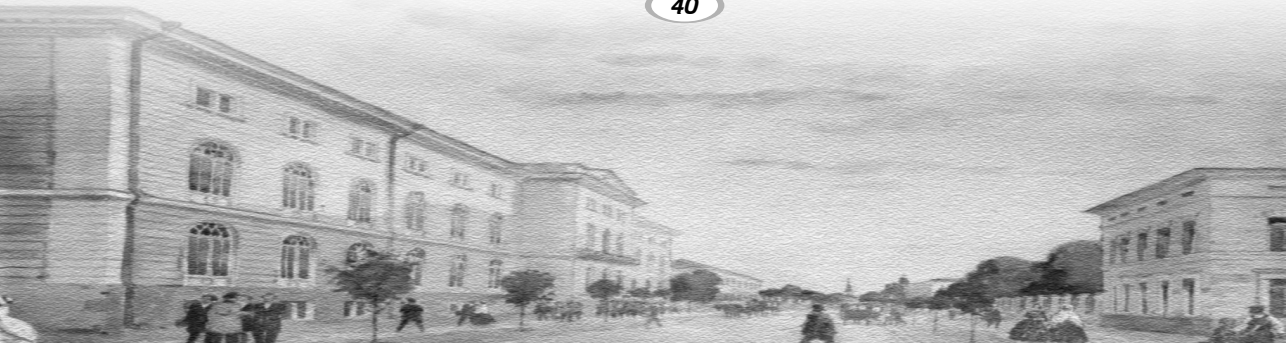
Вважаючи, що фізика не може мати розвиток без експериментальних досліджень, Ф. Н. Шведов з перших років своєї викладацької діяльності започаткував для студентів лабораторні заняття, а лекції супроводжував демонстрацією дослідів.

Ф. Н. Шведов мав дар слова, тому лектором він був цікавим, чим завжди приваблював велику аудиторію. За спогадами учнів і сучасників, його лекції відрізнялися простотою побудови, вишуканістю подачі та оригінальністю задуму.

Професор Ф. Н. Шведов брав діяльну участь у з'їздах російських природознавців та лікарів, залюбки й часто виступав з публічними лекціями про досягнення фізичної науки та робив доповіді для колег по університету, супроводжуючи їх здебільшого відповідними дослідями.

Зважаючи на велику роль науки в житті суспільства, Ф. Н. Шведов активно виступав проти формального викладання фізики у середній школі. В “Методике преподавания физики”, яку надрукував “Вестник опытной физики и элементарной математики” у 1893–1894 рр., він пропонував провести реформу викладання фізики.

Діяльність Ф. М. Шведова була дуже різнобічною. Так, від 1879 р. до 1881 р. він був інспектором класів та входив до складу Ради Одеського

інституту шляхетних дівиць. Але не цей бік діяльності був головним для Ф. Н. Шведова. Наукові ідеї приваблювали його значно сильніше, над ними він працював, віддаючись повністю теоретичним та експериментальним дослідженням, коло яких було достатньо широким, про що можна судити по його друкованих працях. Вони, у загальних рисах, розподілені по таких напрямках: космогонія, електрика, оптика, кінетична теорія газів, звук та інші.

Ф. Н. Шведов — один із фундаторів нового напрямку науки — дендрохронології, зокрема він вивчав співвідношення товщин річних кілець на деревах як літопис посух, пов'язаних з одинадцятирічними сонячними циклами.

У роботі “Про електричні промені та закони їх розповсюдження” (1873 р.) Ф. Н. Шведов встановлює аналогію між електричними та світловими явищами.

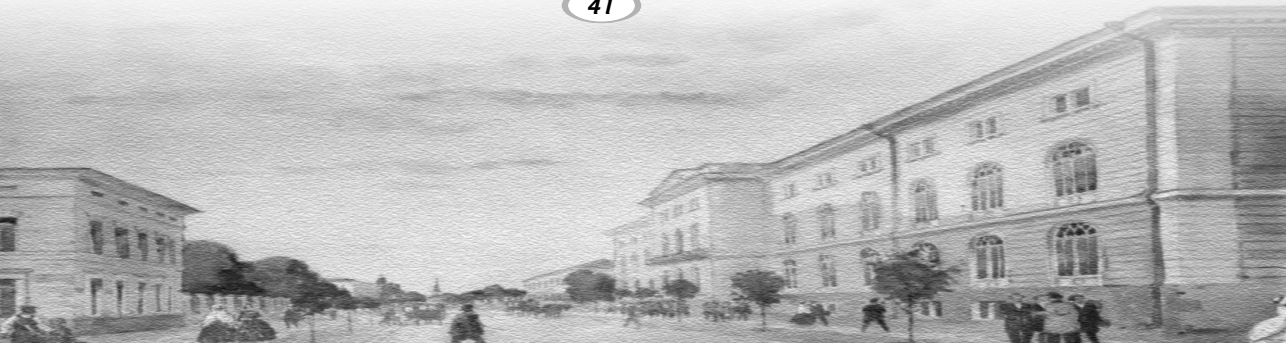
Дуже цікаві роботи дослідника про причини утворення комет, їх форму, а також про природу північних сяїв. На першому засіданні Товариства природознавців (1883 р.) вчений виступив з пропозицією про організацію в Росії Російського Метеорологічного товариства.

Найважливіші роботи вченого присвячені дружно-в'язкій течії тіл. У роботах, надрукованих в 1889–1890 рр., Ф. Н. Шведов заклав основи вчення про реологічні властивості дисперсних систем та високомолекулярних сполук.

Він вперше в науці відкрив пружність форми і аномалію в'язкості колоїдних розчинів, яка полягає в тому, що у сфері межі плинності ефективна в'язкість різко спадає із напругою струму, тому напруга повністю не розсіюється і в рідині зостається залишкова деформація.

Виходячи з експериментальних даних по процесах релаксації для піввідсоткового водного розчину желатину, Ф. Н. Шведов вивів теоретично своє класичне рівняння стаціонарного в'язко-пластичного плинину речовини.

“Характерні риси його як наукового діяча — це велика, глибока ерудиція, чудова ясність думки, наукова кмітливість, виняткова спостережність, прагнення до широких узагальнень та порівнянь. Багато з того,

що він передбачив, було пізніше підтверджено великими фізиками. В житті Новоросійського університету він залишив великий слід”, — говорив про нього професор О. В. Клосовський.

Ф. Н. Шведов надрукував понад 40 наукових праць із різних питань фізики, геофізики, методики фізики, астрономії та метеорології. Йому належить винахід прицільного дальноміра для берегової оборони та морської атаки, який дозволив вимірювати відстань з великою точністю.

Багато та плідно працюючи сам, Ф. Н. Шведов приділяв час підготовці молодих вчених. Брав участь у складанні та читаннях ними рефератів з фізики, їх обговоренні, які, зазвичай, відбувались вечорами у фізичній аудиторії в присутності професорів-керівників. Крім Ф. Н. Шведова, на цих обговореннях часто були присутні М. О. Умов, С. П. Ярошенко та інші.

На цих обговореннях Ф. Н. Шведов ближче знайомився з починаючими доповідниками та визначав серед них кандидатів, аби залишити їх при університеті; наполегливо вимагаючи, й не без успіху, фінансування від Міністерства для підготовки наукових кадрів.

З 1894 р. Ф. Н. Шведов — заслужений ординарний професор, який поряд з науково-педагогічною діяльністю займався й адміністративною роботою. З 1877 до 1880 рр. та з 1889 до 1895 рр. він декан фізико-математичного факультету.

30 грудня 1895 р. Ф. Н. Шведов призначається ректором Новоросійського університету.

Можемо відзначити, що на рубежі ХХ століття Ф. Н. Шведов увійшов до історії університету як ректор-будівельник. Завдяки його зусиллям у 1898 р. був споруджений будинок фізико-хімічного (пізніше — фізичного) інституту. За його проектом аудиторії фізичного інституту були обладнані для викладання фізики та мали все необхідне для лабораторних занять і лекційних демонстрацій. Це був один з перших фізичних інститутів при вищих учбових закладах в Росії.

Час призначення Ф. Н. Шведова ректором співпав з обранням Одеським міським головою професора математики Новоросійського університету В. М. Лігіна. Спільними зусиллями обох вдалося одержати від

уряду кошти для побудови медичного факультету. Ф. Н. Шведов був призначений головою будівельної комісії. Він сам складав план, вишуквав дерево, купував камінь.

Відмовившись за станом здоров'я у 1903 р. від обов'язків ректора, Ф. Н. Шведов залишив за собою звання голови будівельної комісії, бажаючи довести почату ним справу до кінця.

Завдяки Ф. Н. Шведову були також збудовані приміщення для бібліотеки, юридичного та філологічного факультетів.

Багато уваги Ф. Н. Шведов приділяв суспільній праці, особливо після смерті дружини, Надії Яківни (1892 р.), яка була душею Одеського товариства опіки хворих дітей. Продовжуючи її справу, він займався організацією дитячого санаторію на Хаджибейському лимані, брав безпосередню участь у будівництві лікарні "Червоного хреста". Згодом його клопатаннями була споруджена лікарня для дітей на вулиці Старопортофранківській.

Помер Ф. Н. Шведов 12 грудня 1905 р. на 66-му році життя після нетривалої хвороби в Одесі.

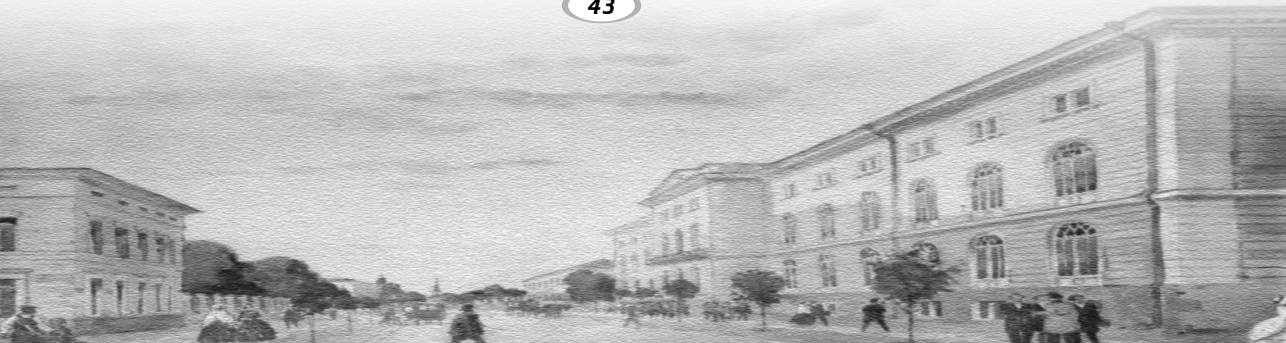
Пр.:

Recherches experimentales sur la cohesion des liquides // J. de Phys. — 1888. — Т. 8. — Р. 341-359; 1889. — Т. 9. — Р. 34-56; Sur une anomalie dans la refraction double des liquides // Ibid. — 1891. — Т. 11; Теорема распределения электрических масс на эллипсоиде // Журн. Русск. физ.-хим. об-ва. — 1895.

Літ.:

Шведов Ф. Н. // ЭСБЕ. — Т. 39. — С. 257; Материалы к библиографии по истории русской науки: Физика / Сост. Р. П. Гаухман. — М., 1948. — 132 с. — Про Ф. Н. Шведова. — С. 120; Грабовская. Дис. — С. 210-212, 224; Волярович М. П., Леви С.М. Памяти Федора Никифоровича Шведова (К 50-летию со дня смерти) // Коллоид. журн. — 1956. — Т. 18, № 2. — С. 130-134; Золотарев. Биогр. слов. — С. 284; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 1.

М. Г. Дьяченко, Н. С. Тахтарова

ДЕРЕВИЦЬКИЙ Олексій Миколайович

Видатний філолог, спеціаліст з античної філології, дослідник давньогрецької літератури, мистецтва.

О. М. Деревицький народився 12 березня 1859 р. в Харківській губернії. Походив з дворянської сім'ї.

Навчався у 2-й Харківській чоловічій гімназії, потім — у Белгородській, яку й закінчив із золотою медаллю. Вищу освіту одержав у Харківському університеті на історико-філологічному факультеті. Під час навчання отримав золоту медаль за твір “Следы восточных влияний в религиозных представлениях греков” (1883 р.). По закінченні факультету зі ступенем кандидата (1884 р.) він залишився в університеті для підготовки до професорського звання під керівництвом професора О. І. Пеховського. Серед його вчителів слід також відзначити таких відомих вчених як професори М. Н. Петров та В. К. Надлер.

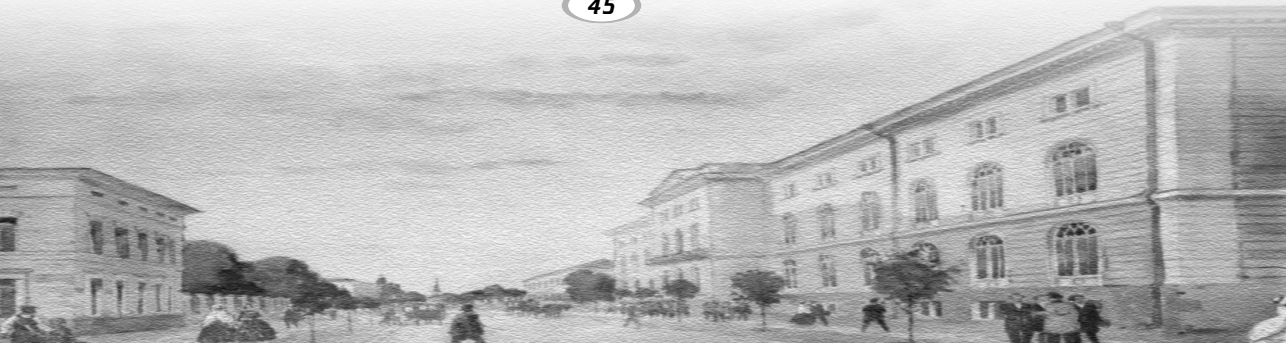

З 31 січня 1887 р. О. М. Деревицький стає приват-доцентом Харківського університету. Після захисту магістерської дисертації “Гомерические гимны. Анализ памятника в связи с историей его изучения” (4 грудня 1889, Санкт-Петербурзький університет) та докторської “О начале историко-литературных занятий в Древней Греции” (6 грудня 1891, Харківський університет), він з 17 липня 1892 р. призначається екстраординарним професором по кафедрі класичної філології Харківського університету. Одночасно працює на кафедрі теорії та історії мистецтв.

За своїми науковими поглядами О. М. Деревицький належав до історико-літературної, культурно-історичної течій у російській класичній філології. Домінуючим напрямком його науково-дослідницької праці було вивчення давньогрецької історії та філології. Цій тематиці було присвячено дві його монографії (магістерська та докторська дисертації) та ціла низка публікацій у періодичних виданнях. Крім цього, він вивчав й питання етичних, філософських та релігійних уявлень давніх часів, історію античного та ранньохристиянського мистецтва та літератури.

Вчений цікавився також матеріалами археологічних пам'яток північно-чорноморського узбережжя, проблемами сучасної історії, археології та класичної філології. Співпрацював у російських наукових виданнях — “Филологическом обозрении”, “Журнале Министерства народного просвещения” та ін., публікуючи не тільки свої наукові праці, але й велику кількість відгуків, рецензій, некрологів; постійно у спеціальних статтях знайомив російського читача з останніми новинами європейської науки.

О. М. Деревицький брав участь у діяльності Історико-філологічного товариства при Харківському університеті, Одеського товариства історії та старожитностей, Історико-філологічного товариства при Новоросійському університеті, Таврійської вченої архівної комісії (Товариства історії, археології та етнографії). Неодноразово відряджувався з науковою метою по території Російської імперії та за кордон, брав участь у діяльності міжнародних наукових конгресів. Все це принесло йому науковий авторитет та повагу серед колег, а деякі його праці не втратили свого важливого значення й тепер, залишаючись у ряді питань й до нашого часу єдиними у вітчизняній історіографії.

Не менш цікавою є не тільки творча спадщина вченого, але й викладацька діяльність професора О. М. Деревецького. Ще у Харківському університеті він читає загальні курси з усіх розділів класичної філології, теорії та історії мистецтв; розробляє спеціальні курси: “Історія мистецтв давніх народів”, “Історія християнського мистецтва”, “Історія італійського живопису XV-XVI ст.” та ін.

У квітні 1893 року О. М. Деревецького, за його особистим проханням, перевели до Новоросійського університету, де він одразу обійняв посаду ординарного професора кафедри класичної філології.

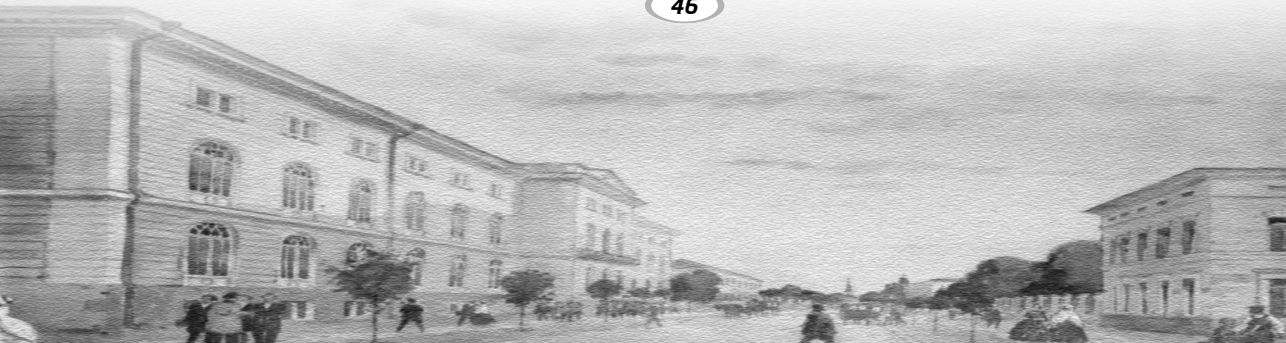
З переходом до Новоросійського університету тематика курсів дещо змінюється, що відображається у їх назвах: “Гомерівські гімни”, “Історія грецького епосу”, “Історія грецького роману”, “Нарис історії римського періоду грецької літератури”, “Каллімах та його “Таблиці”, “Нарис давньогрецьких та візантійських історико-літературних творів”, “Грецькі сценічні давності”, “Історія давньогрецького театру” та ін.

З 25 листопада 1894 р. О. М. Деревецький — декан історико-філологічного факультету, а з 1 квітня 1903 р. — ректор Новоросійського університету.

У цей час він займає й інші посади: голови Комісії з приводу перегляду системи професорського гонорару (1897 р.), інспектора наукових класів Одеського музичного училища (1901 р.), голови історико-філологічної випробувальної комісії при Санкт-Петербурзькому університеті та ін. Крім цього, протягом майже всього 1903 р. він керує Одеським учбовим округом.

Працюючи в університеті, професор О. М. Деревецький досить часто виїжджає у різні міста та селища округу з інспекційними цілями, неодноразово — у службові відрядження по території Російської імперії, й у першу чергу до Санкт-Петербургу. Особливо слід відзначити роботу О. М. Деревецького у складі утвореної при Міністерстві народної освіти Комісії по перетворенню вищих учбових закладів (1902 р.), для опрацювання університетського Статуту (1905 р.).

Діючи на посаді ректора Новоросійського університету, О. М. Деревецький сприяв так званим академістам — членам Академічного союзу, які виступали під лозунгами “університет для науки”, “наука понад пол-

ітикою” і т. д. Їм протистояли так звані політики, які вважали необхідним поєднання боротьби за удосконалення системи народної освіти, за розширення автономії вищої школи з участю в боротьбі за зміни політичного устрою країни. Ця полеміка стала особливо актуальною на початку ХХ століття.

Призначений на посаду ректора саме у час загальноросійського революційного підйому, Олексій Миколайович, виконуючи свої безпосередні службові обов’язки, починає проводити досить жорстку боротьбу з революційно-демократичним рухом у стінах університету. Однак ця політика не знайшла підтримки ні у більшості студентства, ні у значної частини професорсько-викладацького складу.

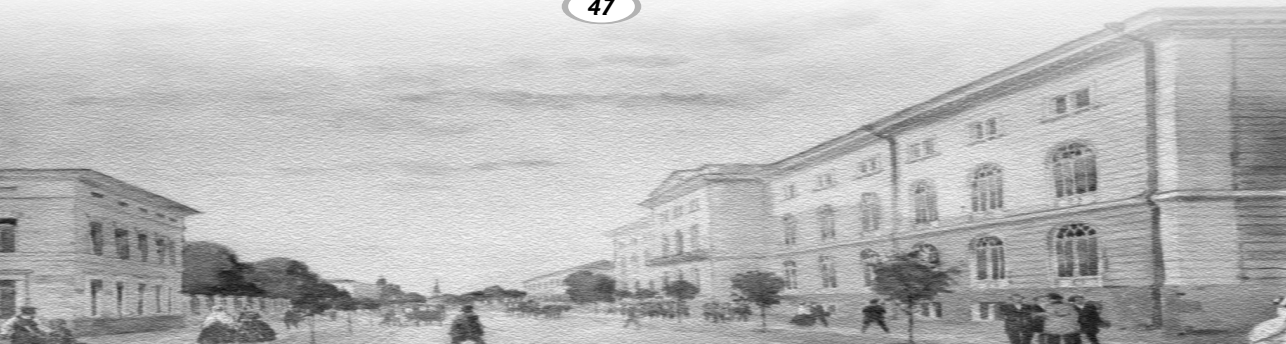
10 вересня 1905 р. Радою Новоросійського університету новим ректором було обрано професора І. М. Занчевського.

Восени 1905 р. О. М. Деревицький призначається попечителем Казанського учбового округу. За роки плідної діяльності на цій посаді у більшості районів було введено початкову освіту, було відкрито багато класичних шкіл, реальних училищ, гімназій і прогімназій для жінок, ремісничі школи і їх відділи. Крім того, він зробив значний вклад у відкриття Саратовського університету (1909 р.). Велике значення мала діяльність попечителя О. М. Деревицького у справі просвіти іногородців. За його пропозицією було створено перекладацьку комісію, яка друкувала книги та підручники на мовах аборигенних народів, що проживали на території округу, вивчала їх історію та побут.

У грудні 1911 року О. М. Деревицького було переведено на посаду попечителя Київського учбового округу.

Його наукова та адміністративна діяльність були відзначені. О. М. Деревицький був таємним радником (1912 р.), мав ордени: св. Станіслава II і I ст., св. Володимира III ст. та св. Анни II ст.

Після революції, у важку годину громадянської війни, опинившись разом із збройними силами півдня Росії у Криму, він приймає дуже важливе (звертаючи увагу на його політичні погляди), рішення, — не емігрує, як більшість прибічників “старого ладу”, а залишається на Батьківщині. У цей час він постійно мешкає у Сімферополі, працюючи у

розташованому в місті Кримському педагогічному інституті. Відомо, що до 1928 р. він працював в інституті, а в 30-ті рр. жив у Ялті, будучи вже на пенсії. На жаль, ми не маємо достовірних свідчень про останні роки життя Олексія Миколайовича Деревецького. Помер він у 1943 р. у Ялті.

Пр.:

Плутарх Херонейский и Св. Василий Великий: (Опыт православных отношений христианства к философии) // Вера и Разум. — 1885. — № 15, отд. церк. — С. 1-27; Из истории греческой этики: Лит.-филос. очерки. I-VI // Там же. — 1890. — № 1, отд. филос. — С. 23-43; № 2. — С. 78-91; № 3. — С. 176-191; № 4. — С. 259-286; № 5. — С. 355-374; Музей и библиотека Лагидов в Александрии: Культ.-ист. очерк // Там же. — 1890. — № 20, отд. филос. — С. 291-329; Гомерические гимны. Анализ памятника в связи с историей его изучения: (Ист.-лит. этюд). — Харьков, 1889. — 172, 2 с.; Курс истории искусства с атласом рисунков и чертежей: (Литогр. изд.). — Харьков, 1890; Очерки христианского искусства до Константина Великого // Вера и Разум. — 1890. — № 5, отд. церк. — С. 299-314; № 7. — С. 421-436; № 8. — С. 488-512; О начале историко-литературных занятий в Древней Греции. — Харьков, 1891. — 226, 5 с.; О новом трактате Аристотеля и его значении для истории афинской демократии. — Харьков, 1891. — 20 с.; Из введения в историю греческой литературы: Об ист.-лит. терминологии. — М., 1893. — 18 с.; Несколько греческих статуэток из собрания Одесского общества истории и древностей и Ал. Ив. Нелидова // ЗООИД. — 1895. — Т. 18, отд. 1. — С. 203-250; Музей Императорского Одесского общества истории и древностей. Вып. 2: Терракоты / Текст совм. с Э. Р. Штерном и А. А. Павловским. — Одесса, 1898. — 48 с.; Софокл. Антигона: С введ., примеч., 21 рис. и схем лирич. размеров. — 2-е изд. — СПб., 1900. — Ч. 1/2. — 59, 122 с.

Літ.:

Историко-филологический факультет Императорского Харьковского университета за первые сто лет его существования (1805-1905) / Под ред. М. Г. Халанского и Д. И. Багалея. — Харьков, 1908. — С. 212-214; Наука и науч. работники СССР. — С. 107, 540; Деревецкий Алексей Николаевич // Золотарев и др. Биограф. словарь. — С. 18; Спасский Н. А. Чествование бывшего попечителя Казанского учебного округа, тайного советника А. Н. Деревецкого, устроенное в г. Казани его бывшими сослуживцами по округу в январе-апреле 1912 года // Особое приложение к Циркуляру по Казанскому учебному округу. — Казань, 1912. — 51 с.: фото; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 1.

Т. О. Избаш

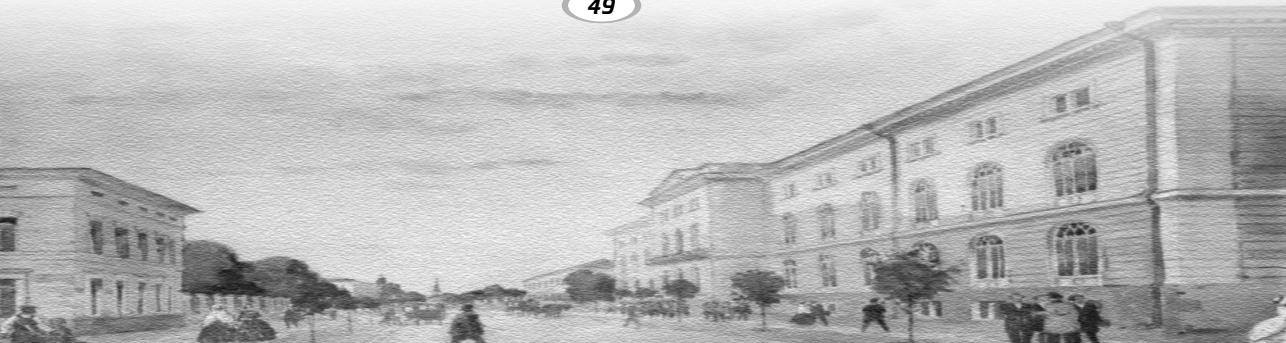
ЗАНЧЕВСЬКИЙ Іван Михайлович

Математик, започаткував застосування векторного та геометричного методів у механіці.

І. М. Занчевський народився 4 січня 1861 р. у м. Одесі в сім'ї військово-вслужбовця. Батько Михайло був штабс-капітаном, деякий час працював на митниці. На жаль, ми не маємо ніяких відомостей про його матір.

І. М. Занчевський закінчив Рішельєвську гімназію, а в 1879 р. вступив до математичного відділення фізико-математичного факультету Новоросійського університету і в 1883 р. закінчив його з золотою медаллю за працю “Кинематическая теория сложных циркулей”.

31 травня 1883 р. І. М. Занчевський був залишений в університеті на два роки для підготовки до професорського звання по кафедрі прикладної математики. З 1 грудня 1883 р. до 25 серпня 1884 р. працював вчителем

математики Одеської жіночої гімназії. З 3 січня 1886 р. до 1 грудня 1887 р. був у науковому відрядженні в Парижі і Берліні. 22 грудня 1887 р. зарахований приват-доцентом Новоросійського університету, де викладав механіку. 12 жовтня 1889 р., після захисту дисертації “Теория винтов и приложение ее к механике”, Радою Новоросійського університету затверджений у ступені магістра механіки. А 31 травня 1891 р. отримує ступінь доктора прикладної математики після захисту дисертації “Геометрические места в теории осей вращения”.

29 січня 1892 р. І. М. Занчевський призначений екстраординарним професором Новоросійського університету по кафедрі механіки, а 1 січня 1896 р. — ординарним професором. За вислугу років 12 січня 1896 р. стає статським радником, 14 лютого 1897 р. — секретарем фізико-математичного факультету Новоросійського університету, на цій посаді перебуває до 9 жовтня 1900 р.

І. М. Занчевський належав до своєрідної Одеської школи механіки, яку заснував відомий вітчизняний механік В. М. Лігін і учнем якого він був. Основні наукові дослідження І. М. Занчевського були присвячені теорії гвинтів і векторів та її застосуванню в механіці. Одним із перших в Росії він розпочав вводити векторні методи і теорію гвинтів в практику викладання механіки в університеті. Теорію гвинтів і теорію лінійних комплексів І. М. Занчевський застосував також до геометричного дослідження розподілу центральних осей сил і осей обертання в своїй докторській дисертації, яка була розвитком геометричного напрямку в дослідженні теорії удару, заснованого працями М. Є. Жуковського і Ж. Г. Дарбу.

Іван Михайлович був блискучим лектором. Його лекції з теоретичної механіки відповідали західноєвропейському рівню того часу. Він читав також курси теорії руху твердого тіла, гідростатики і гідродинаміки, теорії притягання, спецкурси з кінематичної геометрії, теорії гвинтів, статки на базі цієї теорії (з 1889 р.), з інтегрування диференціальних рівнянь із застосуваннями. Проводив введені ще В. М. Лігіним практичні й семінарські заняття. Серед його учнів можна назвати професора М. С. Васильєва, який близько півстоліття своєї праці віддав університету.

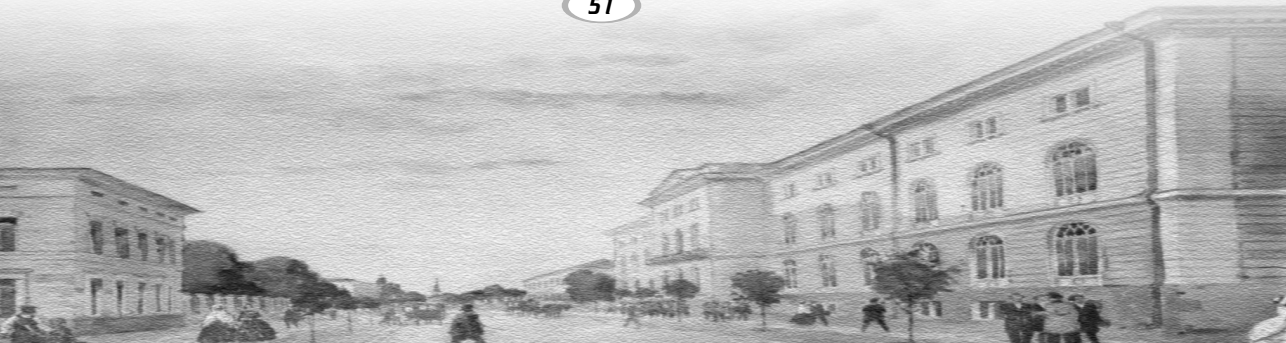
Іван Михайлович брав активну участь у роботі X і XI з'їздів природознавців і лікарів (1898, Київ, 1901, Санкт-Петербург), де керував дискусіями з питань методики викладання математики. Радою Відділення Імператорського Технічного Товариства 19 червня 1901 р. І. М. Занчевський був обраний почесним попечителем школи десятичників і товаришем голови постійної комісії з технічної освіти, а 20 грудня 1904 р. стає її головою і перебуває на цій посаді протягом трьох років. В 1901 р. брав участь у водопровідному з'їзді в Києві, а в 1902 р. — у святкуванні століття з дня народження Н. Х. Абеля в м. Христіанії (сучасне м. Осло).

29 грудня 1904 р. І. М. Занчевський був призначений деканом фізико-математичного факультету Новоросійського університету. 9 вересня 1905 р. Радою університету він був обраний ректором.

Час його ректорства співпав з першою російською революцією. В цей період І. М. Занчевський підтримує студентський революційний рух, дозволяє діяльність студентських спілок у стінах університету, клопочеться за звільнення студентів, затриманих поліцією, за його дозволу в університетських лікарнях надають медичну допомогу пораненим революціонерам.

Не дивлячись на те, що він був відзначений нагородами за заслуги перед вітчизною в справах народної просвіти та науки: орденами св. Володимира IV ст., св. Станіслава II ст., св. Анни III ст., — це не завадило йому виступити проти держави в період революції 1905–1907 рр. Проти нього було порушено судову справу, внаслідок чого 27 липня 1907 р. його було звільнено з посади ректора. На два роки затягнулося слідство, під час ведення якого загубились речові докази (протоколи засідань революційних організацій та ін.). Це полегшило захист, і Занчевському вдалося уникнути ув'язнення. В 1909 р. суд прирік його до виключення зі служби.

У 1909 р. сім'я Занчевських переїжджає до Санкт-Петербурга. Там І. М. Занчевський працює в банку до 1916 р., потім переїжджає до Києва. А навесні 1917 р. повертається до Одеси, в квітні цього ж року розпочинає працювати в Новоросійському університеті. В травні обраний професором кафедри теоретичної і практичної механіки і деканом фізико-

математичного факультету, з листопада 1917 до лютого 1918 р. знову працює ректором університету. В 1917 — 1920 рр. завідує кабінетом механіки й механічною майстернею університету. Після ліквідації університету працює професором та завідувачем кабінета механіки в Фізико-математичному інституті (1920–1921 рр.). З 1921 р. перебуває на посаді голови предметної комісії з математики й механіки в Інституті народної освіти (ІНО), в 1921–1922 рр. — професор кафедри теоретичної механіки в Одеському політехнічному інституті (ОПІ).

У 1922 р. І. М. Занчевський важко захворів і пішов на пенсію. Помер 15 липня 1928 р. на 68-му році життя від хвороби нирок. Похований на другому християнському кладовищі.

Пр.:

Теория винтов и приложение ее к механике. — Одесса: Шульце, 1889. — 131 с.; Теоретическая механика. — Одесса, 1889. — 256 с.; Геометрические места в теории осей вращения. — Одесса: Шульце, 1891. — Вып. 1. — 82 с.

Літ.:

Некрасов П. І. М. Занчевський // ЗНК. — 1955. — № 12; Голотюк І. І. Развитие исследований по механике в Одесском университете // Вопр. истории естествозн. и техники. — М., 1973. — Вып. 4(45). — С. 58-61; Голотюк І. І. Прикладная механика в Новороссийском университете за последние 30 лет XIX в. // Нариси з історії природозн. і техніки. — К., 1979. — Вып. 25. — С. 39-43; Голотюк І. І. Роль І. М. Занчевского в развитии теории векторов в России // Из истории математического естествознания. — К., 1984. — С. 44-48; Голотюк І. І. Некоторые этапы развития механики в Одесском университете // В. И. Вернадский и отечественная наука. — К., 1988. — С. 141-142; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 1.

Й. Й. Голотюк

ЛЕВАШОВ Сергій Васильович

Видатний терапевт, автор більше як 70 наукових праць.

Народився 5 липня 1857 р. в Белевському повіті Тульської губернії в дворянській родині.

В 1873 р. С. В. Левашов вступив до Московського університету, але, склавши навесні 1874 р. перехідний екзамен, восени того ж року перевівся на другий курс Петербурзької медико-хірургічної академії, яку закінчив у 1878 р. із занесенням його імені на мармурову дошку академії та нагородою першою премією І. Ф. Буша. Після закінчення академії був залишений для підготовки до професорського звання. Працював на посаді інститутського лікаря та одночасно в клініці С. П. Боткіна.

17 грудня 1883 р. С. В. Левашова обирають приват-доцентом клініки внутрішніх хвороб, а навесні 1884 р. він був відряджений за кордон для

удосконалення знань, де працював у фізіологічних лабораторіях Гейденгайна в Бреславлі (нині Вроцлав) та Людвіга в Лейпцігу; в Патолого-анатомічному інституті Поноріка в Бреславлі; в Інституті заразних хвороб Коха в Берліні, одночасно відвідував клініки професорів Бірмена, Вагнера, Цисмана. На початку 1886 р. С. В. Левашов переїхав до Парижа, де працював в лабораторії професора Вюльпіна та займався в клініках професорів Ж. М. Шарко, Жакку, Потане та Жермена Се.

18 червня 1886 р. С. В. Левашова призначено завідувачем кафедри факультетської клініки Казанського університету, на цій посаді він працював до 1902 р. В цей час він приділяє багато уваги та сил організації клініки, її обладнанню необхідним устаткуванням для занять зі студентами та лікарями. Одночасно з цією працею С. В. Левашов продовжує наукові дослідження з лікування ексудативних плевритів, результати яких було високо оцінено на X Міжнародному медичному конгресі в Берліні.

У зв'язку зі спалахом на сході Росії сильної епідемії висипного тифу С. В. Левашов почав проводити мікробіологічні дослідження та всебічно вивчити етіологію цієї хвороби, результатом чого стала серія наукових праць та доповідей з демонстрацією висипнотифозних мікроорганізмів на XI Міжнародному медичному конгресі в Римі.

28 липня 1899 р. С. В. Левашова обрано іноземним членом-кореспондентом Паризького терапевтичного товариства.

18 січня 1903 р. наказом по Міністерству народної освіти С. В. Левашова призначено на посаду професора Новоросійського університету, на кафедрі факультетської терапевтичної клініки. В одеський період свого життя С. В. Левашов розробляє питання лікування серцевих захворювань, досліджує жовчовиділення і секреторну діяльність шлунку під впливом лікарських засобів. Одночасно з завідуванням кафедрою С. В. Левашов завідує діагностичною клінікою, а пізніше, з середини вересня 1903 р. — нововідкритою терапевтичною клінікою ІНУ. В 1905 р. С. В. Левашова обрано головою Товариства російських лікарів.

4 грудня 1907 р. розпорядженням Міністра народної освіти на професора С. В. Левашова покладаються обов'язки ректора Новоросійського

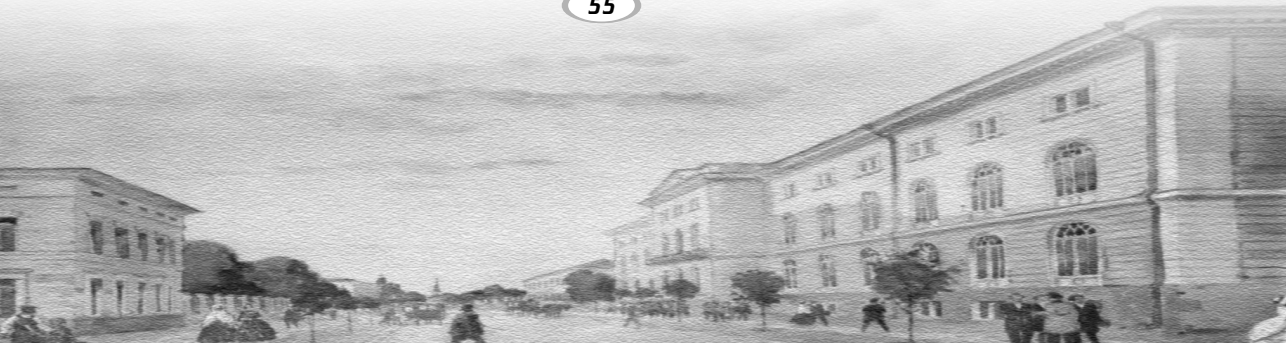
університету. Цей період в історії університету був дуже важким, нормальній роботі постійно заважали сходи, які перетворили його у своєрідний майдан для мітингів.

С. В. Левашов прикладав максимум зусиль, щоб нормалізувати наукову та навчальну роботу. Він, як багато професорів, був прибічником погляду, що університет — це храм науки, а не місце для мітингів, таким чином ректор стояв на стороні так званого академічного угруповання професорів.

Події 1905–1907 рр. призвели до того, що кожного року в університеті залишалися незайнятими багато професорських посад. Іноді викладання курсів і ведення практичних занять доручалося навіть неспеціалістам. З метою підготовки майбутніх учених ректорат прийняв рішення залишити найбільш здібних випускників університету для набуття професорського звання. Але міністерство виділило лише незначну частину стипендій, і тоді С. В. Левашов призначив частину стипендій з коштів університету, заохочував приватні кошти, провадив попечительські вечори, на яких збиралися гроші для підтримки незабезпечених студентів та молодих науковців. С. В. Левашов також запрошує на професорські місця відомих вчених з інших університетів: В. В. Половцова, Д. К. Третьякова та ін.

24 вересня 1911 р. С. В. Левашова було переобрано ректором на другий строк. На своїй посаді він приділяв багато уваги розвитку матеріально-технічної бази університету. Протягом 1912–1913 рр. перебувала Астрономічна обсерваторія, була капітально відремонтована велика оранжерея Ботанічного саду, переобладнана механічна майстерня, здобуто дозвіл та затверджено проект будови нового приміщення на розі Преображенської вул. та Малеого пров. Все це дозволило розширити кабінети і лабораторії, поліпшити навчальну та наукову роботу. За період ректорства С. В. Левашова поповнилася і університетська бібліотека.

В 1913 р. С. В. Левашов знімає з себе обов'язки ректора Новоросійського університету і продовжує роботу на посаді професора і завідувача кафедри факультетської терапевтичної клініки.

Немає докладних свідчень тому, що сталося в липні 1919 р., коли за рішенням колегії Одеської надзвичайної комісії С. В. Левашова було приречено до страти через розстріл.

Пр.:

К методике гемодинамитных экспериментов // Ежемед. клин. газ. — 1881. — № 38; То же. // Pflüger's Arch. d. ges. Phys. — 1882. — Bd. 27; Versuche über die Innervation der Hautgefäße // Ibid. — Bd. 28; То же. — Арх. клиники внутр. болезней, изд. С. П. Боткин. — 1880. — Т. 4; 1882. — Т. 7, вып. 2; К вопросу об этиологии крупозной пневмонии // Ежемед. клин. газ. — 1886; К вопросу о контагиозности крупозной пневмонии // Тр. О-ва каз. естествоиспытателей. — 1888. — Т. 20; Материалы к вопросу о терапевтическом значении туберкулина при легочной и гортанной бугорчатке // Врач. — 1891; Бактериологические свойства лечения заразных болезней у человека вообще и лечение сыпного тифа сывороткой в частности. — СПб., 1893; über die Behandlung des Empyems durch methodischen Ersatz des eitrigen Exsudates durch indifferente Flüssigkeiten und über die Bedeutung dieser Methode in der Therapie der exudativen Pleuritiden // Allgem. Therap. Wochensch. — 1896; То же // Рус. патология, клин. медицина и бактериология. — 1896; О сердечных циррозах печени // Рус. врач. — 1901. — № 1.

Літ.:

Левашов С. В. // Биограф. словарь профессоров и преподавателей Казанского университета (1804–1904): В 2 ч. / Под ред. Н. П. Загоскина. — Казань, 1904. — Ч. 2. — С. 243–246; Левашов Сергей Васильевич // Золотарев. Биограф. словарь. — С. 161; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 1; Золотарев А. Е., Золотарева Н. А. С. В. Левашов // Видные ученые Одессы. — Одесса, 2002. — Вып. 9. — С. 35–41.

Є. М. Василевська, В. О. Кузнецов

КИШЕНСЬКИЙ Дмитро Павлович

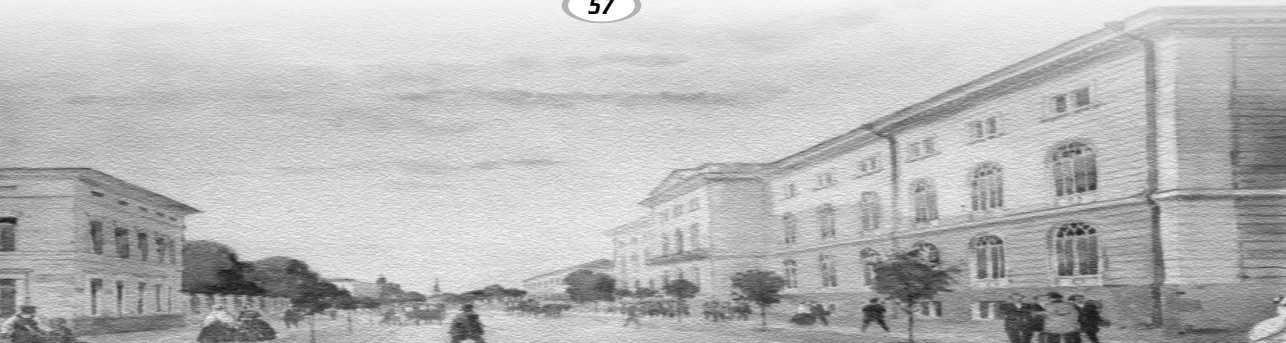
Патологоанатом, професор кафедри патологічної анатомії.

Д. П. Кишенський в 1883 р. закінчив медичний факультет Московського університету, в 1894 р. отримав ступінь доктора медицини.

З 1902 р. прозектор та приват-доцент Московського університету Д. П. Кишенський зараховується екстраординарним професором на кафедрі патологічної анатомії Новоросійського університету. Працював на цій кафедрі до 1919 р.

Протягом всіх років роботи в університеті Д. П. Кишенський читає курси загальної та окремої патологічної анатомії, техніки патолого-анатомічних розтинів та патолого-анатомічної діагностики, веде практичні заняття з патологічної гістології.

Багато років Д. П. Кишенський був членом, а потім головою Держав-

ної комісії з іспитів, завідувачем анатомо-патологічним кабінетом. У 1910 р. він брав участь у ліквідації епідемії чуми та холери в Одесі. За результатами цієї роботи надрукував кілька статей. З 1912 р. разом з прозектором М. М. Тізенгаузенем керував прозектурою Одеської Старої лікарні. Матеріали прозектури були приєднані до музею медичного факультету та використовувалися у викладанні та наукових дослідженнях.

З 1913 р. Д. П. Кишенського було призначено ректором Новоросійського університету. Ректорство його припало на тяжкі часи. З початком світової війни багато студентів та викладачів добровільно пішли на фронт, всі університетські клініки та деякі учбові приміщення було забрано під поранених, факультет почав випускати фельдшерів та лікарів за прискореною програмою. Все це вимагало великого напруження сил як викладачів, так і ректора університету. Університетське господарство занепадало. Д. П. Кишенський як член правління попечительства над незабезпеченими студентами, а пізніше згідно з новим статутом від 7 грудня 1915 р. вже як голова правління, 29 грудня 1915 р. звернувся до одеської громадськості із закликом про пожертвування на користь попечительства. Багато одеситів перерахували кошти на суму біля 16 тис. карбованців.

Під керівництвом Д. П. Кишенського в 1914 р. було створено Бюро праці, яке допомагало студентам знайти роботу домашніх вчителів, санітарів, лаборантів тощо. Таким чином багато студентів могли не переривати навчання в університеті через нестачу коштів.

Під час війни загострилися протиріччя між традиційно та революційно настроєними студентами та викладачами. Д. П. Кишенський за своїми поглядами належав до групи професорів, які відстоювали академізм в університеті. Основним своїм завданням в цей час ректор бачив сприяння єдності професорів на ґрунті наукових та академічних інтересів, ізолювання університету від політичних впливів та проведення принципу “університет для науки”. Обов’язком професури він вважав зберігання в чистоті принципів академічного життя, намагався захистити науковий процес від внесення в нього партійної та політичної боротьби.

Але за умови, коли університет став ареною політичних суперечок, що заважало учбовому процесу, Д. П. Кишенський просив Міністерство

освіти про звільнення з посади ректора. Рада університету прийняла прохання про відставку, виразивши ректору подяку за роботу. В квітні 1917 р. міністерство задовольнило прохання Д. П. Кишенського, і його було звільнено з посади ректора.

Д. П. Кишенський був нагороджений орденами св. Володимира III ст., св. Станіслава та Анни II ст.

В 1919 р. Д. П. Кишенський у складі групи професорів Новоросійського університету емігрував спочатку до Сербії, а в 1923 р. до Праги, де прожив до кінця життя, працюючи головою медичної комісії при Комітеті по забезпеченню освіти російським студентам. Помер Д. П. Кишенський у 1933 р.

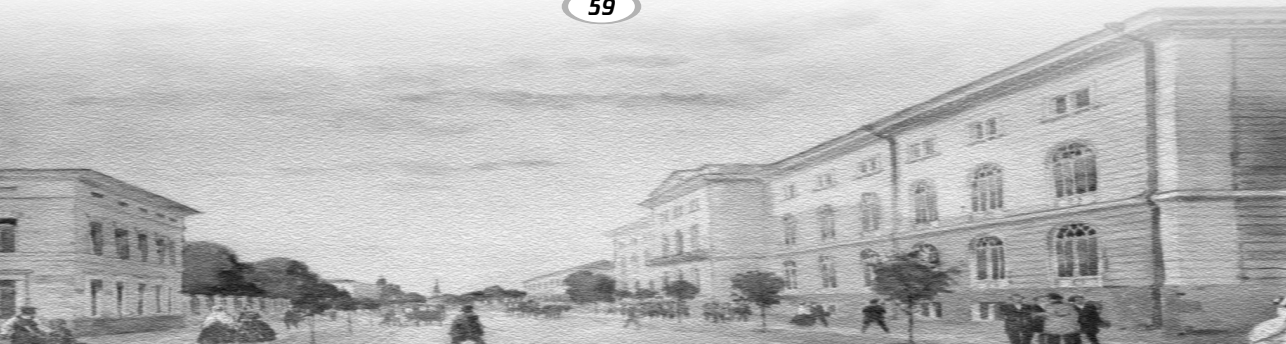
Пр.:

Тератома мозжечка и опухоль от нервной ткани большого серповидного отростка в одном и том же случае / Д. П. Кишенский, М. М. Тизенгаузен // Мед. обозрение. — 1910. — № 10; Эпидемия азиатской холеры в Одессе в 1910 г. / Д. П. Кишенский, М. М. Тизенгаузен // Чума и холера в Одессе в 1910 г. Патологоанат. часть. — Одесса, 1911; Патологическая анатомия чумы / Д. П. Кишенский, Н. М. Попов // Там же; Myelosarcomatosis (aleukaemia myelogenica maligna) // Юбил. сб., посвящ. проф. Моск. ун-та М. Н. Никифорову. — М., 1911.

Літ.:

Памятная книга Одесского учебного округа на 1912/13 р. — Одесса, 1913. — С. 17; Кишенский Дмитрий Павлович // Золотарев. Биогр. словарь. — С. 21; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 1.

І. В. Шепельська

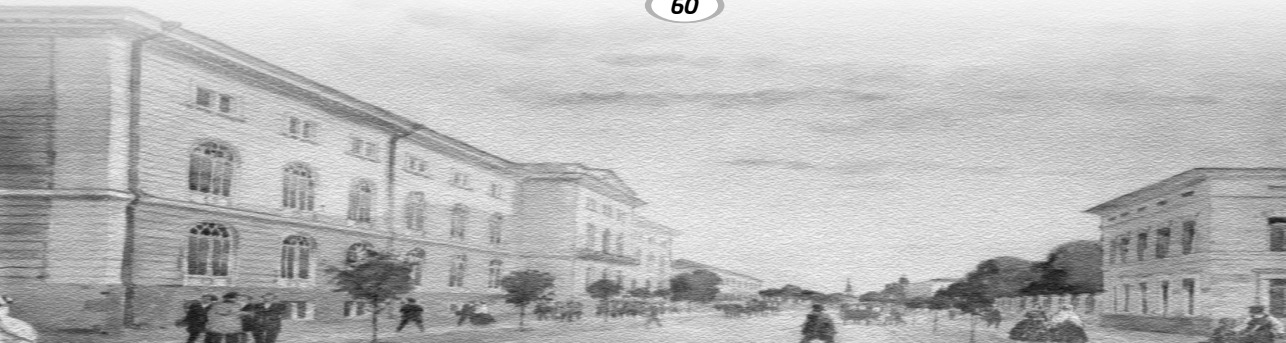
ДОБРОКЛОНСЬКИЙ Олександр Павлович

Доктор церковної історії, заслужений ординарний професор по кафедрі церковної історії.

О.П. Доброклонський народився 10 грудня 1856 р. в Москві, у сім'ї протоієрея. Початкову освіту одержав у Московській духовній семінарії, яку закінчив у 1876 р., після чого вступив до Московської духовної академії (МДА). Навчання у МДА він закінчив у червні 1880 р. зі ступенем кандидата богослов'я. 1 серпня 1880 р. наказом обер-прокурора Св. Синоду його було призначено викладачем церковної історії в Пензенську духовну семінарію. Під час навчання у МДА О.П. Доброклонський надрукував "Христологическое учение Федора Мопсуетского: К вопросу о происхождении несторианства".

28 жовтня 1880 р. О.П. Доброклонський захистив магістерську дисертацію "Сочинение Факунда, епископа Гермиянского: В защиту трех глав (Историко-критическое исследование из эпохи V Вселенского собора)". Захист був проведений блискуче — незважаючи на те, що його опонентами були два найдосвідченіших російських спеціаліста з цієї

проблеми — ординарний професор О. П. Лебедев та приват-доцент І. І. Соколов. В цьому ж році дисертація вийшла окремим виданням.

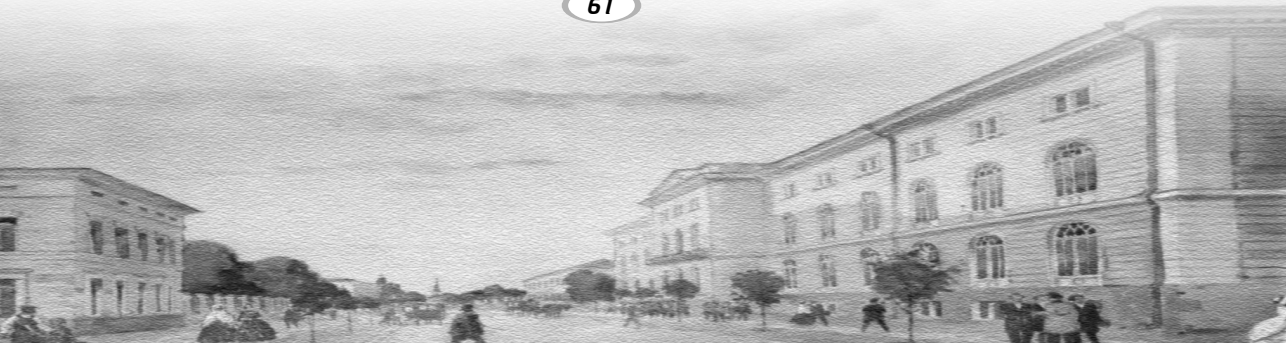
З початку 1881 р. О. П. Доброклонський стає викладачем Рязанської духовної семінарії, а також по 1 вересня 1884 р. викладає церковну історію в Рязанському єпархіальному жіночому училищі.

З 28 жовтня 1884 р. О. П. Доброклонський — член Рязанської вечної архівної комісії, де зосереджує свою увагу на вивченні історії монастирів Рязані, він видає декілька книжок: “Описи дел Рязанского исторического архива. Вып. 1: Описание дел архива солотчинского монастыря”, “Солотчинский монастырь, его слуги и крестьяне в XVII веке”. Але найбільш важливою в цей час для нього стає робота над величезним трудом “Руководство по истории русской церкви”.

В Рязані О. П. Доброклонський працював майже одинадцять років.

26 лютого 1892 р. наказом синодального обер-прокурора його було переведено на кафедру церковної історії Московської духовної семінарії, і вже 27 квітня 1892 р. призначено членом Комісії для складання історико-статистичного опису церков Московської єпархії. Одноразово, з 29 грудня 1892 р. О. П. Доброклонський був обраний історико-філологічним факультетом Московського університету приват-доцентом кафедри церковної історії.

У Москві О. П. Доброклонський працює до 1899 р. 2 жовтня 1899 р. його було призначено виконуючим обов'язки екстраординарного професора Новоросійського університету по кафедрі церковної історії. В перший рік своєї роботи в ІНУ О. П. Доброклонський читав загальний курс “Історія християнської церкви” та спеціальний курс “Історія російської церкви”. Пізніше ним були розроблені та читалися курси: загальний “Історіографія та історія християнської церкви” та спеціальний “Законодавство і управління в російській церкві”, а з 1915 р. — “Читання пам'яток російського церковного права”. Семінарські заняття, які проводив О. П. Доброклонський, склалися з розбору творів письменників та богословських трактатів церковних діячів. Так, наприклад, розбору та аналізу підлягали твори Ф. М. Достоевського, “Послання протопопа Аввакума про антихриста”, розглядалась пол-

ітична та релігійна діяльність єзуїтів та інші. Двічі — у 1903 р. і у 1905 р. О.П. Доброклонського обирають секретарем історико-філологічного факультету.

16 липня 1905 р. розпорядженням Міністра народної освіти його було залишено на службі після вислуги 25 років по учбовій частині в званні професора. 26 травня 1907 р. О. П. Доброклонського було призначено виконуючим обов'язки ординарного професора по кафедрі історії церкви.

2 серпня 1907 р. О. П. Доброклонський стає викладачем церковної історії на Одеських вищих жіночих курсах, на яких він працював до 1917 р. Під його керівництвом слухачки курсів склали та надрукували “Курс истории христианской церкви (I–III вв.)”.

З 22 вересня 1907 р. його обирають головою Історико-філологічного товариства при ІНУ. З 29 травня 1908 р. О. П. Доброклонський стає редактором “Записок” ІНУ, на цій посаді він перебував до 1916 р.

З 22 по 27 липня 1910 р. О. П. Доброклонський виконував обов'язки декана факультету. А з 22 листопада 1912 р. був затверджений деканом на наступні 4 роки. 22 листопада 1916 р. його знову було затверджено на цій посаді.

Під час роботи на історико-філологічному факультеті ІНУ О.П. Доброклонський підготував докторську дисертацію і 7 березня 1916 р. наказом Св. Синоду він був затверджений у ступені доктора церковної історії за твір “Преподобный Федор, исповедник и игумен Студийский”. 27 липня 1916 р. О. П. Доброклонський був затверджений на посаді ординарного професора кафедри церковної історії ІНУ.

Де кілька разів О. П. Доброклонський був виконуючим обов'язки ректора ІНУ: з 9 червня по 4 липня 1915 р.; з 17 по 25 серпня 1915 р.; з 10 вересня по 11 жовтня 1916 р.; з 5 травня по 8 листопада 1917 р. Найбільш важливим було його ректорство у 1917 р.

В цей час в університеті пройшли деякі зміни. Були засновані посади доцентів; приват-доценти та асистенти були допущені з правом ухвального голосу в зібрання факультетів, а з правом дорадчого голосу — на засідання Ради ІНУ. Однак саботаж занять та роботи ІНУ з

боку студентських організацій (в яких перше місце посідали члени ліворадикальних організацій та угруповань), постійні вимоги відставки ректора, фактичний зрив занять восени 1917 р. привели до того, що 9 листопада О. П. Доброклонський подав у відставку.

В період 1918 — початку 1919 рр. О. П. Доброклонський працював в ІНУ деканом. 13 вересня 1918 р. наказом Міністра народної освіти О. П. Доброклонський був затверджений у званні заслуженого ординарного професора (зі старшинством з 29 грудня 1917 р.).

Після зайняття Одеси військами Червоної Армії на початку квітня 1919 р. в вузах Одеси почалася реформа на засадах прийнятої VIII з'їздом РКП(б) програми в галузі освіти. 27 квітня 1919 р., за наказом Комісара освіти Одеси Є.М. Щепкіна, О.П. Доброклонського було звільнено з посади декана історико-філологічного факультету і відраховано з університету.

Після зайняття Одеси 23 серпня 1919 р. частинами А. І. Денікіна, О. П. Доброклонський повертається до університету. Але наприкінці січня 1920 р., разом з відступаючими частинами генерала Шіллінга, він покидає Одесу. 7 лютого 1920 р. його вдруге було відраховано зі списку викладачів університету.

Навесні 1920 р. О. П. Доброклонський мешкав у Софії, де йому було запропоновано роботу в Софійському університеті. Але від цієї пропозиції він відмовився і переїхав до Белграду, де в середині літа 1920 р. став професором церковної історії богословського факультету університету.

У Белграді О. П. Доброклонський активно займається політичною та науковою діяльністю. У 1928 р. він стає одним із засновників Російського культурного комітету, який ставив своєю метою підтримку та подальший розвиток науки, мистецтва та літератури російської еміграції. Найбільшу увагу він приділяв роботі у структурному підрозділі комітету — Російському науковому інституті. В цьому інституті працювали видатні діячі російської еміграції: О. О. Кізоветтер, П. Б. Струве, М. О. Лосський, Г. В. Флоровський, К. Д. Бальмонт, Д. С. Мережковський. З 1929 р. О. П. Доброклонський входив до складу правлін-

ня інституту, а у 1936–1937 рр. очолював його. Також в 1937 р. він викладав на курсах боротьби з атеїзмом.

За роки своєї праці О. П. Доброклонський отримав чимало нагород: ордени св. Станіслава I-IV ст., св. Анни II-III ст., Володимира III ст.

О. П. Доброклонський помер у грудні 1937 р. в Белграді і був похований на місцевому цвинтарі.

Пр.:

Александрійская образованность как сфера, благоприятствовавшая происхождению христианской Александрійской школы // Чт. в Об-ве любителей дух. просвещения. — 1880. — №1/2. — С.220-258; Христологическое учение Феодора Мопсуестского: К вопросу о происхождении несторианства//Там же. — С. 471-494; Сочинение Факунда, епископа Гермианского: В защиту трех глав: (Ист.-крит. исслед. из эпохи V Вселенского собора). — М.: Лавров и Леонтьев, 1880. — 312 с.; Солотчинский монастырь, его слуги и крестьяне в XVII веке. — М., 1888. — 132с.; Описи дел Рязанского исторического архива. Вып.1: Описание дел архива Солотчинского монастыря. — Рязань: Тип. губ., 1889. — 55с.; Руководство по истории русской церкви. — Рязань, 1889-1890. — Вып.1/2: Периоды: домонгольский, 988-1237 гг., и северо-восточной митрополии, 1237-1588гг. — М., 1889. — 441 с.; Вып. 3: Патриарший период, 1589-1700 гг. — М., 1889. — 306 с.; Вып.4: Синодальный период, 1700-1890 гг. — М., 1893. — 441с.; Учебный курс русской церкви. — Б.м.: Б.и., Б.г. — Вып.1. — 251с.; Преподобный Феодор, исповедник и игумен Студийский. Ч.1.: Его эпоха, жизнь и деятельность//ЗИНУ. — 1913. — Т.113. — XX, 972, XC, 10 с.; Ч.2.: Его творения. — 1914. — Ист.-филол. фак., вып. 8. — С.1-569.

Літ.:

Новое назначение // Моск. вед. — 1899. — 3 сент. (№242); Новый профессор Новороссийского университета//Одес. новости. — 1899. — 6 сент. (№4728); Московская духовная семинария//Моск. вед. — 1899. — 25 окт. (№294); Доброклонский Александр Павлович // Венгеров. Источники. — СПб., 1910. — Т.2. — С. 274; Z. Двигатели науки//Одес. новости. — 1912. — 11 фев. (№8648); В высшей школе // Там же. — 6 сент. (№8816); Университетские делишки // Там же. — 14 сент. (№8823); Доброклонский Александр Павлович // НЭСБЕ. — Т.16. — С. 438-439; К выборам в учредительное собрание//Херсон. епарх. вед. — 1917. — 15 окт. (№20) — С.201; Главная библиотека высшей школы г.Одессы // Нар. просвещение. — 1922. — №6/10. — С.73-74; Алленов С.Г., Матвеева М.С., Чесноков В.И. К вопросу о преподавании историографии в университетах дореволюционной России//Пробл. истории отеч. ист. науки. — Воронеж, 1981. — С.117-135; Доброклонский Александр Павлович//Полн. православ. энцикл. словарь. — М., 1992. — Т. 1. — С. 749; Косик В.И. Русская Югославия: фрагменты истории, 1919-

1944//Славяноведение. — 1992. — №4. — С.20-32; Спасов Л. Русские ученые-белоэмигранты в Болгарии (1920-1930 годы)//Bulgarian Historical Review. — 1992. — №4. — С.107-112; Руска емиграција у српској култури XX века. — Београд, 1994. — Т.1. — С. 61-62, 69; Т.2. — С.252; Косик В.И. Русская церковь в Югославии, 1921-1939 гг. // Славяноведение. — 1996. — №6. — С.66-76; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 1.

Арх.:

Личное дело проф. Имп. Новороссийского университета Доброклонского А.П. // ДАОО. — Ф.45 (Новоросійський університет), оп.4, спр.1255; О службе Александра Павловича Доброклонского // Там же. — Оп.2, спр.8.

В. О. Мирошниченко

БІЛІМОВИЧ Антон Дмитрович

Математик, механік, наукові інтереси — в галузі аналітичної механіки.

А. Д. Білімович народився 20 червня 1879 р. у родині військового лікаря у Житомирі. В 1896 р. з відзнакою закінчив Київський кадетський корпус. Готуючись до військової кар'єри, А. Д. Білімович продовжує навчання у Миколаївському інженерному училищі в Петербурзі, але потім вирішує перейти до університету. Для цього він склав іспити з латинської та грецької мов і вступає на математичне відділення фізико-математичного факультету Київського університету, який закінчує у 1903 р. з дипломом першого ступеня і золотою медаллю за роботу “Применение геометрических производных к теории кривых и поверхностей”, видруковану пізніше (1907 р.). Тут А. Д. Білімович стає учнем відомих механіків —

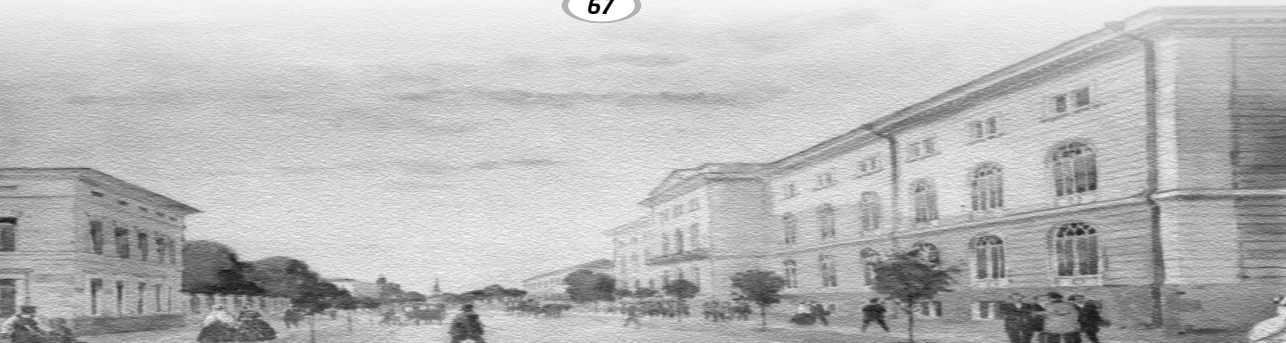
К. Г. Сулова та П. В. Воронця. Після закінчення університету його було залишено як стипендіата та позаштатного асистента кафедри теоретичної і прикладної механіки.

Вступивши до Київського фізико-математичного товариства, А. Д. Білімович став його секретарем. У цей час вийшла друком його перша наукова публікація “Элементарное построение Штейнеровского эллипса”. На засіданнях фізико-математичного товариства А. Д. Білімович доповідав свої математичні роботи, які відносилися до диференційної геометрії.

Обійнявши посаду приват-доцента кафедри теоретичної і прикладної механіки Київського університету у 1907 р., А. Д. Білімович читає курс лекцій “Малые колебания” й веде практичні заняття з аналітичної механіки. У 1910–1911 рр. він перебував у науковому відрядженні за кордоном, готуючись до професорського звання. У 1912 р. захистив у Київському університеті магістерську дисертацію “Уравнения движения для консервативных систем и их приложения”. Після цього А. Д. Білімович з метою наукового стажування два роки перебував у Парижі і Геттингені.

Після повернення з-за кордону у квітні 1915 р. А. Д. Білімович став ординарним професором кафедри прикладної математики Новоросійського університету. Він читає базовий курс теоретичної механіки, додаткові розділи динаміки твердого тіла, теорію пружності, а також спецкурси з інтегрування рівнянь механіки і з теорії аероплана. Одночасно А. Д. Білімович очолює механічну майстерню університету і кабінет механіки (1915–1917 рр.), продовжує наукову роботу в галузі аналітичної механіки.

У березні 1917 р. він стає першим демократично обраним ректором Новоросійського університету, відпрацювавши на цій посаді до квітня 1919 р. й з вересня по листопад цього ж року. Саме він запросив на роботу до університету видатного вченого, академіка О. М. Ляпунова, чий приїзд до Одеси мав на А. Д. Білімовича як вченого величезний вплив. Незважаючи на бурхливе доквітлля революційної Одеси, — писав він згодом, — при зустрічах вони розмовляли майже виключно про

математику, механіку, про нові напрямки та нові можливості пристосування математики до задач механіки. Після трагічної смерті О. М. Ляпунова 3 листопада 1918 р. А. Д. Білімович очолив комісію по збереженню, обробці та підготовці до друку робіт академіка, завдячуючи чому був збережений його рукопис “О некоторых фигурах равновесия вращающейся жидкости”.

У 1919 р. А. Д. Білімович, перебуваючи попечителем Одеського університетського округу, викладав теоретичну механіку на Вищих жіночих курсах. У цьому ж році він представив до Ради університету частково надруковану монографію “Соприкасательные движения твердого тела” як докторську дисертацію, але захистити її не встиг.

У січні 1920 р. А. Д. Білімович залишив Одесу і невдовзі знайшов притулок у Сербії, де створив велику наукову школу з аналітичної механіки. З 20 квітня 1920 р. він почав працювати за контрактом, а з 3 листопада 1926 р. — штатним ординарним професором прикладної математики на філософському факультеті Белградського університету, викладав там курс раціональної (тобто теоретичної) механіки у векторному викладенні.

Наукова діяльність А. Д. Білімовича була відзначена обранням його 18 лютого 1925 р. членом-кореспондентом, а 17 лютого 1936 р. — дійсним членом Сербської Академії наук та мистецтв.

Під час війни та окупації Белграда він за власним бажанням пішов на пенсію. Після визволення міста А. Д. Білімович знову був прийнятий на ту ж саму посаду ординарного професора природознавчо-математичного факультету Белградського університету.

Йому також належить заслуга створення у Сербії (у 20–60-ті рр.) низки наукових об'єднань та інститутів, участь у видавничій діяльності співвітчизників-емігрантів: Російського академічного гуртка (квітень 1920 р.), Російського наукового інституту, двох видань “Материалов для библиографии русских научных трудов за рубежом”, Математичного інституту Сербської Академії наук, відкриття якого відбулося у травні 1946 р. У 1949 р. вийшов друком перший том “Трудов Математического института Сербской Академии наук”. Саме у цьому виданні протягом кількох

років А. Д. Білімович друкував свої праці, включаючи спогади “Ляпунов в Одессе” (1956 р.).

А. Д. Білімович був одним із фундаторів Югославського товариства механіків, а на з’їзді товариства у 1964 р. був обраний його почесним головою.

Помер А. Д. Білімович у Белграді 17 вересня 1970 р.

Пр.:

Геометрические дифференциалы в теории поверхностей. — К., 1905. — 13 с.; Уравнения движения для неконсервативных систем с линейными интегралами. — К., 1910. — 21 с.; То же // Изв. Киев. ун-та. — 1910. — Т. 50, № 10. — С. 23-43; Уравнения движения для консервативных систем и их приложения. — К., 1912. — VIII, 160 с.; К учению о траектории неголономной системы // ЗИНУ. Физ.-мат. фак. — 1916. — Вып. 10. — С. 57; К вопросу об основах механики // Рус. мысль. — 1917. — Ноябрь-декабрь. — 83 с.; Соприкасательные движения твердого тела. — Одесса: Техник, 1919. — Т. 1, ч. 1. Движение с одной степенью свободы. — 11, 335 с.

Літ.:

Bilimovic Anton — natenuticar // Enc. Jugosl. — Zagreb, 1955. — Enj. 1. — S. 565-566; Билимович Антон Дмитриевич // Рус. зарубежье. Золотая кн. эмиграции. — М., 1997. — С. 88-90; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 1.

С. К. Асланов, Н. Б. Печерська

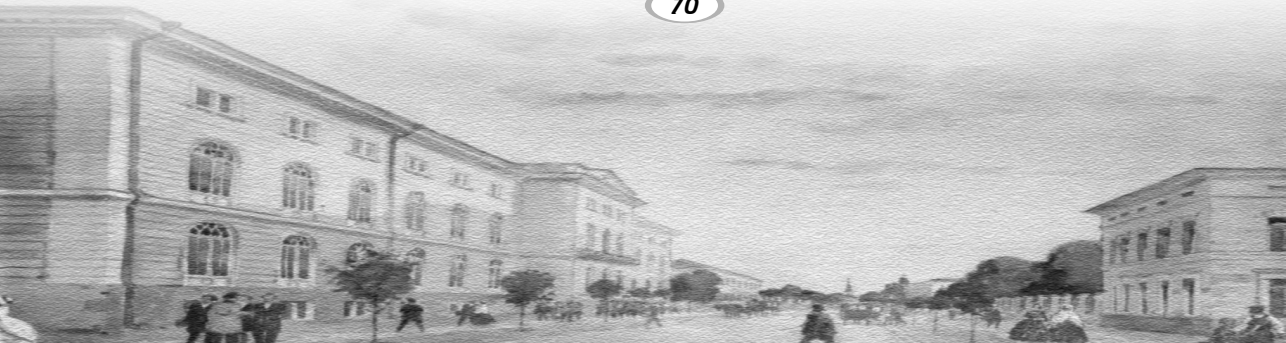

СОЛНЦЕВ Сергій Іванович

Економіст, академік АН УРСР та АН СРСР.

С. І. Солнцев народився 1 (13) жовтня 1872 р. в с. Терешок Рославльського району Смоленської області. У 1895 р. вступив на медичний факультет Московського університету. За участь у студентському русі у 1897 р. був висланий на два роки під гласний нагляд поліції. Лише в 1900 р. він вступив до Петербурзького університету, але вже на юридичний факультет. Будучи студентом, включився до наукової роботи. Зокрема, ним була написана студентська робота “Движение населения в связи с формами земледелия”. Вона була відзначена спеціальною премією.

Талант С. І. Солнцева був належно оцінений, і в 1904 р., після закінчення університету його запросили на кафедру політичної економії і статистики.

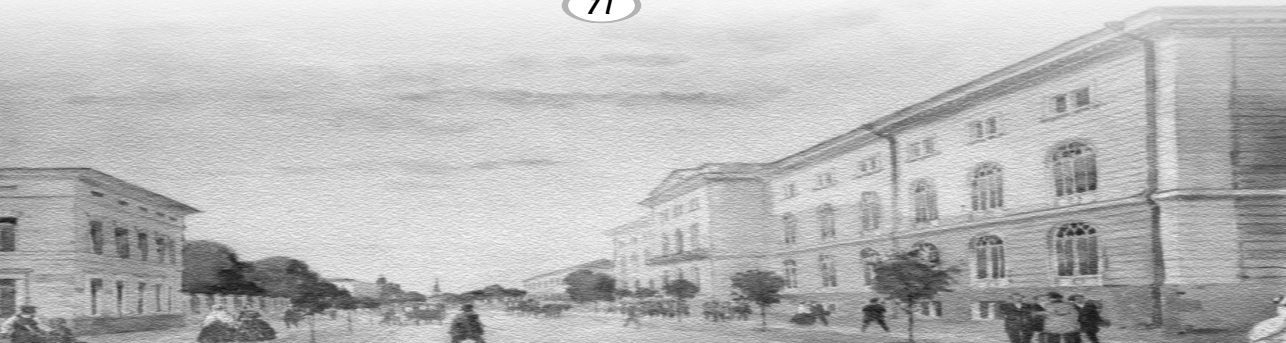

У 1907 р. з'явилась нова наукова праця С. І. Солнцева “Рабочие бюджеты в связи с теорией обеднения”. Так він включився в розробку важливого, так званого соціального напрямку в політичній економіці, який в Росії в той час розвивали М. І. Туган-Барановський, П. Б. Струве та ін. Варто зауважити, що в роки реакції розробка соціальних питань мала не тільки наукове, але й політичне значення.

З 1907 р. С. І. Солнцев вже очолює економічний кабінет Петербурзького університету. Згодом його направляють за кордон, де до 1913 р. він підвищує свою економічну освіту.

У ці роки в Санкт-Петербурзі виходить книга С. І. Солнцева “Заработная плата как проблема распределения”, яку він у 1912 р. захищає як магістерську дисертацію. В ній С. І. Солнцев продемонстрував свою наукову ерудицію, показав уміння дбайливо аналізувати великий фактичний матеріал. С. І. Солнцев вважав, що без з'ясування питання про рух заробітної плати, як долі робітників, проблема заробітної плати не розкривається до кінця, не досягає необхідної повноти. Він підкреслював, що з'ясування розподільної сторони в заробітній платі дає важливий матеріал для характеристики і розуміння основних ліній в соціальній боротьбі, яка відбувалася між трудом і капіталом в капіталістичному суспільстві. Аналізуючи відмінне розуміння проблеми розподілу, С. І. Солнцев критикує теорії “гармонії інтересів” труда і капіталу. Треба відзначити, що і в багатьох наступних працях він також висвітлює проблему розподілу.

Через деякий час С. І. Солнцев — професор Томського університету. Там у 1917 р. він захищає докторську дисертацію “Общественные классы. Важнейшие моменты в развитии проблемы классов и основные учения”. В ній С. І. Солнцев розглядає утворення суспільних класів у зв'язку з проблемою розподілу. В основі докторської дисертації була його ґрунтовна монографія “Общественные классы”, яка була опублікована ним в Томську. В цій капітальній праці С. І. Солнцев поставив своїм завданням розкрити зміст найважливіших моментів у розвитку ідеї соціальних класів, оскільки вони виявилися в суспільній свідомості з кінця XVIII ст., встановити і проаналізувати основні вчення про суспільні класи.

Відзначивши методологічне значення проблеми суспільних класів в соціальній науці і для економічної теорії, С. І. Солнцев виклав і проаналізував зародження і розвиток суспільних класів у Франції, починаючи з епохи Великої французької буржуазної революції, а у Великобританії — з попередників англійського соціалізму. В усіх своїх наукових роботах С. І. Солнцев, який добре знав німецьку та деякі інші європейські мови, виявив широке і глибоке знання економічної літератури Європи і Америки.

Поряд з науковою діяльністю С. І. Солнцев викладав політичну економію у ряді університетів. Починаючи з 1913 р., він — професор Петербурзького університету, потім — Томського університету.

28 березня 1917 р. С. І. Солнцев, разом з професорами І. М. Занчевським, Є. В. Васьковським, Б. Ф. Веріго та іншими відомими вченими, обирається професором Новоросійського університету. За кілька років роботи в університеті він зарекомендував себе як глибокий дослідник та здібний викладач економічної науки. Тому не дивно, що після звільнення Одеси від денікінських військ, коли починалась реорганізація вищої школи, 17 березня 1920 р. Вчена рада обирає С. І. Солнцева ректором Новоросійського університету.

То був складний час, коли нова, радянська влада намагалася знайти шляхи вирішення питань, пов'язаних з вищою освітою. Згідно з розпорядженням комісара вузів професора Є. М. Щепкіна, в університеті переобирались всі його органи управління: Рада, правління, декани тощо, незалежно від того, коли вони в останній раз обирались. До участі у виборах вперше допускались на рівних правах молодші викладачі усіх категорій. Були ліквідовані державні комісії, і заліки з дисциплін тепер проводилися звичайним порядком. Іспити і бальна система також замінялись простими заліками. Був відмінений інститут вільних слухачів і всі вони урівнювались у правах із студентами.

Разом з тим, на відміну від революційних років, тепер заборонялась участь студентів в реорганізації внутрішнього життя університету. Таке рішення викликало заперечення з боку абсолютної більшості професорів. Коли питання стало предметом обговорення на Раді університету, більшість членів

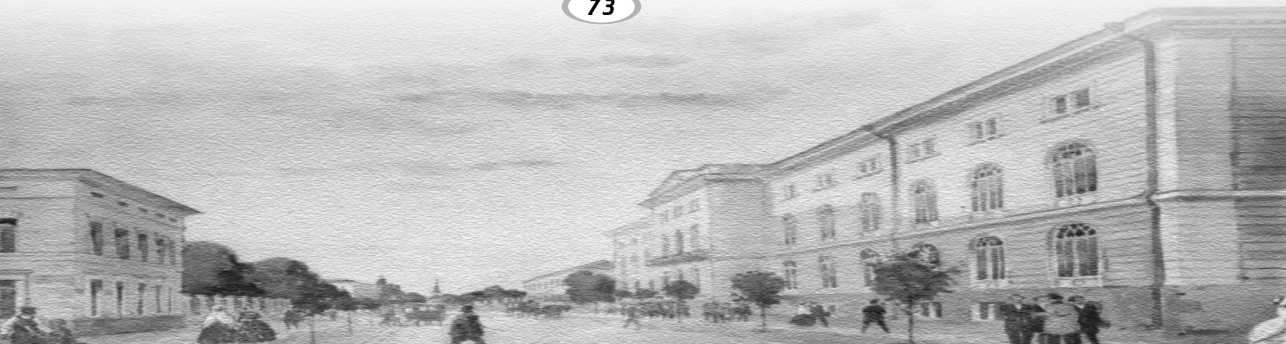

Ради проголосували проти такого рішення. Справа в тому, що вони вбачали в такому рішенні комісаріату вузів наступ на автономію університету. Але воно не було останнім. В університеті, як і в інших вузах Одеси, був призначений уповноважений комісара (пізніше політкомісар), який був “політичним представником робітничо-селянської влади”. Уповноважений повинен був слідкувати за тим, щоб усі органи управління функціонували у повній відповідності з “інтересами соціалістичної революції”, контролювати всі постанови і розпорядження ректора, негайно доповідати комісаріату про всі перешкоди, які він зустрічає при виконанні своїх обов’язків.

Все це призвело до загострення відносин між професорами університету і комісаріатом вищих навчальних закладів Одеси. В кінці березня 1920 р. комісаріат заявив Раді Новоросійського університету, що “...професорській викладацькій університетській корпорації пора зрозуміти завдання робітничо-селянського уряду, що представники теоретичної науки можуть претендувати на привілеї учительства лише в межах своїх спеціальностей. У справі керівництва всім ходом російської революції, у питаннях про її завдання та її будівництво, як показав 3-річний досвід, професорам і молодшим викладачам слід повчитися багато в чому у передового пролетаріату, у трудового селянства та у керуючої ними партії”. Комісаріат вважав, оскільки реорганізація вищої школи в Україні проводилась в умовах громадянської війни та іноземної інтервенції, то ні про яку “автономію вищої школи” чи “демократизм” мова не може йти. Вища школа повинна стати опорою радянської влади.

Однак С. І. Солнцев на посаді ректора, як і в житті, з повагою ставився до колег і проробив величезну роботу по організації навчання та наукової роботи в університеті. В складний час громадянської війни створив необхідні умови для роботи різних його підрозділів, послідовно відстоював інтереси викладачів тощо.

На посаді ректора С. І. Солнцев працював до 10 липня 1920 р., коли були скасовані Вчена рада і правління Новоросійського університету, його канцелярія, а справи передавались у інститути, які створювались на його базі. Отже склалося так, що С. І. Солнцев став останнім ректором старого Новоросійського університету.

В Україні, на жаль, вважали університети найбільш консервативною формою вищої освіти. В Одесі на базі Новоросійського університету були створені: Інститут народної освіти, Фізико-математичний інститут, Інститут гуманітарно-суспільних наук (“Гумобін”) та ін. С. І. Солнцев працював професором гуманітарно-суспільного інституту, а коли в 1921 р. почалась його реорганізація, він був обраний професором Одеського інституту народного господарства та призначений деканом кооперативного факультету інституту.

Проф. С. Я. Боровий, який в той час був студентом інституту народного господарства, у своїх спогадах відзначив оригінальність лекцій С. І. Солнцева, який, зокрема, використовував свої лекції для огляду розвитку вчення про суспільні класи. Разом з тим, С. І. Солнцев попередив студентів, що іспит їм потрібно складати за існуючими підручниками, зокрема відомим підручником М. І. Туган-Барановського. С. Я. Боровий відзначав, що С. І. Солнцев дозволяв собі різкі зауваження відносно деяких явищ дійсності.

Однак вже в грудні 1921 р. С. І. Солнцев звільняється з посади професора і декана факультету Одеського інституту народного господарства і переїжджає до Петрограда. В Петрограді у 1922 р. виходить його фундаментальна праця “Введение в политическую экономию. Предмет и метод”. Працює С. І. Солнцев професором Петроградського, потім Ленінградського університету та в Академії наук СРСР. На початку 1929 р. професора С. І. Солнцева обирають академіком АН УРСР та АН СРСР. З цього часу він працює у Раді по вивченню продуктивних сил СРСР і одночасно — заступником академіка-секретаря Відділення гуманітарних наук Академії.

Помер С. І. Солнцев 13 березня 1936 року в Москві. Після його смерті залишилися неопубліковані наукові праці, які ним були підготовлені до видання: “История российского физиократизма в XVIII в.”, “Чернышевский как политэконом”, “Российские академики и профессора как представители русской политико-экономической мысли”, “Киевское течение политико-экономической мысли (Н. Х. Бунге, В. В. Шульгин, Д. И. Пихно)”.

Пр.:

Рабочие бюджеты в связи с теорией обеднения. — Смоленск, 1907; Заработная плата как проблема распределения. — СПб., 1911; Общественные классы. — Томск, 1917; Введение в политическую экономию: Предмет и метод. — Пг., 1922.

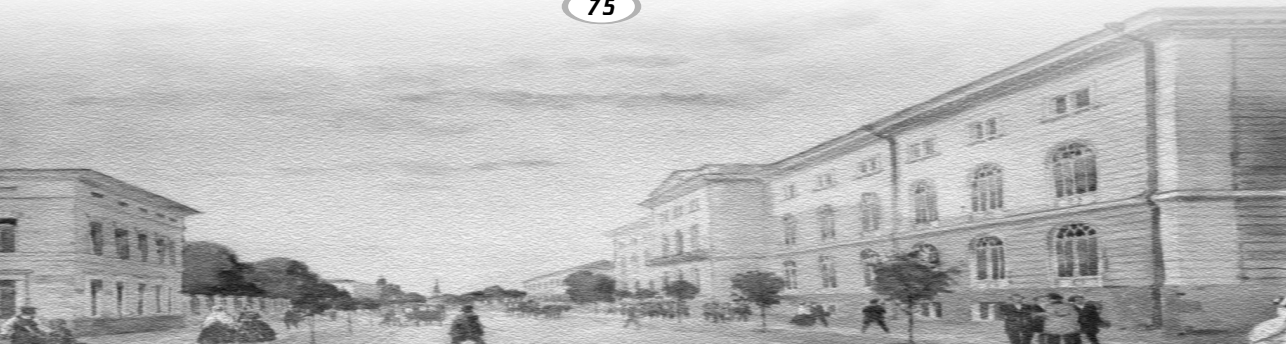
Лит.:

Маслов П. П. Сергей Иванович Солнцев // Вестн. АН СССР. — М., 1936. — № 8/9; История русской экономической мысли / Под ред. А. И. Пашкова. — М., 1966. — Т. 3, ч. 1, гл. 608; Орешкин В. В. Солнцев Сергей Иванович // БСЭ. — Т. 24, ч. 1. — С. 154; Экономическая энциклопедия. Политическая экономия. — М., 1979. — Т. 4; Боровой С. Я. Воспоминания. — М., 1993; Одес. держ. экон. ун-т. — С. 48; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Т. 1.

Арх.:

ДАОО. — Ф. 45, оп. 4, спр. 2050, 2051; Оп. 12, спр. 114, 118, 212, 214; Ф. 129, оп. 1, спр. 1, 3, 75.

М. О. Скрипник

ШМІДТ Ісай Павлович

Історик партії.

Народився у 1895 р. Напередодні 1917 р. мешкав в Одесі і працював друкарем у одній з одеських друкарень. У 1917 р. став членом РСДРП. В 1918 — на початку 1919 рр. брав активну участь у діяльності одеського більшовицького підпілля, за що його було заарештовано інтервентами і кинуту у в'язницю. Під час роботи у підпіллі він познайомився з Г. І. Котовським, а потім вони разом сиділи у тюрмі.

З липня 1919 р. командир 45-ї дивізії І. Е. Якір на станції Роздільна підписав наказ, за яким І. П. Шмідт призначався комісаром створеної у складі 45-ї дивізії Другої стрілецької бригади. У склад бригади ввійшли: 400-й, 401-й та 402-й стрілецькі полки, кавалерійський дивізіон (колишній кінний загін Г. І. Котовського) та легкий артилерійський дивізіон. Командиром бригади став Г. І. Котовський.

За бойові заслуги в роки громадянської війни комісар бригади І. П. Шмідт нагороджується орденом Червоного Прапора.

У 20-ті роки І. П. Шмідт перебуває на партійній роботі, закінчує Інститут червоних професорів у Москві, працює завідувачем кафедри Московського інституту сходознавців. Наукові інтереси вченого — історія партії.

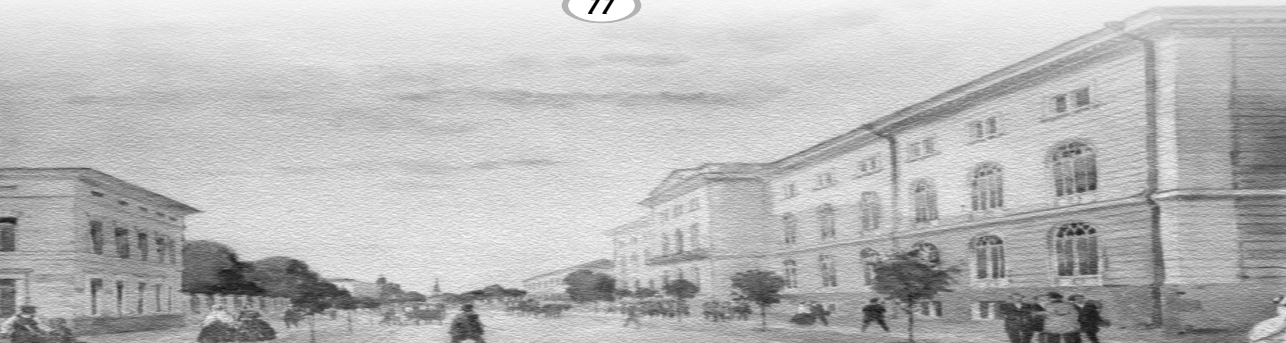
У другій половині 20-х — на початку 30-х років І. П. Шмідт бере участь у боротьбі з “лівою опозицією” в партії. У 1931 р. його стаття “Против фальсификации истории Октября” представляла собою рецензію на 4-й том “Истории ВКП(б)”, випущений під редакцією О. М. Ярославського. Саме ця стаття почала розгром школи істориків цього вченого. В роботі О. М. Ярославського і його колег І. П. Шмідт та його співавтор О. Абрамов знайшли “троцкистские установки” та наявність “грубо ошибочной правооппортунистической концепции” історії партії.

10 березня 1933 р. вийшла постанова Раднаркому освіти УРСР про відновлення держаних університетів на Україні. В Одесі на базі Інституту професійної освіти та Фізико-математичного інституту утворюється Одеський університет. Першим ректором Одеського університету призначається професор, доктор історичних наук І. П. Шмідт.

Спочатку університет було створено у складі математичного, фізичного, хімічного та біологічного факультетів. За активної участі ректора в 1933–1938 рр. у складі університету було відкрито декілька нових факультетів, розширено кількість спеціальностей.

Так, вже наприкінці 1933 р. відкрито соціально-економічний факультет з історичним відділенням, а у 1934 р. — окремі історичний та географічний факультети. У зв'язку з цим розширенням у 1935 р. було ліквідовано соціально-економічний факультет. У 1937 р. створено літературний факультет, з українським та російським відділеннями.

Час роботи І. П. Шмідта на посаді ректора ОДУ збігся з боротьбою партії проти “троцькістської опозиції”. У 1935 р. університет було перевірено на предмет виявлення опозиції, тобто троцькістів. Як відзначалось у доповідній записці, “щодо забезпечення партійним керівництвом найважливіших дільниць університету, то треба прямо сказати, що за винятком керівництва комсомолом (і то за останній час), справа стоїть явно незадовільно”. І. П. Шмідту ставилось у провину, що його заступ-

никами є виключений за троцькізм Склярук (по науковій частині) та колишній меншовик Фетісов (по адмінгоспчастині).

Одночасно перевірка комсомольського активу університету в 1935 р. та зміщення з посад університетських керівників комсомолу призвели до того, що І. П. Шмідт наприкінці 1935 р. очолив ще й комсомольську організацію університету.

Період 1936–1938 рр. також був складним для ректора, особливо в умовах безперервної боротьби з “ворогами народу”. Як підкреслив у своїй доповіді в 1938 р. завідуючий відділом школи та науки обласного партійного комітету Е.Р.Грінштейн, “ОДУ особливо був засмічений ворожим елементом. Органами НКВС викрито цілу банду ворогів народу (20 викладавців, 3 аспіранти, 1 лаборант)... в університеті має місце неприпустима розхлябаність, велика кількість заборгованостей”.

Можливо, що керівництво університетом І. П. Шмідта було не таким, як того вимагала партія. На початку 1938 р. його було переведено на посаду професора Ярославського педагогічного інституту.

В період 1940-х — початку 1970-х рр. І. П. Шмідт працював на посадах професора кафедр історії КППРС у Кемеровському та Московському педагогічних інститутах ім. В. І. Леніна. Своє життя він закінчив в січні 1975 р. в Південно-Сахалінську, на посаді професора кафедри історії КППРС педагогічного інституту.

Пр.:

Против фальсификации истории Октября под флагом объективности: О 4-м томе “Истории ВКП (б)” Под ред. Е.Ярославского, изд. 1930 / Шмидт И., Абрамов А. // Большевик. — 1931. — №22; Мы уверенно идем к победе коммунизма. — М., 1933. — 60 с.; Ми впевнено йдемо до перемоги комунізму. — К., 1933. — 60 с.

Літ.:

Штернштейн Я. Встреча с первым ректором [ОГУ И. П. Шмидтом] // Зн. коммунизма. — 1972. — 15 авг.; Шмидт И.П.: [Некролог] // Учит. газ. — 1975. — 30 янв.; Новохатский М.И. Путь в легенду. — Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1976. — 662 с. — Про І.П. Шмідта — С. 372. Афанасьев Ю.Н. Феномен советской историографии // Сов. историография. — М., 1996. — С. 7-41. — Про І. П. Шмідта — С. 30, 39 — 40; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 1.

Арх.:

Матеріали обстеження політико-виховної та партійно-комсомольської роботи в Одеському держуніверситеті // ДАОО. — Ф.11, оп. 1, спр. 878, арк. 17-58; Докладная записка о работе вузов г.Одесса в 1937/1938 гг. // Там же. — Спр. 1392, арк.10-11; Докладная записка “О работе вузов г. Одессы в 1937/1938 гг.” // Там же. — Спр. 1395, арк. 38.

В. О. Мирошниченко

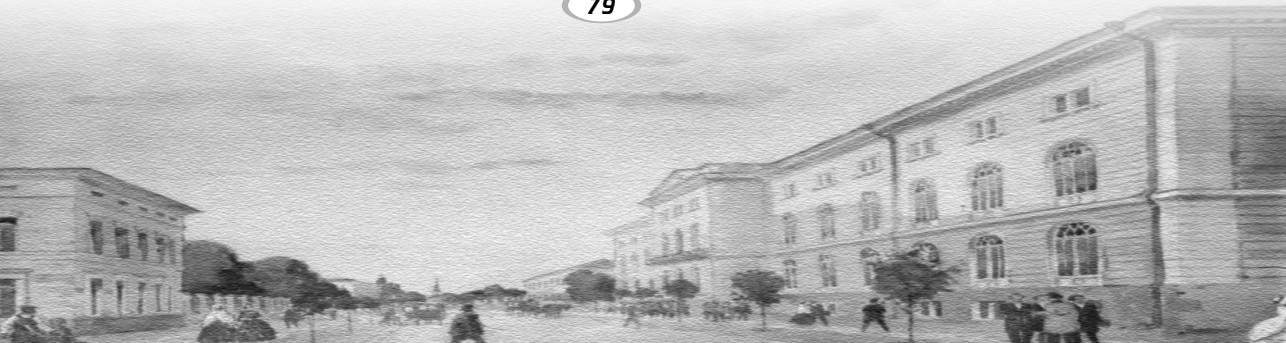
САВЧУК Микола Панасович

Зоолог безхребетних, ембріолог, паразитолог, член-кореспондент АН України.

М. П. Савчук народився 16 грудня 1899 р. в с. Зубовщина Ізяславського повіту Волинської губ. (нині Хмельницька обл.), в родині селянина-бідняка.

Закінчив двокласне початкове училище, пізніше займався самоосвітою. Після 1917 р. закінчив короткострокові педагогічні курси і почав працювати учителем сільських трудових шкіл Аннопольського району Кам'янець-Подільської обл. У 1925 р. став завідувачем семирічної школи, а в 1926 — інспектором Шепетівського окружного відділу народної освіти.

У 1927 р. М. П. Савчук вступив до Одеського ІНО, на історичний факультет, який закінчив у 1930 р. У 1931 р. екстерном складає іспити

за біологічний факультет та вступає до аспірантури Одеського Науково-дослідного інституту біології.

У 1930–1934 рр. М. П. Савчук працює викладачем філософії в одеських інститутах: медичному, технологічному інституті консервної промисловості, сільськогосподарському.

З 1934 р. починає роботу в ОДУ спочатку асистентом, а після захисту дисертації на звання кандидата біологічних наук (1935 р., керівник проф. Д. К. Третьяков) — доцентом кафедри зоології безхребетних. Тема дисертації “Походження регенераційної бластоми у хвостатих амфібій” розв’язувала низку питань епіморфозу. В 1937 р. М. П. Савчук стає професором та завідувачем кафедри, одночасно керує кафедрою філософії Одеського технологічного інституту консервної промисловості (1937–1939 рр.). У кінці 1937 р. його призначено виконуючим обов’язки ректора та проректором з учбової роботи.

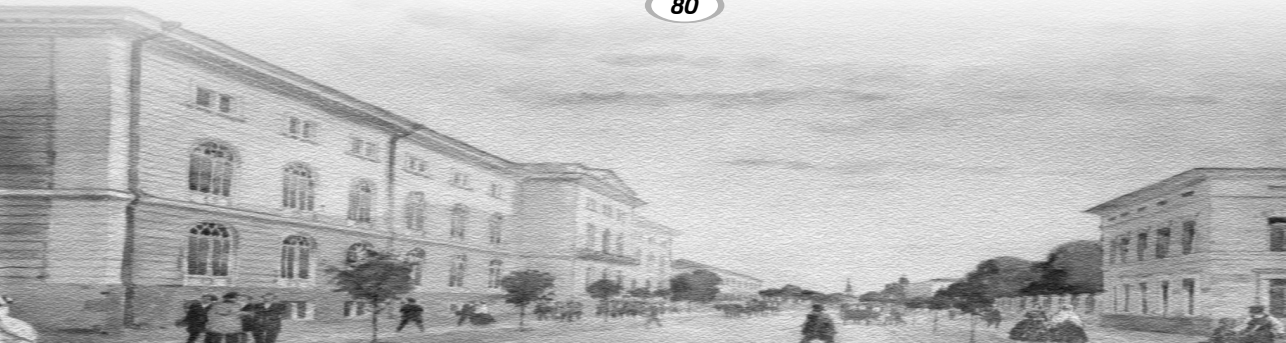
Ректором університету М. П. Савчук стає в 1939 р. Організаторські здібності його як ректора особливо яскраво проявилися під час Великої Вітчизняної війни та в перші післявоєнні роки. Завдяки його енергії та цілеспрямованості вдалося організувати дві евакуації університету: першу — у Майкоп, де було проведено два випуски студентів (у 1941 та 1942 рр.), другу — в Байрам-Алі (Туркменія), де університет працював до 1944 р.

Під час евакуації в дуже тяжких умовах університет не тільки готував кадри, але й вів значну наукову роботу. В Байрам-Алі Рада ОДУ прийняла захист дев’яти дисертацій, в т. ч. семи кандидатських.

Після повернення університету з евакуації на плечі ректора М. П. Савчука лягла нелегка ноша відновлення матеріальної бази, педагогічного та наукового потенціалу. Деякі університетські корпуси та гуртожитки знаходилися в руїнах, багато співробітників загинуло на фронтах.

Разом з підняттям матеріально-технічної бази університету (хімічного, біологічного корпусів та гуртожитку) йшло й поширення наукового потенціалу: і вже в 1946 р. в університеті відкрито три нових факультети: геолого-грунтовий, юридичний та економічний.

Професор М. П. Савчук як ректор університету приділяв велику ува-

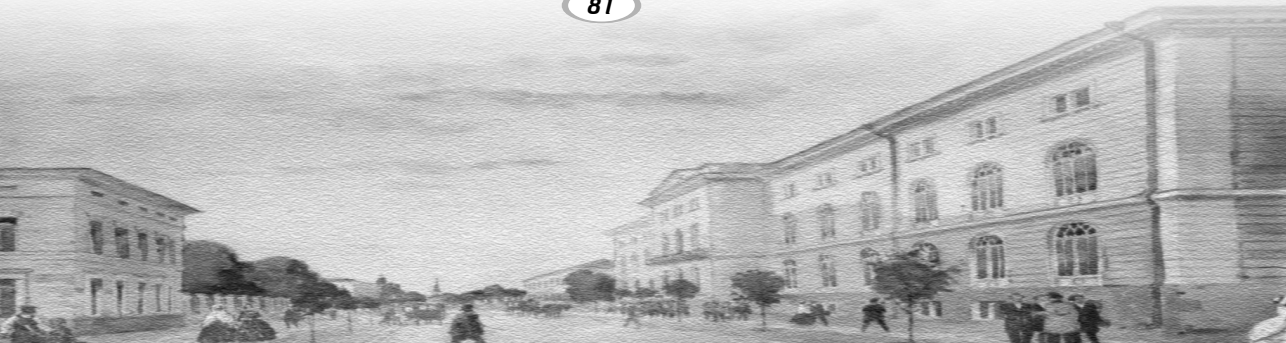

гу пошукам кваліфікованих кадрів. Тільки на біологічний факультет він запрошує на посаду завідувача кафедри хребетних тварин відомого в світі професора І. І. Пузанова, підсилює кадри зоологічного музею талановитим ентомологом К. М. Лопатіним (пізніше — професор Мінського університету, лауреат Державної премії Білорусі). В університеті відновлюється робота багатьох наукових установ, зокрема зообіологічного інституту.

Наукову роботу М. П. Савчук почав під керівництвом професора Д. К. Третьякова. Його зацікавили закономірності регенерації тканини та органів безхребетних тварин. Аналіз його перших публікацій свідчить, що їх автор прагнув до узагальнення всіх відомих науці фактів з точки зору не тільки загальної біології, але й філософії. Одночасно з науковою, в передвоєнні роки М. П. Савчук веде інтенсивну педагогічну роботу. У 1940 р., в основному на базі власних експериментальних досліджень, він видає підручник “Розвиток тваринних організмів”, який на 30 років випередив появу синтетичної науки “біологія індивідуального розвитку”. Враховуючи відсутність вітчизняного посібника з мікротехніки, він випускає підручник “Праця з мікроскопом”, а дещо пізніше — підручник для студентів-біологів “Зоологія безхребетних”. Друге видання цього підручника вийшло у 1965 р.

Другим напрямком наукових пошуків М. П. Савчука було вивчення проблем крайової паразитології. Будучи у післявоєнні роки головою Одеського відділення Українського товариства паразитологів, професор М. П. Савчук намагався об’єднати зусилля біологів, ветеринарів та медиків на пошуки засобів профілактики та боротьби з паразитами людини та сільськогосподарських тварин. З цією метою у шістдесяті роки М. П. Савчук домогся відкриття під керівництвом університету біологічної наукової лабораторії.

У післявоєнні роки М. П. Савчук разом з доцентом М. І. Єгоровим на тutowому шовкопряді, а потім разом з лекційним асистентом кафедри В. Д. Севастьяновим на медоносній бджолі довели, що фітогормони стимулюють організм комах. Слід врахувати, що ці дослідження виконувались в

той час, коли послідовники лисенківського напрямку в біології відкидали навіть можливість наявності у рослин чогось схожого на гормони!

На початку п'ятдесятих років професори І. І. Пузанов та М. П. Савчук об'єдналися у боротьбі з вульгаризаторами біологічної науки, прихильниками Т. Д. Лисенка. У цей час М. П. Савчук експериментально довів хибність "вчення" О. В. Лепешинської про походження клітин з неклітинних речовин.

М. П. Савчук працював ректором ОДУ до 25 січня 1949 р., коли його було призначено міністром освіти України. В липні 1948 р. М. П. Савчука обрано членом-кореспондентом АН України. В 1965 р. він був удостоєний звання заслуженого діяча науки України. Його наукова та педагогічна робота відзначена двома орденами Трудового Червоного Прапора та медалями.

М. П. Савчук як міністр, ректор, завідувач кафедри був доступною та чуйною людиною перш за все до студентів та співробітників. Професор намагався знайти у студентів власну наукову "іскру" і потім не погасити її у аспірантів і здобувачів.

Помер М. П. Савчук в Одесі 16 лютого 1976 р.

Пр.:

До питання морфології // Тр. ОДУ. — 1934. — Т. 1. — С. 1-14; Про життя частин тіла поза організмом // Там же. — 1937. — Т. 2. — С. 121-127; О регенераційній здатності різних частин органів // Бюл. експерим. біології та медицини. — 1937. — Т. 3, вип. 1; О життєвій частині тіла поза організмом // Там же. — Вип. 4; О градієнт-полі // ДАН. — 1938. — Т. 20, № 9; До питання про детермінацію // Тр. ОГУ: Юбил. сб. — 1954; До питання про ранні стадії ембріонального розвитку курчат // Доп. АН УРСР. — 1956. — № 1; Ембріологія: Учб. посіб. — Одеса, 1959; Імунітет і довголіття // Пр. ОДУ. Сер. біол. — 1962. — Т. 152; Наук. проблеми імунології, вип. 10; Зоологія безхребетних: Підруч. — 2-е доп. вид. — К.: Рад. шк., 1965; Об очагах трихинеллеза на території Одеської області // Пробл. паразитології. — К., 1969. — Ч. 1.

Літ.:

Савчук Микола Панасович // Учені вузів Укр. РСР. — С. 379; Тонкаль В. Ю., Пелих В. М., Стогній Б. С. Академія наук УРСР. — К.: Наук. думка, 1980. — 435 с.; Развитие зоологических исследований в Одесском университете. Академик Д. К. Третьяков и его научная школа: Сб. воспоминаний и науч. тр. — Одесса: Астропринт, 1999. — 288 с.; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 1.

В. О. Кузнецов, В. Д. Севастьянов

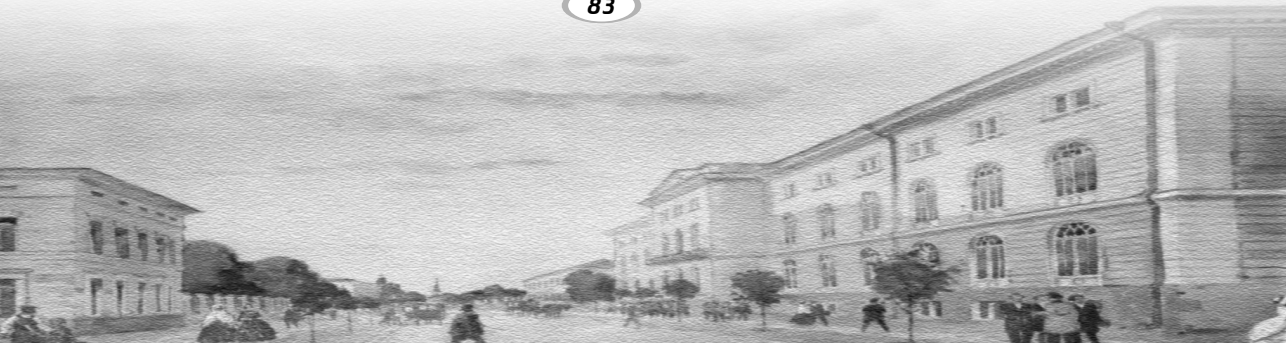

ІВАНЧЕНКО Прокіп Леонтійович

Відомий фахівець у галузі вегетативної гібридизації рослин і медичної паразитології.

П. Л. Іванченко народився 14 липня 1907 р. в с. Добровеличківка Кіровоградської області в родині селянина-бідняка. До 1927 р. він вчився у сільській школі та працював у господарстві батька як член родини.

У 1933 р. після закінчення біологічного факультету Одеського інституту професійної освіти П. Л. Іванченко був зарахований до аспірантури Одеського державного університету по кафедрі дарвінізму (науковий керівник професор Г. А. Машталлер). У січні 1938 р. П. Л. Іванченко захистив дисертацію на здобуття вченого ступеня кандидата біологічних наук за темою “Видовые особенности в проявлении гидротропических и геотропических свойств у растений”, а в листопаді того ж року йому присвоєно вчене звання — доцент.

Науково-педагогічна діяльність П. Л. Іванченка розпочинається ще під час навчання в аспірантурі. З 1934 р. він працює асистентом кафедри дарвінізму, а з 1935 р. читає курси “Діалектика природи” в Одеському медичному інституті та “Діалектичний матеріалізм” — на біологічному факультеті ОДУ.

З вересня 1936 р. П. Л. Іванченко — заступник декана біологічного факультету ОДУ і штатний доцент кафедри дарвінізму. Одночасно він читає “Дарвінізм” в Одеському сільськогосподарському та “Генетику” — в Миколаївському педагогічному інституті.

За пропозицією ВКВШ* з лютого 1939 р. П. Л. Іванченко переходить до Уманського сільськогосподарського інституту на посаду декана плодощового факультету і завідувача кафедри дарвінізму, генетики та селекції.

З 10 липня 1941 р. П. Л. Іванченко знаходиться в діючих частинах Радянської Армії, бере участь у боях під Сталінградом, Старою Русою та в Східній Пруссії. Його бойовий шлях відзначений чотирма державними нагородами: орденом Червоної Зірки, медалями “За оборону Сталінграда”, “За взяття Кенігсберга”, “За перемогу над Німеччиною в Великій Вітчизняній війні 1941–1945 рр.”

Після закінчення Великої Вітчизняної війни П. Л. Іванченко демобілізується з лав Радянської Армії і з 1 липня 1946 р. працює на посаді завідувача кафедри дарвінізму і заступника, а в подальшому — декана біологічного факультету ОДУ.

4 лютого 1949 р. П. Л. Іванченка призначено ректором Одеського державного університету. На цій посаді він проявив себе добрим організатором. Так, під час цього ректорства наприкінці 1950 р. було введено в експлуатацію учбовий корпус по вул. Щепкіна, 12; у 1951 р. — відбудовано корпус хімічного факультету. Це дало можливість повністю перейти до навчання в одну зміну. Були добре обладнані деякі кабінети, став до ладу новий спортивний зал по вул. Ласточкина. Знову було відкрито власну друкарню. Розгорнулася видавнича діяльність університету.

* ВКВШ — Всесоюзний комітет у справах вищої школи.

У квітні 1952 р. П. Л. Іванченко захистив дисертацію на здобуття вченого ступеня доктора біологічних наук з теми “Введение в биологию” у Спеціалізованій раді Ленінградського університету. У 1953 р. ВАК СРСР затвердив його у вченому званні професора по кафедрі дарвінізму ОДУ.

З 1954 р. згідно з наказом Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти УРСР П. Л. Іванченка призначено завідувачем кафедри біології Одеського медичного інституту ім. М. І. Пирогова.

Наукова діяльність професора П. Л. Іванченка присвячена питанням загальної біології, біохімії, дарвінізму, крайовій паразитології півдня України. Ним надруковано більше 60 наукових праць і вихована велика кількість учнів, які працюють у різних вузах та науково-дослідних інститутах держави.

За сумлінну працю в післявоєнні роки П. Л. Іванченка нагороджено орденами Трудового Червоного Прапора та “Знак Пошани”.

Помер Прокіп Леонтійович Іванченко 25 січня 1975 р.

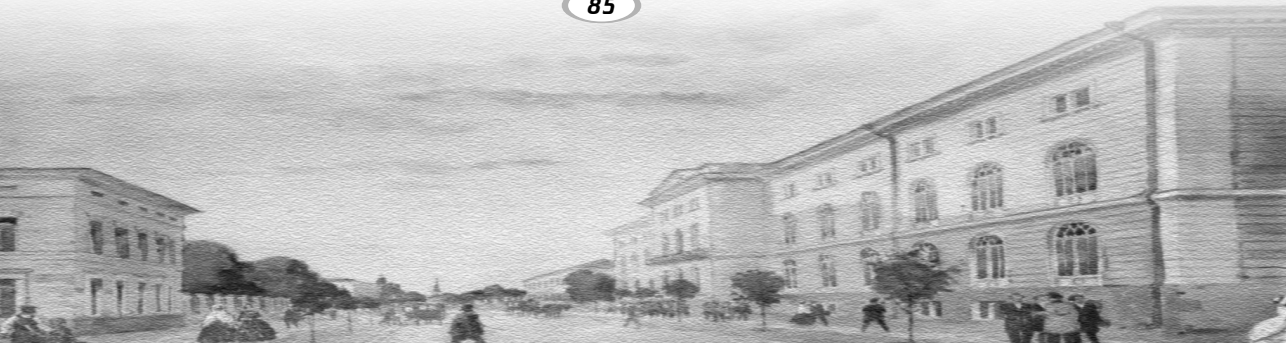
Пр.:

Гідротропізм у рослин у світлі філогенезу // Тр. ОДУ. Біологія. — 1937. — Т. 2. — С. 139-157; Процес регенерації у *Paramecium caudatum* // Там же. — С. 131-137; Гідротропізм та екологія // Зб. наук. робіт ОДУ. — 1938. — № 3; Введение в биологию. — М.: Сов. наука, 1951; 2-е вид. — 1954; Происхождение и развитие жизни на Земле. — Одесса: Обл. изд-во, 1955.

Літ.:

Заблуждения в биологии // Бюл. МОИП. Отд. биол. — 1956. — № 2; Прокофий Леонтьевич Иванченко: Некролог // Зн. коммунизма. — 1975. — 28 янв.; Тимченко А. Жизнь, отданная народу // Трибуна студента. — 1977. — 3 сент.; Иванченко Прокофий Леонтьевич // Золотарев. Биогр. словарь. — С. 125; Профессори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 1; Бажора Ю. І., Тимченко А. Д. П. Л. Іванченко // Видные ученые Одессы. — Одесса, 2004. — Вып. 12/13. — С. 77-79.

В. О. Кузнецов

ЛЕБЕДЄВ Сергій Іванович

Фізіолог рослин. Головний напрям наукової діяльності — дослідження процесів фотосинтезу культурних рослин та їх пігментних систем.

С. І. Лебедев народився 21 лютого (6 березня) 1902 р. у селі Ганнівка (зараз це село відноситься до Верхньодніпровського району Дніпропетровської області) в родині агронома. Це безпосередньо відбилося у майбутньому на виборі ним професії, шлях до якої пролягав через церковно-приходську школу, двокласне народне училище, українську гімназію, сільськогосподарську профшколу.

З профшколи С. І. Лебедев у 1923 р. був відряджений на навчання у Полтавський сільськогосподарський інститут, який закінчив у 1926 р.

До 1931 р. він працює на Полтавській, Носовській, Чемереській, Глухівській дослідних станціях. На базі останньої створюється Всесоюз-

ний науково-дослідний інститут конопель (зараз НДІ луб'яних культур), одним із організаторів якого виступає й С. І. Лебедев.

У 1928 р. у “Трудах Полтавської дослідної станції” з'являється перша стаття С. І. Лебедева “Результаты сортоиспытания картофеля, яровой пшеницы, ячменя и овса”. У 1936 р. кваліфікаційна комісія ВАСГНІЛ присвоїла йому ступінь кандидата сільськогосподарських наук.

Педагогічну діяльність С. І. Лебедев починає ще у 1937 р. у Глухівському сільськогосподарському інституті, де з 1938 р. він працює доцентом, а згодом — завідувачем кафедри ботаніки, фізіології рослин і мікробіології.

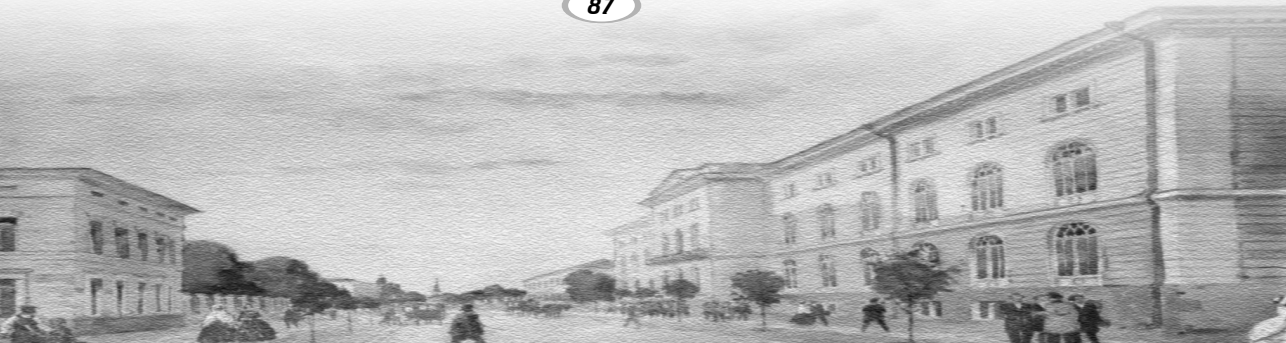
У 1941 р. С. І. Лебедева направляють агрономом у Саратовську область, а потім — завідувачем біохімічної лабораторії Башкирської державної селекційної станції, де він працює до 1944 р.

У 1944–1948 рр. наукова діяльність С. І. Лебедева була пов'язана із Центральним республіканським ботанічним садом АН УРСР, де він керує лабораторією фізіології рослин, працює заступником директора з наукової роботи.

У 1949–1953 рр. С. І. Лебедев очолює відділ фізіології рослин Інституту ботаніки АН України.

У 1951 р. він захищає докторську дисертацію, а у 1953 р. — друкує монографію “Физиологическая роль каротина в растении”, яка стала на той час не тільки узагальненням досягнутого в науці, але й дала імпульс подальшим дослідникам.

Ректором Одеського державного університету Сергій Іванович Лебедев працював з 1953 по 1959 рр. й одночасно завідував кафедрою фізіології рослин, приділяв як дослідник увагу вивченню фізіології і біохімії промислових водоростей, зокрема, їх пігментної системи. У цей період було продовжено будівництво нового університетського містечка на Пролетарському (нині Французькому) бульварі, відкрив свої двері для студентів та викладачів новий корпус біологічного факультету. Значно виріс контингент студентів за рахунок переведення до університету окремих факультетів з педагогічних інститутів, у тому числі з Одеського (географічний та історичний), Ізмаїльського (філологічний), Кіровоградського і

Вінницького (історичний), Бердичівського (біологічний). Було проведено також реорганізацію ряду університетських кафедр — ліквідовано кафедру загальної хімії, об'єднані кафедри генетики і дарвінізму, астрономії і теоретичної механіки. Зменшилося коло спеціальностей, за якими готували випускників, ліквідовано перенавантаження студентів, якісно і кількісно змінювалася матеріальна база науково-дослідних лабораторій.

Наявність висококваліфікованих спеціалістів дозволила проводити в ОДУ захист кандидатських дисертацій з різних спеціальностей, а на біологічному, хімічному та фізико-математичному факультетах — і докторських.

У 1958 р. у складі першої делегації ректорів університетів СРСР С. І. Лебедев відвідав США. Наслідком цього було налагодження контактів і наступні зарубіжні стажування студентів і аспірантів ОДУ.

У 1956 р. ректора ОДУ С. І. Лебедева обирають дійсним членом Української сільськогосподарської академії (УСГА), а у 1959 р. — її віцепрезидентом і ректором учбової частини у Києві (зараз Український аграрний університет).

З 1963 р. протягом майже трьох десятиліть С. І. Лебедев завідує кафедрою фізіології і біохімії рослин УСГА, де стає організатором сучасних лабораторій фотосинтезу, ізотопної, електронної мікроскопії. З 1967 р. кафедру фізіології і біохімії рослин було включено до міжнародної біологічної програми “Фотосинтез”.

У 1973 р. професору С. І. Лебедеву було присвоєно почесне звання заслуженого діяча науки України. З його ім'ям пов'язані дослідження і узагальнення по підвищенню врожайності і продуктивності сільськогосподарських рослин. Він нагороджений сьома державними нагородами.

Сергій Іванович Лебедев був високою, красивою, дуже доброзичливою людиною з твердим характером був прекрасним педагогом. Його інтелігентність, витримка, глибокі знання, лекторський хист примушували студентів любити його предмет.

За своє творче життя професор С. І. Лебедев підготував більше ніж 65 кандидатів наук, деякі з них пізніше стали докторами наук, а К. М. Ситник — академіком. Він віддавав своїм учням всю душу. Не тільки в

Україні і Росії, але й у Польщі, Болгарії, Сенегалі, Єгипті, Індії, В'єтнамі, Кореї та інших країнах. працюють викладачі вищої школи, наукові співробітники, вдячні учні, які розвивають ідеї свого вчителя. Він сам плідно займався наукою, в університеті регулярно проводилися наукові конференції.

Підготовлений С. І. Лебедевим у 1978 р. підручник “Физиология растений” перевидавався у 1982 і 1988 рр. За написання підручника Сергія Івановича у 1979 р. було нагороджено Почесним дипломом ВДНГ СРСР. Всього ж професором С. І. Лебедевим надруковано більше 200 наукових робіт. Крім підручника, широко відомі його монографії “Физиологическая роль каротина в растении” і “Фотосинтез”. С. І. Лебедев мав також й авторські свідоцтва СРСР. Понад 20 років він був активним членом ботанічного товариства, почесним членом товариства фізіологів рослин. На Всесоюзному конкурсі у 1968 р. його брошура “Унікальний процес на Землі” отримала диплом першого ступеня та першу премію за кращий твір науково-популярної літератури.

Помер С. І. Лебедев 7 жовтня 1989 р. у Києві, де і похований на Байковому кладовищі.

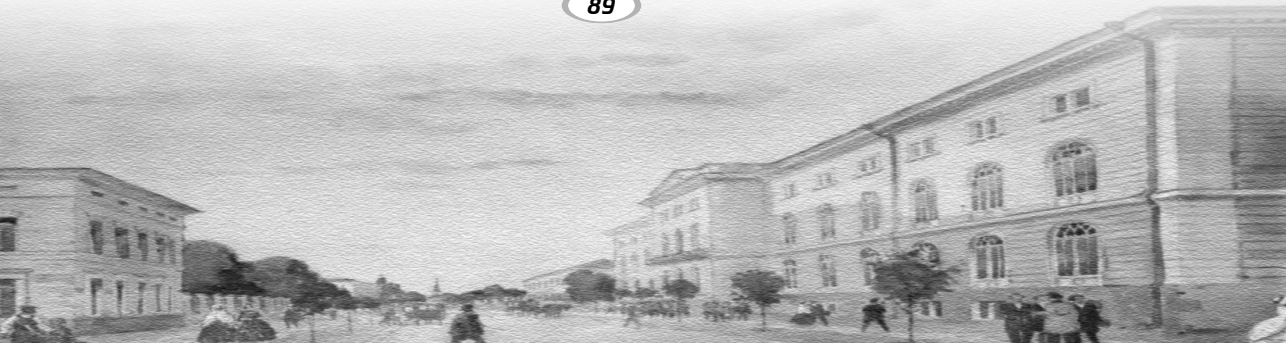
Пр.:

Физиологическая роль каротина в растении. — К.: Изд-во АН УССР, 1953. — 160 с.; Фотосинтез. — К.: Изд-во Укр. акад. с.-х. наук, 1961. — 159 с.; Физиология растений: [Підруч. для аграр. спец. с.-г. вузів]. — 2-е вид., перероб. і доп. — К.: Вища шк., 1972. — 415 с.; Физиология растений: [Учебник для аграр. спец. с.-х. вузов]. — 3-е изд., перераб. и доп. — М.: Агропромиздат, 1988. — 543 с.

Літ.:

Лебедев Сергій Іванович // Учені вузів Укр. РСР. — С. 252; Ситник К. М., Судьина О. Г., Литвиненко Л. Г. Сергій Іванович Лебедев: (До 80-річчя з дня народження) // Укр. ботан. журн. — 1982. — Т. 39, № 4. — С. 105; Лебедев С. І. // УРЕ. — 2-е вид. — К., 1985. — Т. 6. — С. 84; Литвиненко Л. Г. С. И. Лебедев и развитие физиологии растений на Украине // Физиология и биохимия культ. растений. — 1993. — Т. 25, № 2. — С. 205-207; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 1.

Т. В. Андріанова, Т. В. Васильєва, С. Г. Коваленко

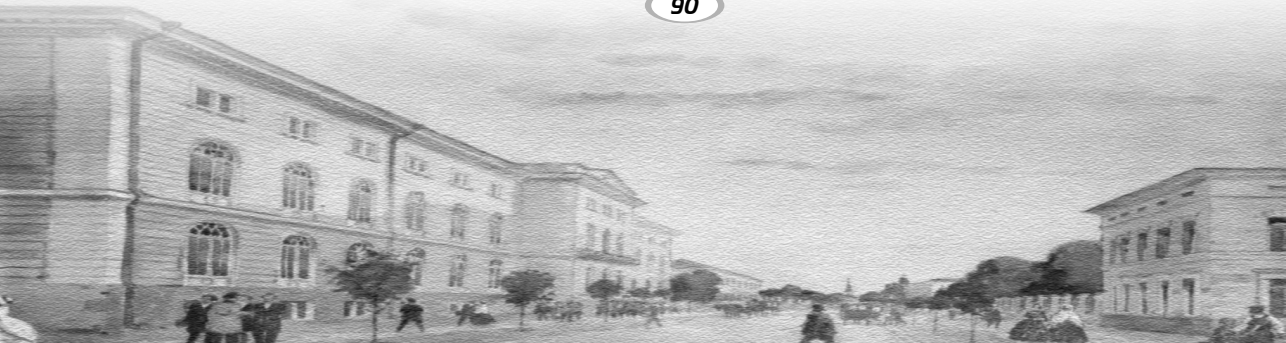

ЮРЖЕНКО Олександр Іванович

Відомий хімік. Спеціаліст у галузі колоїдної хімії та хімії полімерів. О. І. Юрженко народився 16 серпня 1910 р. у с. Баратівка Снігурівського району Миколаївської області в селянській родині. Середню освіту він одержує в Снігурівській школі і вступає до Вологодського механіко-технологічного інституту, який закінчує в 1932 р.

З 1932 по 1935 рр. О. І. Юрженко — аспірант кафедри колоїдної хімії Ленінградського державного університету. Після закінчення аспірантури працює асистентом цієї ж кафедри.

Кандидатську дисертацію на тему “Изучение электрофореза в коллоидных системах” за спеціальністю “колоїдна хімія” О. І. Юрженко захищає у 1937 р. на засіданні Вченої ради хімічного факультету Ленінградського державного університету (науковий керівник член-кореспондент АН СРСР про-

фесор І. І. Жуков) і у тому ж році одержує науковий ступінь кандидата хімічних наук, а у 1939 р. йому присвоєно вчене звання доцента.

У 1941–1945 рр. О. І. Юрженко працює завідувачем лабораторії Все-союзного науково-дослідного інституту синтетичного каучуку (ВНДІСК) ім. С. В. Лебедева у Ленінграді.

У 1945–1949 рр. О. І. Юрженко — завідувач кафедри Львівського політехнічного інституту.

Докторську дисертацію на тему “Исследования процесса полимеризации углеводов в эмульсиях” за спеціальністю “фізична хімія” О. І. Юрженко захищає у 1949 р. також в ЛДУ (науковий консультант член-кореспондент АН СРСР, професор І. І. Жуков).

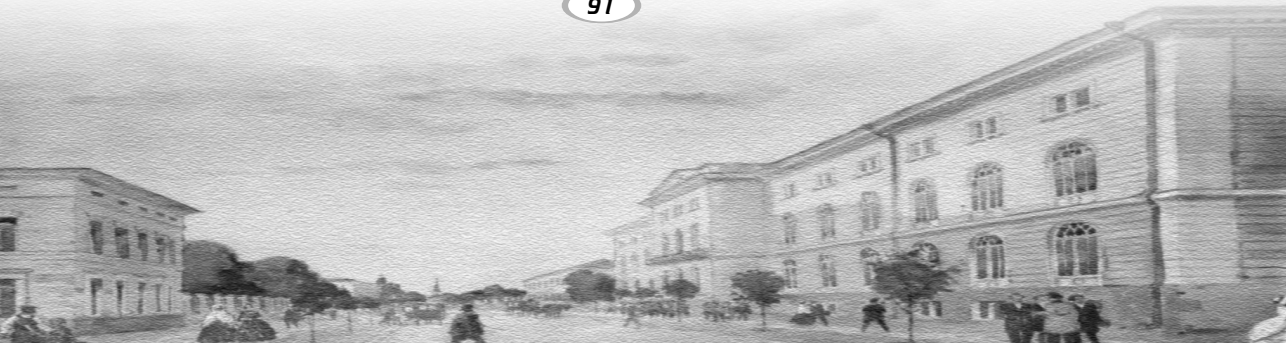
З 1949 р. — доктор хімічних наук, а з 1950 р. професор — О. І. Юрженко працює завідувачем кафедри фізичної та колоїдної хімії Львівського державного університету ім. І. Франка; з 1957 р. по 1960 р. він ще й про-ректор з учбової роботи.

У 1960 р. О. І. Юрженко переїжджає до Одеси, засновує та завідує (до 1970 р.) кафедрою фізико-хімії полімерів та колоїдів в ОДУ.

З 1960 р. до 1970 р. професор О. І. Юрженко — ректор ОДУ.

Його адміністративна діяльність на посту ректора пов’язана з відкриттям трьох нових факультетів (юридичного, романо-германської філології, загальнонаукового), зі збільшенням кількості кафедр та появою нових спеціальностей (наприклад, правознавство, загальна геологія, морська геологія, біохімія, фізіологічно-активні речовини, англійська, німецька, французька мови та ін.). Кількість студентів досягає 12 тисяч. В університеті було вперше відкрито 11 проблемних та науково-дослідних лабораторій, створено електронно-обчислювальний центр.

У 1970–1971 рр. О. І. Юрженко — професор кафедри Одеського технологічного інституту ім. М. В. Ломоносова (тепер Одеська державна академія харчових технологій). У 1971–1989 рр. — завідувач кафедри, професор Київського технологічного інституту легкої промисловості. Це останнє місце його роботи, з якого він пішов на пенсію на 80-му році життя.

Наукові інтереси заслуженого діяча науки УРСР, професора О. І. Юрженка були пов'язані з дослідженнями закономірностей полімеризації у дисперсних системах з метою пошуку найбільш ефективних ініціаторів та емульгаторів для промислового синтезу полімерів різних типів. Ним та його учнями встановлено механізм та топохімію утворення синтетичних латексів; розроблено теорію поверхневого ініціювання емульсійної полімеризації з локалізацією процесів у визначених зонах; запропоновано ефективні багатофункціональні пероксидні ініціатори для низькотемпературної полімеризації та співполімеризації ряду мономерів; вивчено закономірності емульсійної полімеризації зі застосуванням нових типів неіоногенних емульгаторів та запропоновано до застосування найбільш ефективні їх різновиди.

Наслідки досліджень О. І. Юрженка опубліковані у понад 160 наукових статтях. Ним підготовлено три доктори та 23 кандидати наук.

Наукова і педагогічна діяльність професора О. І. Юрженка відзначена орденом Трудового Червоного Прапора (1961 р.), званням лауреата премії ім. С. В. Лебедева АН СРСР (1947 р.).

Помер О. І. Юрженко 19 червня 1999 р. у Києві.

Пр.:

Механізм образования синтетических латексов // Журн. общей химии. — 1947. — Т. 16, № 8. — С. 948-953; Влияние солей ряда низших жирных кислот на эмульсионную полимеризацию / А. И. Юрженко, С. С. Иванчев // ДАН. — 1958. — Т. 120, № 2. — С. 106-109; Термическая устойчивость и иницирующая активность диацетальных перекисей перэфирных и фенолкарбоновых кислот / А. И. Юрженко, С. С. Иванчев, В. И. Галибей // Там же. — 1961. — Т. 140, № 6. — С. 248-252; Изучение фотолитического разложения диацетальных перекисей методом ЭПР / Юрженко А. И., Иванчев С. С. / Там же. — 1966. — Т. 171, № 4. — С. 828-831; Изучение перекисей ацилов методом ИК-спектроскопии / Юрженко А. И., Анисимов Ю. Н., Иванчев С. С. // Теор. и эксперим. химия — 1969. — Т. 5, № 3. — С. 518-529; Кинетика и механизм полимеризации стирола в эмульсиях / Юрженко А. И., Заяц Н. Н., Вильшанский В. А. // Высокомолекулярные соединения. — 1971. — Т. 13Б, № 2. — С. 354-359.

Літ.:

Юрженко Олександр Іванович // Учені вузів Укр. РСР. — К., 1968. — С. 489; Юрженко О. І. // УРЕ. — Т. 12. — 1985. — С. 478; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 1.

Ю. М. Анісімов

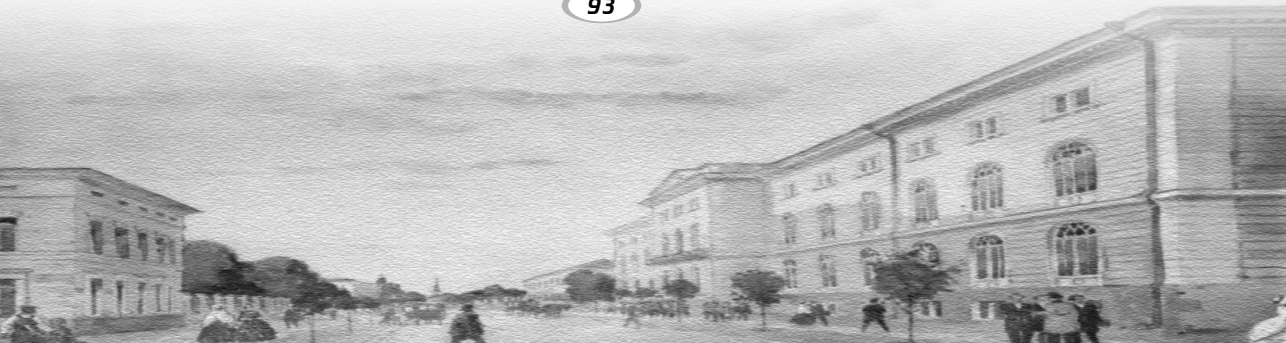
БОГАТСЬКИЙ Олексій Всеволодович

Відомий хімік-органік, академік АН УРСР.

О. В. Богатський народився 25 серпня 1929 р. в Одесі у родині вчених, діяльність яких була пов'язана з Одеським державним університетом: батько Всеволод Дем'янович — хімік-органік, професор; мати Зінаїда Давидівна — хімік, викладач хімії, працювала на кафедрі органічної хімії ОДУ.

О. В. Богатський навчався в одеській середній школі № 57 (1936–1946 рр.), за винятком часів Великої Вітчизняної війни, коли разом із батьками і Одеським університетом перебував в евакуації, спочатку в Майкопі, а потім в Байрам-Алі (Туркменська РСР, 1941–1944 рр.). В 1946 р. він стає студентом хімічного факультету ОДУ, який закінчує у 1951 р. за спеціальністю — органічна хімія.

У 1951–1954 рр. О. В. Богатський — аспірант кафедри органічної хімії ОДУ (науковий керівник — професор, завідувач кафедри О. К. Плісов).

Дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата хімічних наук на тему “Синтез и свойства стереоизомерных кротоновых кислот и их эфиров” О. В. Богатський захищає на засіданні Ради хімічного факультету Одеського державного університету у 1954 р., а в 1967 р. — захищає дисертаційну роботу на здобуття наукового ступеня доктора хімічних наук на тему “Синтез некоторых алкоксисоединений на основе алкоксиалкилзамещенных малоновых и ацетоуксусных эфиров, ацетилацетонов и 1,3-диолов и изучение их стереохимии, свойств и превращений” на засіданні цієї ж Ради (офіційні опоненти — професори А. Л. Ліберман, А. В. Домбровський і О. К. Плісов). У 1955 р. ВАК СРСР йому присуджено науковий ступінь кандидата хімічних наук; у 1962 р. — вчене звання доцента, а в 1968 р. — науковий ступінь доктора хімічних наук і вчене звання професора.

Закінчивши аспірантуру, О. В. Богатський працював в ОДУ: асистентом (1954–1957 рр.), старшим викладачем (1957–1958 рр.), доцентом (1958–1969 рр.), деканом хімічного факультету (1962–1970 рр.), проректором з учбової роботи (1968–1970 рр.). На кожній з цих посад він своєю енергією, інтелектом і талантом педагога, захопленням наукою концентрував навколо себе талановиту студентську молодь, викладачів і працівників хімічного факультету, а потім і університету. Під його керівництвом кафедра органічної хімії все більше набуває репутації передового наукового центру, який динамічно розвивається. На базі університету проводяться конференції і наради з актуальних питань органічної хімії. З 1971 р. за ініціативою О. В. Богатського виходило вперше в СРСР спеціалізоване видання “Вопросы стереохимии”.

В 1972 р. О. В. Богатський був обраний членом-кореспондентом, а вже у 1976 р. — дійсним членом Академії наук УРСР.

З березня 1970 р. до серпня 1975 р. О. В. Богатський був ректором Одеського державного університету. Найбільш характерною рисою його діяльності як ректора є прагнення підвищення рівня університетської науки та учбово-виховної роботи факультетів і кафедр. З цією метою був здійснений ряд заходів щодо організації роботи наукових семінарів на кафедрах та факультетах, координації наукових робіт з боку Наукових рад відповідних галузей науки, перегляд навчальних планів з точки зору досягнень науки і техніки, міждисциплінарних зв'язків навчальних матеріалів, ширшого залучення студентів до наукової роботи та інші.

Багато уваги він приділяв збільшенню обсягів досліджень, які виконувалися на основі госпрозрахунку. Це дозволяло налагоджувати зв'язки університетської науки з виробництвом, покращувати матеріально-технічне забезпечення університету. Значна кількість наукових та учбових лабораторій і кабінетів були обладнані сучасними на той час приладами і матеріалами для роботи.

Були налагоджені творчі контакти з кількома університетами і науково-дослідними інститутами, у тому числі — із закордонними. Зріс авторитет ОДУ як значного, сучасного наукового і учбового закладу.

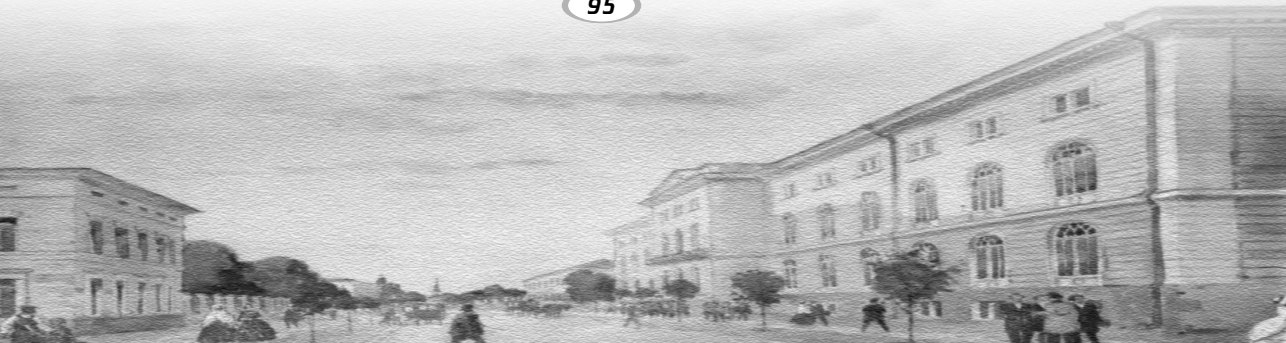
З 1975 р. до 1977 р. О. В. Богатський був науковим керівником одеських лабораторій Інституту загальної і неорганічної хімії АН УРСР, а в 1977 р. — став директором Фізико-хімічного інституту АН УРСР, який створено на базі одеських лабораторій та їх дослідного заводу, за його ініціативою та безпосередньою участю.

Наукова діяльність О. В. Богатського пов'язана з тонким органічним синтезом, стереохімією та біоорганічною хімією. На протязі 50—60-х рр. за його безпосередньою участю і керівництвом були виконані всебічні дослідження методів синтезу, будови, стереохімії та властивостей ряду алкоксизамісних *b*-дикарбонільних сполук і насичених 1,3-гетероциклів.

Наприкінці 60-х рр. О. В. Богатський разом із співробітниками і аспірантами починає цикл досліджень у галузі психофармакологічно-активних речовин — похідних 1,4-бенздіазепінів та споріднених структур. Результатом цих досліджень було створення оригінального, високоефективного протисудорожного і снотворного препарату — феназепаму, який був впроваджений у виробництво і медичну практику.

У середині 70-х рр. О. В. Богатський звертає свою увагу на цілком нову на той час проблему — макрогетероциклів, котрі, подібно до природних антибіотиків, здатні селективно взаємодіяти з іонами металів. У короткий строк під його керівництвом колективом науковців були розроблені оригінальні методи синтезу різноманітних краун-ефірів, вивчені їх властивості, у тому числі — біологічна активність окремих макрогетероциклів. Найбільш істотним результатом цих досліджень була організація вперше в СРСР промислового виробництва одного із краун-ефірів.

Результати досліджень, які виконані академіком О. В. Богатським разом

із його учнями і співробітниками, надруковані майже в 600 наукових працях. Він був науковим консультантом 5 докторських і науковим керівником біля 30 кандидатських дисертацій. Його учні стали відомими вченими, зокрема академік НАН України, професор С. А. Андронаті, члени-кореспонденти НАН України професори Г. Л. Камалов, М. Г. Лук'яненко.

Як на посаді ректора університету, так і на посаді директора академічного інституту, О. В. Богатський знаходив час і плідно працював у Південному науковому центрі АН УРСР (1971–1983 рр.), Президії АН УРСР (1977–1983 рр.). Він був делегатом Конференції ЮНЕСКО (1973 р.) та Міжнародної конференції з питань викладання хімії (1979 р.), членом постійного міжнародного Організаційного комітету симпозіумів з хімії макрогетероциклів.

О. В. Богатський був нагороджений трьома орденами Трудового Червоного Прапора (1971 р., 1976 р., 1981 р.), медаллю ім. С. І. Вавилова, став лауреатом премії ім. Л. В. Пісаржевського АН УРСР (1978 р.), заслуженим діячем науки УРСР (1979 р.), лауреатом Державної премії СРСР (1980 р.) та Державної премії України у 1991 р. (посмертно).

Помер О. В. Богатський в Одесі 19 грудня 1983 р. Його ім'я увічнено у назві Фізико-хімічного інституту НАН України у 1985 р.

Пр.:

Алкоксисоединения XVIII. Конфигурация и конформации некоторых 2,5-диалкид-5-алкоксиэтил-1,3-диоксанов / А. В. Богатский, Ю. Ю. Самитов, Н. Л. Гарковик // Журн. орган. химии. — 1966. — Т. 2, вып. 8. — С. 1335-1345; Стан і перспективи розвитку наукових досліджень у галузі хімії психотропних препаратів // Вісн. АН УРСР. — 1973. — № 2. — С. 12-21; Нові проблеми сучасної стереохімії // Там же. — 1974. — № 12. — С. 16-28; Транквилизаторы. 1,4-Бенздиазепины и родственные структуры / А. В. Богатский, С. А. Андронаті, Н. Я. Головенко. — К.: Наук. думка, 1980. — 278 с.; Progress in chemistry of synthetic macrocyclic complexones and their analogues / Proc. Indian Natn. Sci. Acad., A. — 1982. — Vol. 48, № 1. — P. 65-83.

Літ.:

Алексей Всеволодович Богатский: Библиограф. указ./ АН УССР; Сост.: Н.Е. Ясненко, Т. И. Олейникова; Вступ. ст.: С. А. Андронаті, А. И. Грень, Г. Л. Камалов, Н. Г. Лукьяненко. — К.: Наук. думка, 1986. — 102 с. — (Биобиблиография ученых Укр. ССР); Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 1.

А. І. Грень

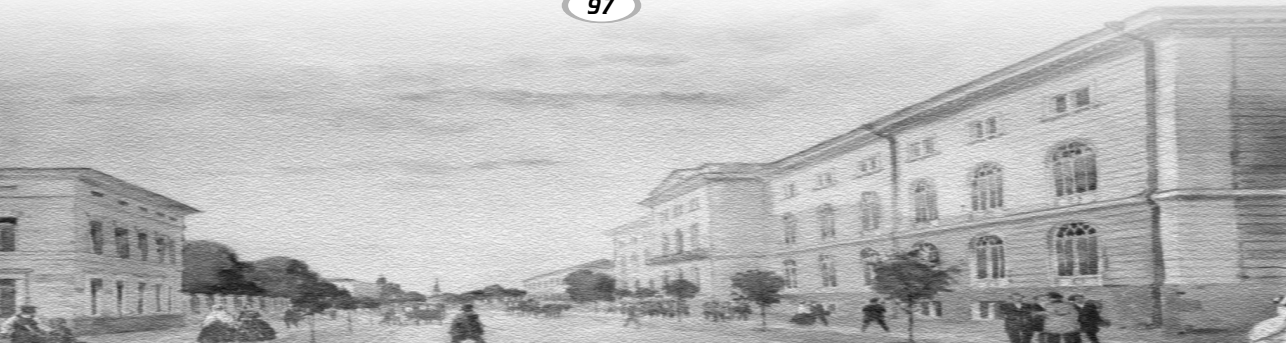
СЕРДЮК Віктор Васильович

Фізик — спеціаліст у галузі фізики напівпровідників та діелектриків.

В. В. Сердюк народився 17 березня 1934 р. у Харкові в родині військово-вослужбовця.

У 1951 р. В. В. Сердюк стає студентом ОДУ, який закінчує у 1956 р. З 1959 р. до 1962 р. — він аспірант кафедри експериментальної фізики ОДУ. Кандидатську дисертацію на тему “Про можливості управління фоточутливістю сульфїду та селенїду кадмію з допомогою деяких фізичних факторів” В. В. Сердюк захищає на засіданні Ради фізичного факультету Львівського університету у 1962 р. Вчене звання доцента йому було присвоєно у 1964 р.

Протягом року (1965–1966) В. В. Сердюк стажувався у лабораторії відомого спеціалїста з фізики напівпровідників Рїчарда Бьюба (Стенфордський університет, США).

Дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора фізико-математичних наук “Дослідження процесів, що обумовлені прилипанням нерівноважних носіїв струму у сульфіді та селеніді кадмію” В. В. Сердюк захистив у 1972 р. (офіційні опоненти: академік НАН України М. К. Шейнкман, професор В. М. Фриджкін, академік НАН України І. С. Горбань). Вчене звання професора по кафедрі експериментальної фізики йому було присуджено у 1974 р.

В ОДУ В. В. Сердюк пройшов шлях від старшого лаборанта (1956–1957 рр.), асистента (1957–1959 рр.), старшого викладача (1959–1964 рр.), доцента (1964–1968 рр.), завідувача кафедри експериментальної фізики (1968–1994 рр.), декана фізичного факультету (1967–1975 рр.) до ректора університету.

В. В. Сердюк став ректором ОДУ в 1975 р. і виконував ці складні обов’язки до 1987 р. Він плідно сполучав активну наукову діяльність з організаційно-адміністративною роботою. В період його перебування ректором Одеський університет отримав статус провідного вуза України з науково-дослідної роботи серед 70 вузів СРСР та 7 — України. В 1972 р. ОДУ було присуджено третє місце серед вузів України. В університеті з’явилися лауреати Державної премії СРСР (В. Д. Севастьянов, О. В. Богатський, С. А. Андронаті та ін.), Державної премії України (В. В. Фашченко, В. М. Білоус, О. А. Ханонкін та ін.).

В цей час в університеті було відкрито докторантуру. Найбільшого розвитку набули наукові дослідження, особливо на природничих факультетах. Щорічно прибуток на рахунок госпдоговірної тематики складав понад 14 млн. крб. Це дало змогу побудувати учбовий корпус гуманітарних факультетів, два гуртожитка, провести капітальний ремонт будівлі Наукової бібліотеки. Було оновлено парк ЕОМ, основні учбові аудиторії оснащено комплексом аудіо-відео-телеапаратури нового покоління.

Наукові інтереси В. В. Сердюка охоплюють широке коло проблем в галузі фізики напівпровідників. Під його керівництвом проведені комплексні дослідження електронних процесів у напівпровідниках групи A_2B_6 в умовах фотозбудження. Досліджено процеси випромінювальної рекомбінації у широкозонних напівпровідниках з метою створення світловип-

ромінюючих структур. Розроблені важливі аспекти теорії деградації напівпровідників та приладів на їх основі. Встановлено механізм повільних релаксаційних явищ, періодичних та аперіодичних коливань фотопровідності в кристалах сульфїду та селенїду кадмію. Подані феноменологічні моделі електричних та фотоелектричних ефектів, що стимульовані адсорбційно-десорбційними процесами на поверхні напівпровідників. Зроблено внесок у теорію механізму переносу струму в гетероструктурах на базі сполук A_2B_6 .

Одержані результати лягли в основу практичних розробок, які спрямовані на створення генераторів незатухаючих коливань, безвакуумних аналогів передаючих телевізійних трубок, фотоелектричних перетворювачів сонячної енергії, напівпровідникових чутливих елементів газоаналізаторів.

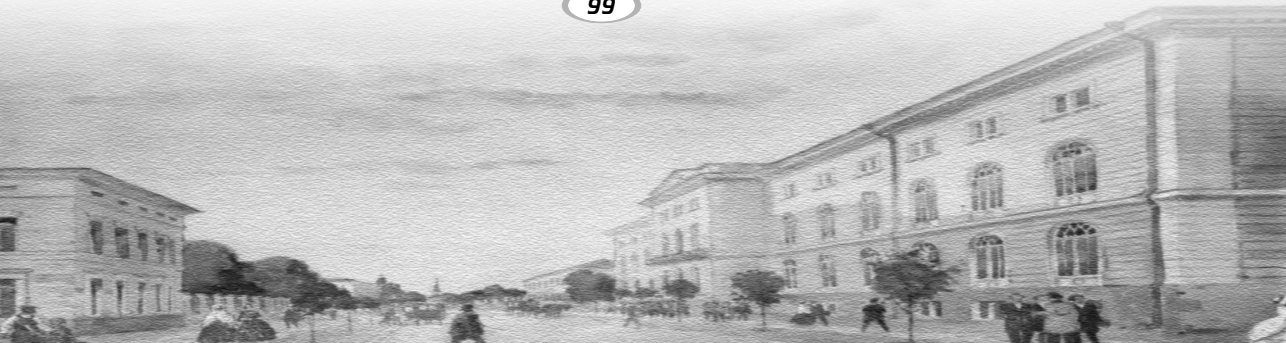
В. В. Сердюк — відомий організатор науки. Під його керівництвом в середині 70-х років сформувалася Одеська наукова школа дослідників з фізики напівпровідників. На базі Одеського університету проведено біля десяти міжнародних та республіканських наукових конференцій і шкіл у галузі фізики широкозонних напівпровідників. Ним підготовлено 3 доктори і 35 кандидатів наук. Опубліковано 4 підручника і більше 250 наукових праць.

В. В. Сердюк запатентував 10 винаходів, за які отримав авторські свідоцтва (тематика їх дуже широка, наприклад, спосіб одержання фоточутливих плівок сульфїду кадмію; спосіб рідиннофазної епітаксії плівок телуриду цинку; чутливий елемент газоаналізатора та ін.).

Багато уваги він приділяв міжнародному науковому співробітництву. Міністерством освіти Угорщини йому було присвоєно звання почесного доктора природничих наук. Серед аспірантів професора В. В. Сердюка, що успішно захистили кандидатські дисертації, є громадяни Словачії, Куби, Сирії, Чілі, В'єтнаму, Іраку.

В. В. Сердюк був добре відомий як популяризатор науки, широко пропагував успіхи сучасного природознавства. З 1976 р. до 1987 р. він очолював правління Одеської обласної організації товариства "Знання".

За активну наукову і педагогічну роботу професор В. В. Сердюк був

нагороджений орденом “Знак пошани” (1976 р.), званням “Заслужений працівник вищої школи Української РСР” (1984 р.).

Всі, хто знав В. В. Сердюка, відзначають його особливі людські якості. Надзвичайно висока здібність до активної праці, сумлінність з одночасно властивою йому вимогливістю та суворістю блискуче поєднувались у ньому з безумовною повагою до співробітників, уважністю, коректністю, тонким гумором.

Помер В. В. Сердюк в Одесі 11 лютого 1994 р.

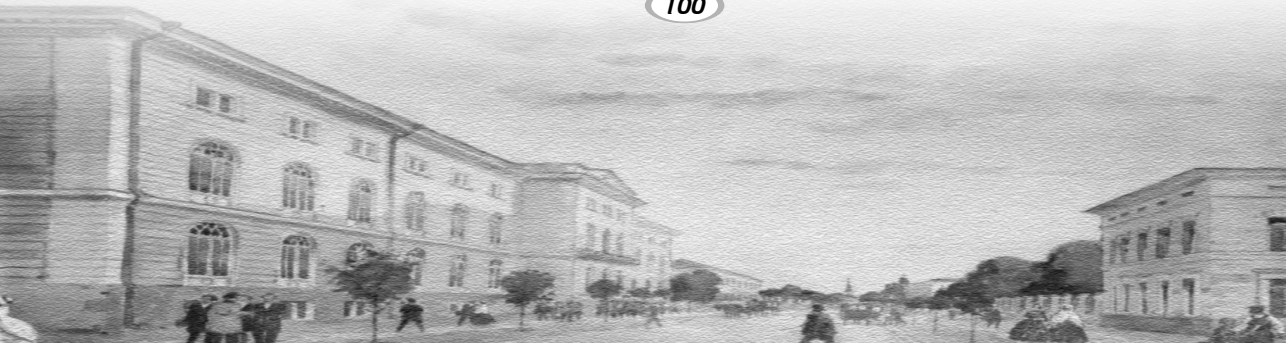
Пр.:

Контактный механизм появления максимума на температурной зависимости темного тока и монокристаллов SdS / Сердюк В. В., Бьюб Р. // *Jorn. of Applid. Physics.* — 1967. — Т. 38, № 5. — С. 2329; Об условиях возникновения отрицательной фотопроводимости в монокристаллах селенида кадмия / Сердюк В. В., Чемересюк Г. Г. // *Физика и техника полупроводников.* — 1967. — Т. 1, вып. 3. — С. 389; Колебания фототока в неоднородных монокристаллах селенида кадмия с линейной ВАХ / Сердюк В. В., Старостин И. А. // Там же. — 1975. — Т. 9, вып. 3. — С. 450; Влияние кислорода на температурную зависимость электропроводности тонких слоев селенида кадмия / Сердюк В. В., Смытына В. А. // *Журн. физ. химии.* — 1975. — Т. 49, № 5. — С. 1210; Влияние поверхностного легирования индием пленок селенида кадмия на адсорбционно-десорбционное взаимодействие их с кислородом / Сердюк В. В., Вашпанов Ю. А., Смытына В. А. // Там же. — 1982. — Т. 56, вып. 1. — С. 198; Исследование длинноволновой люминесценции монокристаллов селенида кадмия / Сердюк В. В., Корнева П. П., Ваксман Ю. Ф. // *Phys. stat. Sol. (a).* — Vol. 91. — P. 173; Краевая примесная люминесценция монокристаллов селенида кадмия / Сердюк В. В., Скобеева В. М., Малушин Н. В. // *Журн. прикл. спектроскопии.* — 1987. — Т. 47, вып. 1. — С. 121; Люминесценция полупроводников / Сердюк В. В., Ваксман Ю. Ф. — К.: Вища шк., 1988. — 200 с.; Определение диффузной длины неосновных носителей в неидеальных гетеропереходах / Сердюк В. В., Борщак В. А., Васильевский Д. Л. // *Физика и техника полупроводников.* — 1988. — Т. 22, вып. 3. — С. 561; Фотозлектрические процессы в полупроводниках / Сердюк В. В., Чемересюк Г. Г. — К.: Лыбидь, 1993. — 192 с.; *Физика солнечных элементов.* — Одесса: Логос, 1994. — 333 с.

Літ.:

Рыбак М. Ученый // *Веч. Одесса.* — 1973. — 7 февр.; Сильченко В. Магия кристалла // *Зн. коммунизма.* — 1973. — 25 марта; Ученый, педагог, вихователь // *Рад. освіта.* — 1976. — 7 лют.; Памяти Виктора Васильевича Сердюка: [Некролог] // *Одес. ун-т.* — 1994. — 2 берез.; *Професори Одес. (Новорос.) ун-ту.* — Одеса, 2000. — Т. 1.

Г. Г. Чемересюк

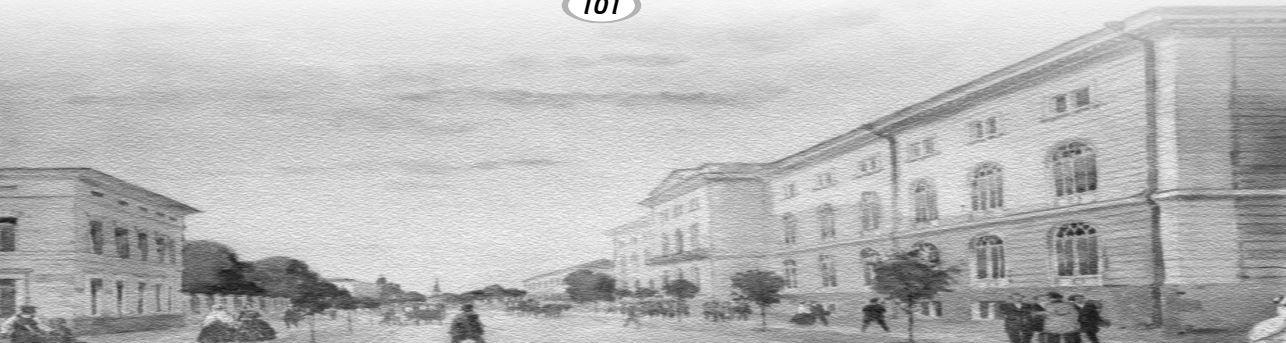

ЗЕЛІНСЬКИЙ Ігор Петрович

Основний напрямок наукової діяльності — інженерна геодинаміка, вивчення зсувів, їх прогноз і заходи боротьби з ними; розробка методів оцінки стійкості схилів, теоретичних основ і практики моделювання геодинамічних процесів; розробка основ математичної геології.

І. П. Зелінський народився 16 липня 1933 р. у місті Первомайську Миколаївської області, в сім'ї військовослужбовця.

Війна для родини Зелінських почалася на румунському кордоні, біля річки Прут, у селі Петрушани, де П. П. Зелінський командував 404-м стрілковим полком 176-ї Червонопрапорної стрілецької дивізії 9-ї армії Південного фронту. Полк бився героїчно. П. П. Зелінського у 1941 р. було нагороджено орденом Червоного Прапора. Наприкінці червня 1942 р. командир 138-ї окремої стрілецької бригади Приморської армії П. П. Зе-

лінський загинув, захищаючи Севастополь. Троє дітей лишилися на руках матері.

Шкільні роки І. П. Зелінського проходили по черзі то в Москві, то в Миколаєві, де він переходив із класу в клас з похвальними грамотами. Думка стати геологом народилась у шостому-сьомому класі, бо улюбленим викладачем був М. Ю. Паншин, а дисципліною — географія. Школу в Миколаєві він закінчив у 1952 р. із золотою медаллю і того ж року став студентом першого курсу геологічного відділення геолого-географічного факультету ОДУ.

Деканом факультету тоді був чудовий вчений і людина О. М. Смирнов. А навчали у той час прекрасні викладачі Є. О. Гапонов, І. Я. Яцько, Л. Б. Розовський, Л. І. Пазюк, В. В. Степанов, Н. В. Ізмайлова, Б. Л. Гуревич, І. Ф. Бурлай, Г. Я. Гончар та інші.

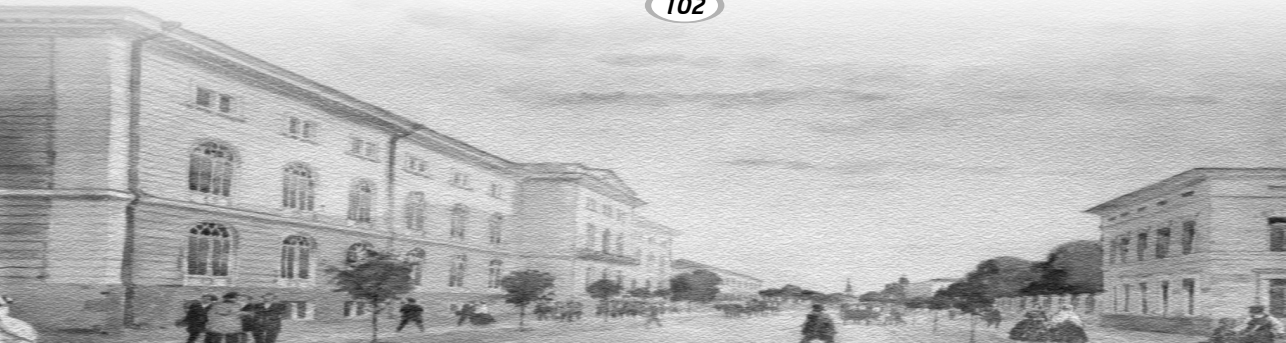
І. П. Зелінський навчався з цікавістю й легко, багато часу віддавав науковій студентській роботі, самодіяльності, спорту.

Окрім геології, студент Зелінський серйозно захопився фізикою (вчителі П. І. Домбровський, К. К. Демідов, Є. А. Кирилов та ін.) та математикою (Т. І. Матвієнко, Г. М. Міракьян, Н. І. Гаврилов, інші). Метою наукових інтересів стала проблема вивчення стійкості зсувів, яка згодом перетворилася у тему всього наукового життя. Обрати її допомогли Л. Б. Розовський та І. Я. Яцько.

Дипломна робота І. П. Зелінського була присвячена прогнозу перетворення зсувних схилів Каховського водосховища. Навіть у цій праці відзначався нетривіальний науковий підхід до оцінки стійкості зсувних схилів та відкосів.

У 1957 р. І. П. Зелінський з відзнакою закінчує ОДУ і з серпня того ж року починає виробничу діяльність, яка тривала до січня 1969 р. — часу вступу до стаціонарної аспірантури Московського державного університету ім. М. В. Ломоносова.

За цей час (1957–1969 рр.) І. П. Зелінський пройшов шлях від дільничного геолога до начальника управління, а дороги, якими простував геолог, сягнули від Уелена на Чукотці до Каїра і Багдада. Лише в Одесі під керівництвом та за участю І. П. Зелінського збудовані протизсувні спорудження від

Ланжерона до Аркадії, пішохідна прогулянкова траса Ланжерон—Аркадія, підвісна канатна дорога в Отраді, Палац спорту, міст через Воєнний узвіз, ставки у дендропарку, закріплені гектари катакомб.

У співавторстві з інженерами Л. О. Заярним, О. О. Чужмиром, В. П. Кузнецовим та іншими І. П. Зелінським створені: “Генеральна схема протизсувних та берегозахисних заходів на узбережжі Чорного та Азовського морів у межах України”, “Схема водопониження на теренах м. Одеси”, “Схема закріплення катакомб” та ін.

У травні 1970 р. І. П. Зелінський захистив у Московському університеті кандидатську дисертацію на тему “Инженерно-геологический анализ эффективности противооползневых сооружений г. Одессы”, де широко були застосовані методи моделювання зсувів та метод оцінки стійкості зсувних схилів, який принципово відрізнявся від усіх відомих та спирався на сучасні досягнення теорії поля. Пізніше цей метод був занесений до підручників з інженерної геодинаміки (Г. С. Золотарьов, МДУ, 1984).

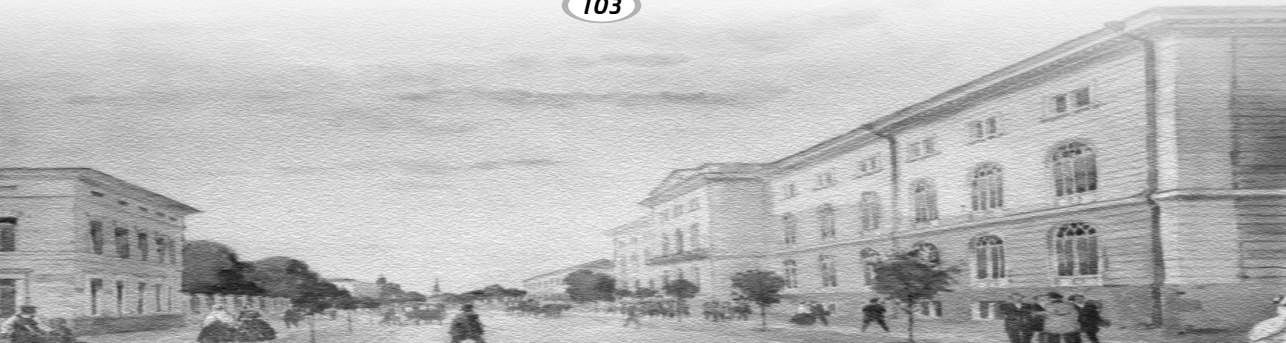
Починаючи з серпня 1970 р., під час епідемії холери в Одесі, І. П. Зелінський працював волонтером у холерному шпиталі на вулиці Ленінградській, 3.

З вересня 1970 р. І. П. Зелінський працював у Одеському державному університеті ім. І. І. Мечникова, де пройшов шлях від старшого викладача до професора, завідувача кафедри інженерної геології та гідрогеології.

Докторську дисертацію І. П. Зелінський захистив у жовтні 1980 р. в МДУ по темі “Теория и методика моделирования оползней”. Саме в ній розроблені фізико-математичні фундації застосування теорії подібності та моделювання, теорії поля, теорії конформних відображень для розв’язання задач інженерної геології. Пізніше професором І. П. Зелінським були обстоювані принципи застосування квантово-механічних рівнянь для розв’язування задач геодинаміки.

Основні напрямки наукової роботи І. П. Зелінського стосуються геодинаміки:

- вивчення геологічних процесів;
- зсувознавство та вивчення зсувів;

- проектування та будівництво протизсувних споруджень та вивчення їх ефективності;
- вплив геологічної різномірності на структуру полів напруги;
- розробка методів оцінки стійкості схилів та відкосів;
- розробка теоретичних основ та практики моделювання геодинамічних процесів (метод електрогеодинамічних аналогій ЕГА);
- вивчення та математичний опис геодинамічного потенційного поля Землі для задач інженерної геодинаміки;
- розробка основ математичної геології.

На базі розробленої І. П. Зелінським теорії геодинамічного поля зроблено прогноз стійкості зсувних схилів Одеси, припортового заводу в Григорівці, в Ульяновську, Саратові, Вольську на Волзі (Росія), у Варні (Болгарія).

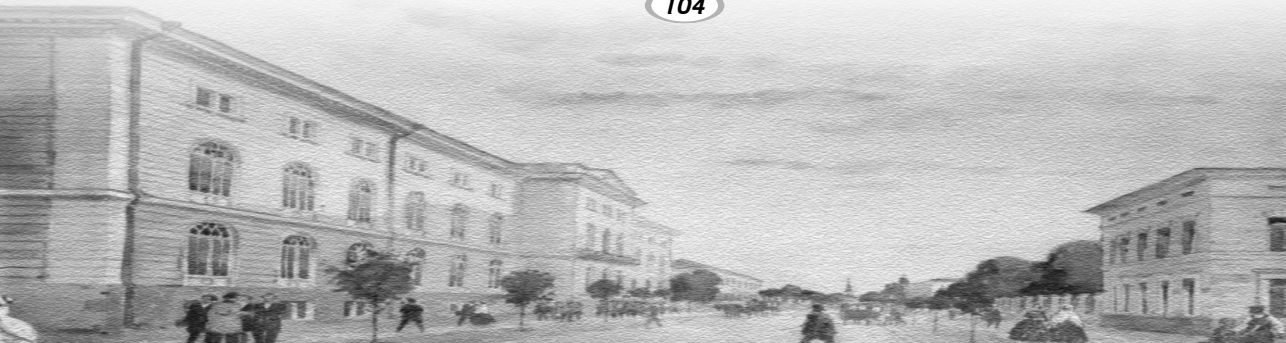
Як викладач вищої школи І. П. Зелінський розробив для студентів-геологів такі курси: “Динаміка підземних вод”, “Механіка ґрунтів”, “Інженерно-геологічні прогнози та моделювання”, “Інженерна геодинаміка”, “Загальна геологія для гідрогеологів”. З усіх цих дисциплін надруковані підручники та учбові посібники.

Створена у 1980 р. учбова лабораторія моделювання інженерно-геологічних процесів обладнана сучасним устаткуванням.

З 1972 р. І. П. Зелінський керує аспірантурою та докторантурою, очолює Спецраду із захисту кандидатських та докторських дисертацій. Підготував 15 кандидатів та 3 доктори технічних і геолого-мінералогічних наук. Вони працюють в Україні та США, в Єгипті і Грузії, Молдові та Росії, в інших країнах.

І. П. Зелінським надруковано особисто і в співавторстві 5 підручників та учбових посібників, 7 монографій, більш ніж 130 статей в Україні та за її межами. І. П. Зелінський — член редколегії журналів РАН “Інженерная геология” та “Геоэкология”.

Як адміністратор, поєднуючи цю роботу з науковою та викладацькою діяльністю, професор І. П. Зелінський пройшов усі вузівські сходинки — від декана геолого-географічного факультету (1970–1979 рр.), проректора по учбовій (1979–1980 рр.) та науковій (1980–1985 рр.) роботі до ректора.

На посаду ректора І. П. Зелінський був обраний у червні 1987 р., далі у 1992 р. — на наступне п'ятиріччя, але у травні 1995 року він залишив посаду ректора за станом здоров'я.

До 1997 р. Ігор Петрович працював завідувачим кафедрою інженерної геології та гідрогеології, з 1997 р. — професором цієї ж кафедри, продовжував читати лекції студентам.

Крім того, з 1997 р. він очолив наукову секцію Одеського будинку вчених ІМОНТ. 17 вересня І. П. Зелінський провів останнє засідання цієї секції.

На роки ректорства І. П. Зелінського припадають: в 1990 р. — відкриття фізико-математичного Рішельєвського ліцею при ОДУ; в 1991 р. — злиття з університетом Інституту соціальних наук зі студентами та базою; в 1992–1993 рр. — створення у структурі ОДУ на базі великих факультетів Юридичного інституту та Інституту математики, економіки і механіки (МЕМ) — вперше в Україні; в 1993 р. на базі Міністерства освіти України та Академії інженерних наук України в університеті був організований Інститут фізики горіння.

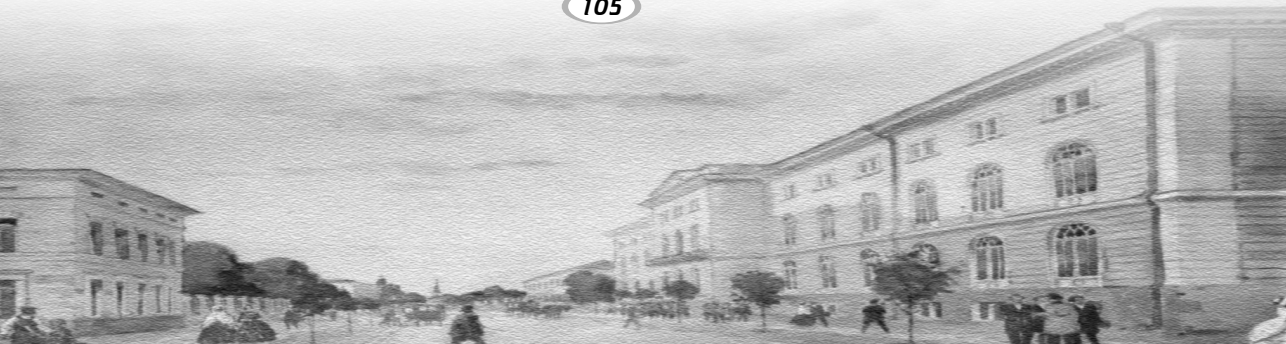
В ОДУ відкриваються нові спеціальності: міжнародні відносини; економіка (у т. ч. економіка міжнародних відносин); психологія; медичні спеціальності на хімічному та біологічному факультетах.

Кількість спеціальностей від 1987 до 1995 рр. збільшується з 17 до 25.

Зроблено капітальний ремонт будівлі Наукової бібліотеки університету (1989 р.). Завершено будівництво гуртожитку № 9, корпусу у спортивно-оздоровчому таборі (1990 р.).

У 1990 р. Одеський державний університет ім. І. І. Мечникова став членом Європейської та Євразійської Асоціації університетів та вперше пройшов міжнародну атестацію, посівши високе місце у міжнародному рейтингу (вище університетів Лондона, Амстердама, Копенгагена, Хельсінки, Токіо, Карлова, Болоньї).

Укладені ефективні двосторонні угоди з обміну студентами та викладачами між ОДУ та університетами Джона Гопкінса і Гаугер-колледж (США), Політехнічним університетом Валенсії (Іспанія), університетами Сент-Ендрюс (Шотландія), Регенсбурга (ФРН), Лозанни (Швейцарія).

Університет пройшов республіканську атестацію і набув IV рівня акредитації, тобто, права підготовки бакалаврів, фахівців, магістрів (1994 р.).

При ОДУ відроджено видавництво, яке було закрите у 60-ті роки, університет став співзасновником Української Екологічної та Інженерної Академії наук.

Науково-педагогічна діяльність професора ОДУ І. П. Зелінського відзначена як в Україні, так і поза її межами академічними та почесними званнями. У 1994 р. він був обраний академіком і віце-президентом Міжнародної Академії наук Євразії, де очолював відділення прогнозування небезпечних природних процесів. І. П. Зелінський — дійсний член (академік) Академії інженерних наук, Екологічної Академії наук, Академії наук Вищої школи України був членом багатьох міжнародних наукових організацій.

У 1996 р. за фундаментальні дослідження за темою “Закономірності деформації верхньої частини тектоносфери Землі, встановлені теоретичними та дослідними методами” І. П. Зелінському присуджена Державна премія України у галузі науки і техніки, а у 1998 р. — почесне звання Заслужений діяч науки і техніки України.

Суспільно-політична діяльність І. П. Зелінського відзначена обранням його народним депутатом Верховної Ради СРСР у 1988 році, до 1991 р. він був членом Верховної Ради СРСР та членом Президіуму ВР СРСР.

Помер І. П. Зелінський в ніч на 24 жовтня 2002 р. Похований на Другому християнському кладовищі, де йому поставлено пам’ятник.

Пр.:

Инженерно-геологические прогнозы и моделирование. — К.: Вища шк., 1987. — 208 с.; Математические методы в задачах инженерной геологии. — Одесса: Весть, 1993. — 234 с.; Оползни северо-западного побережья Черного моря, их изучение и прогноз. — К.: Наук. думка, 1993. — 226 с.; Геомеханика. — Одесса: Астропринт, 1998. — 255 с.

Літ.:

Игорь Петрович Зелинский: [Библиогр. указ.] / ОГУ. Науч. б-ка; Составитель М. А. Подрезова. — Одесса, 1997. — 50 с. — (Сер.: “Биобиблиография ученых университета”; Вып. Геологи; Файтельберг Р. О. Зелинский Игорь Петрович // Видные ученые Одессы. — 1997. — Вып. 7. — С. 23-26; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 1.

Р. О. Файтельберг

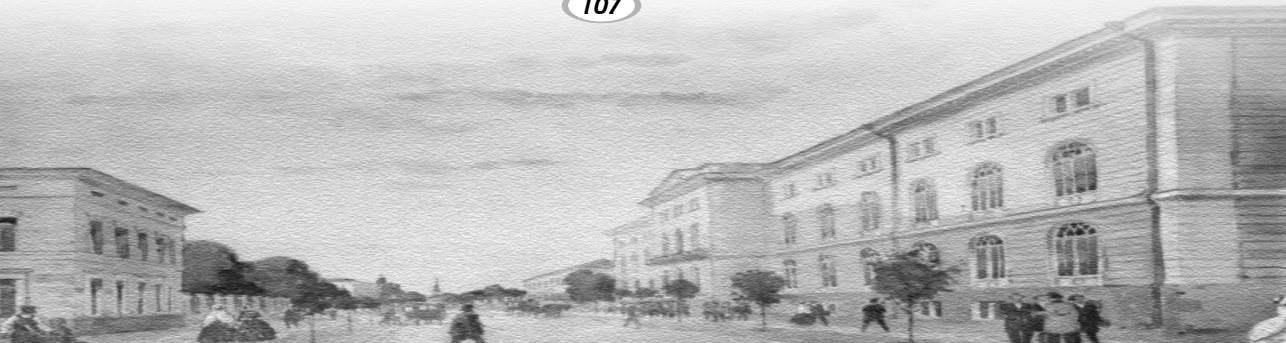
СМИНТИНА Валентин Андрійович

Нинішній ректор Одеського університету. Відомий вчений у галузі фізики і техніки напівпровідників, сенсорної електроніки та технології.

В. А. Сминтина народився 8 вересня 1948 р. в с. Вишневому Татарбунарського району Одеської області у родині сільського вчителя. Тузлівську середню школу Татарбунарського району закінчив із золотою медаллю у 1966 р. і в тому ж році вступив на фізичний факультет ОДУ.

З того часу його життя і діяльність нерозривно пов'язані з Одеським національним університетом ім. І. І. Мечникова.

Вже на другому курсі В. А. Сминтина проявив схильність до наукової роботи, почавши працювати лаборантом у науково-дослідній групі напівпровідників. Тому у 1971 р., після закінчення з відзнакою університету, його було рекомендовано до аспірантури по кафедрі експериментальної фізики (науковий керівник професор В. В. Сердюк).

Молодий вчений закінчив аспірантуру, а у 1977 році захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата фізико-математичних наук “Хемосорбционно-диффузионное и окислительно-восстановительное взаимодействие тонких слоев селенида кадмия с кислородом” у Спеціалізованій Раді ОДУ (офіційні опоненти академік АН Литовської РСР Ю. К. Віщакас (Вільнюс), професор І. О. Карпович (Нижній Новгород), науковий керівник професор В. В. Сердюк).

У 1988 р. В. А. Сминтина захистив у Києві в Інституті напівпровідників АН України докторську дисертацію “Электрофизические, фотоэлектрические и электронно-молекулярные явления, стимулированные хемосорбционно-диффузионными процессами на границах полупроводниковых поликристаллических пленок селенида и сульфида кадмия” (офіційні опоненти член-кор. АН УРСР М. Н. Шейнкман (Київ), професор А. Н. Георгобіані (Москва), професор С. М. Репінський (Новосибірск)). Ця робота є результатом розвитку нового напрямку досліджень у галузі фізики напівпровідників.

У 1975 р. в “Журнале физической химии” вийшла друком перша стаття В. А. Сминтини “Влияние кислорода на температурную зависимость электропроводности тонких пленок селенида кадмия”. З того часу ним опубліковано більше 300 наукових робіт, з них без співавторів — понад 30, отримано 12 авторських свідоцтв на винаходи.

Багато часу В. А. Сминтина приділяє редакторській та видавничій роботі. Він — головний редактор декількох наукових міжнародних та вітчизняних видань: “Sensors Electronics & Microsystem Technology”, “Вісник Одеського університету”, “Фотоелектроніка”, збірки матеріалів Міжнародної школи з сенсорів “NEXUSPAN”. Також є членом редакційного консультативного комітету (Editorial Advisory Board) енциклопедичного видання “Sensors Updated” видавництва Willy-VCH.

На початку наукової діяльності у статтях В. А. Сминтини відчувався вплив робіт академіка О. В. Снітка та члена-кореспондента НАНУ М. Н. Шейнкмана. Але згодом напрямок наукового пошуку вченого вийшов за межі традиційного дослідження фотоелектронних властивостей неоднорідних напівпровідників групи А2В6. Так, під його керівництвом

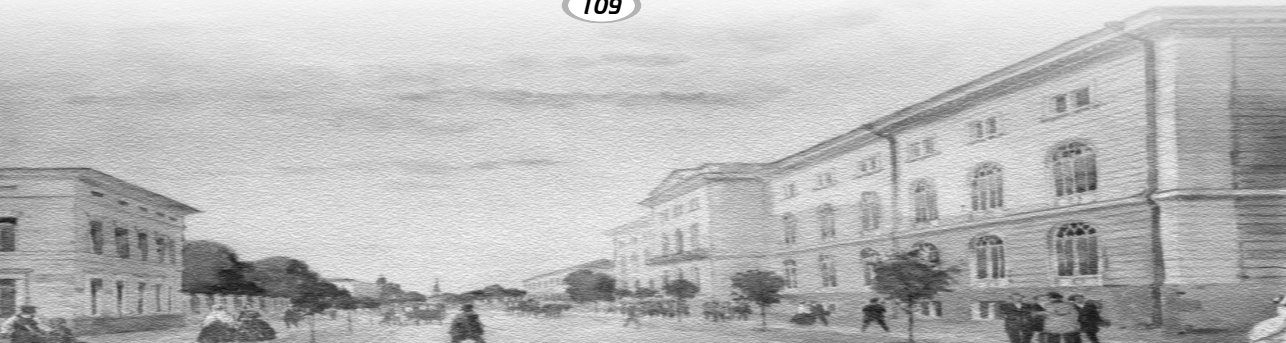

група науковців (згодом — науково-дослідницька лабораторія сенсорної електроніки та технології) почала вивчати хемосорбційно-дифузійну природу комплексу електрофізичних і фотоелектричних явищ у напівпровідникових полікристалічних плівках А2В2 та природу і кількісні характеристики основних енергетичних та кінетичних параметрів електронно-молекулярних процесів у напівпровідниках. Крім того, значна увага приділялася дослідженню впливу легування поверхні на вказані процеси, а також практичному використанню встановлених закономірностей для розробки адсорбційно-чутливих елементів та їх застосуванню у приладах газового аналізу нової генерації. Останні роки значна увага приділяється дослідженням в галузі фізики поверхні окисних та багатокомпонентних напівпровідників, вивченню процесів запису, зберігання та відтворення електромагнітного випромінювання в різних частотних діапазонах, науковому пошуку з використанням моно-, полі-, мікро- та нанокристалів кремнію.

Одним з найважливіших своїх обов'язків В. А. Сминтина вважає читання лекцій студентам та аспірантам і робить це з задоволенням. Його лекції користуються успіхом у студентів фізичного факультету (курс "Оптика" та спецкурс "Фізико-хімічні явища на поверхні твердих тіл", свого часу він читав і спецкурс "Фізика поверхні напівпровідників"). Він підготував та видав два навчальних посібника та три навчально-методичних посібника.

В. А. Сминтина плідно керує науковою роботою студентів та аспірантів. Під його керівництвом або за його безпосередньою участю захищено 10 кандидатських та 3 докторські дисертації. Керівництво підготовкою кандидатських і докторських дисертацій продовжується. З 1995 року до цього часу В. А. Сминтина очолює Спецраду з захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора (кандидата) фізико-математичних наук в ОДУ. Він є керівником наукової школи з фізики напівпровідників, організатором багатьох широко відомих міжнародних конференцій.

В. А. Сминтина з 1974 р. послідовно обіймав посади молодшого, старшого, провідного та головного наукового співробітника, згодом — профе-

сора кафедри експериментальної фізики. З 1981 р. по 1989 р. він працює за сумісництвом на посаді заступника декана фізичного факультету з наукової роботи. У лютому 1984 р. В. А. Сминтині було присвоєно перше наукове звання старшого наукового співробітника, а у березні 1992 р. — професора. З 1994 року він завідує кафедрою експериментальної фізики.

Вільне володіння декількома іноземними мовами дозволяє професору В. А. Сминтині вести широке міжнародне співробітництво із вченими різних країн. З листопада 1979 р. по червень 1980 р. вчений вперше стажувався за кордоном в Інституті електроніки твердого тіла Національного центру досліджень Італії (Рим) під керівництвом відомого фізика професора Антоніо Паолетті. В 1982 р. та 1994 р. він підвищував свою кваліфікацію в лабораторіях професорів Лепповуорі в Оулу (Фінляндія) та Маркоміні в університеті Вінеції.

З 1984 р. професор В. А. Сминтина неодноразово виїздив для читання лекцій студентам та аспірантам, для наукової роботи та участі в наукових конференціях до Фінляндії, Італії, Великої Британії, Угорщини, Франції, Китаю, Польщі, Туреччини, Нідерландів, Німеччини, Португалії та ін. країн.

Працюючи на посаді проректора ОДУ з міжнародних зв'язків та зовнішньоекономічної діяльності (1992–1995 рр.), В. А. Сминтина значно підніс авторитет Одеського університету, який першим серед українських вузів прийнято до Всесвітньої Асоціації університетів. В цей час університет підписав велику кількість міжнародних угод, став учасником багатьох міжнародних програм, в т. ч. предпроектів, повних проектів та компакт-проектів Tempus-Tacis, INTAS та ін. В університеті значно зросла кількість іноземних студентів.

Після призначення ректором ОДУ 31 липня 1995 р. В. А. Сминтина продовжує активну адміністративну та творчу працю, наукову та викладацьку діяльність. Він організує плідну роботу колективу університету по розробці та відкриттю нових напрямків діяльності, навчальних підрозділів, спеціальностей, викликаних самим життям. В. А. Сминтина — активний прихильник реформування вищої школи.

Багато зусиль як ректор В. А. Сминтина вкладає в інтеграцію ОДУ в

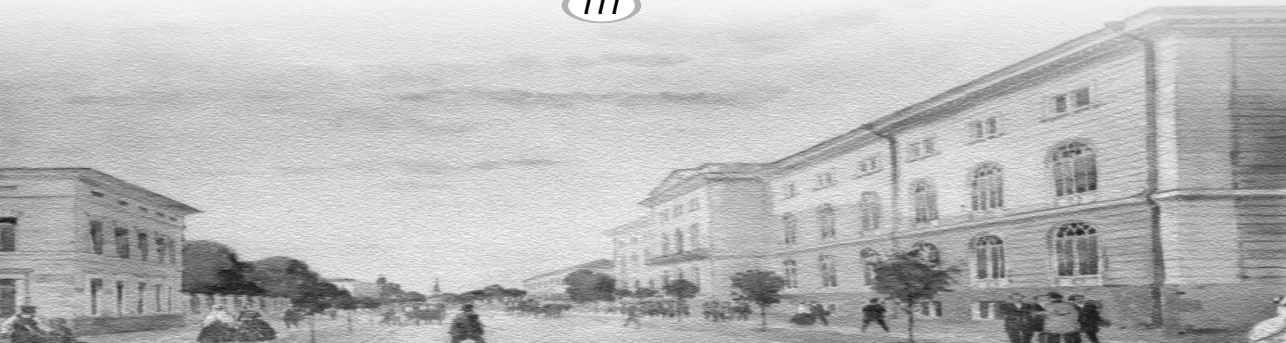
загальноосвітню систему освіти. Він є членом Всесвітньої асоціації президентів університетів при ЮНЕСКО, Європейської університетської Асоціації, Асоціації ректорів України та Євразійської Асоціації університетів, активно бере участь у роботі нарад та конгресів цих організацій.

Багато часу віддає професор В. А. Сминтина громадській роботі. Він входить до складу Наукової ради із сенсорних систем при Президії НАНУ та Наукової ради з фізики напівпровідників НАНУ. В. А. Сминтина є заступником голови Південного наукового центру НАНУ, був членом бюро наукової ради з фізики та керівником координаційного плану з фізики напівпровідників Міністерства освіти України. Професор В. А. Сминтина є членом міжнародних організацій, серед яких EUROSENSOR, NEXUS, Європейське фізичне товариство. Крім того, його було обрано віце-президентом фізичного товариства та дійсним членом декількох галузевих академій, серед яких Академія наук вищої школи України.

За час роботи В. А. Сминтини на посаді ректора Одеський національний університет за деякими основними показниками діяльності перемістився на 3-4 місце серед класичних університетів України. Під керівництвом ректора сформовані три нових факультети — економіко-правовий, філософський та довузівської підготовки та три навчально-наукові центри: інститут, коледж та технікум. Загальна кількість студентів та слухачів зросла більш ніж вдвічі — з 9500 до 21 000 осіб, серед яких майже 800 іноземних громадян. Суттєво підвищився і науковий потенціал професорсько-викладацького складу університету: кількість докторів наук зросла з 95 до 168 чоловік, а кандидатів наук — з 450 до 800 чоловік.

Кількість аспірантів підвищилася до 520 чоловік, які навчаються за 85-ма спеціальностями. Ефективно діє докторантура. В ОНУ працюють 8 спеціалізованих рад, в яких захист дисертацій проводиться за 29 спеціальностями. Серед близько 2000 викладачів та науковців — 57 академіків та членів-кореспондентів НАН України і галузевих академій, заслужених діячів науки і освіти, лауреатів Державних премій. Всього в університеті працюють біля 3500 співробітників.

Зараз навчальний процес в університеті забезпечують чотири інститути

(Інститут математики, економіки і механіки, Інститут соціальних наук, Інститут інноваційної та післядипломної освіти, Миколаївський навчально-науковий інститут ОНУ), 10 факультетів (історичний, філологічний, романо-германської філології, економіко-правовий, біологічний, геолого-географічний, хімічний, фізичний, філософський та довузівської підготовки), 2 навчально-наукових центра, технікум, коледж. Діють спеціалізований деканат по роботі з іноземними студентами, підготовче відділення для іноземців. В університеті — 99 кафедр. Останнім часом відкрито нові спеціальності: мікробіологія та вірусологія, психологія, болгарська мова та література, комп'ютерні системи та мережі, переклад, філософія, прикладна лінгвістика, видавнича справа та редагування, менеджмент невиробничої сфери, облік та аудит, міжнародні економічні відносини, театральне мистецтво, кіно- та телемистецтво, дизайн, документознавство та інформаційна діяльність. В ОНУ здійснюється підготовка фахівців за 20-ма напрямками та 42-ма спеціальностями.

Університет акредитований у повному обсязі за IV рівнем акредитації. Підготовка студентів здійснюється за багатоступеневою системою: бакалавр, спеціаліст, магістр. Коледж та технікум готують молодших спеціалістів.

Наукові дослідження зосереджені в чотирьох науково-дослідних інститутах, 28 наукових підрозділах, серед яких 8 науково-дослідних центрів, 14 проблемних та галузевих науково-дослідних лабораторій, Астрономічна обсерваторія, Ботанічний сад, Наукова бібліотека.

Під керівництвом В. А. Сминтини вперше в Україні розроблено концепцію, розпочато і налагоджено регулярну роботу розгалуженої мережі навчально-наукових центрів у Миколаєві, Первомайську, Іллічівську. Відкрито коледж підприємства та соціальної роботи і створено унікальний регіональний комплекс “школа — коледж — університет”. Вперше в Україні започатковано навчальний комплекс “Одеський національний університет ім.І.І. Мечникова — Центр вищої освіти Мечников” (Італія) для навчання громадян Італії; підготовлена угода про те, що випускники ОНУ разом з українським дипломом будуть отримувати диплом одного з університетів Франції за економічними спеціальностями.

В 2000 році за високі досягнення університет нагороджено Почесною грамотою Кабінету Міністрів України.

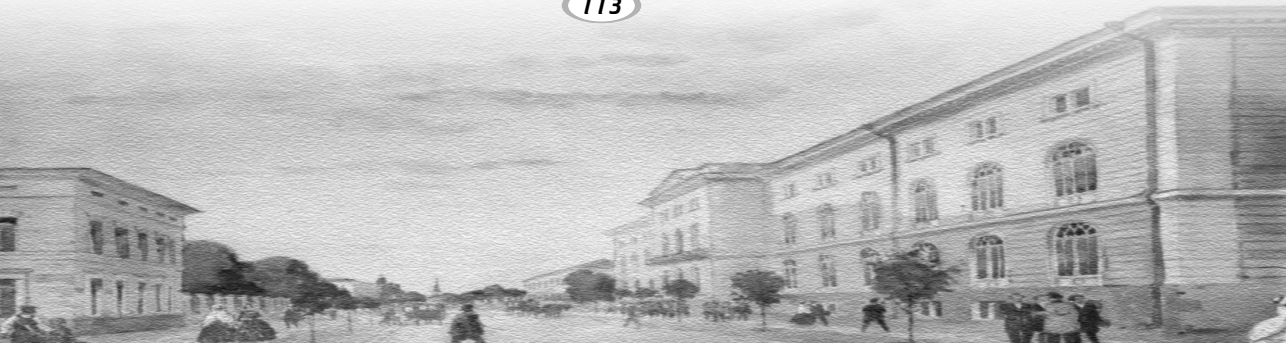
Враховуючи загальнодержавне та міжнародне визнання результатів наукової діяльності та вагомий внесок у розвиток національної вищої школи, Указом Президента України від 11 вересня 2000 року Одеському державному університету ім. І. І. Мечникова надано статус національного.

У квітні 2000 року збори представників колективу університету переобрали В. А. Сминтину на другий строк, а у 2003 р. — на третій термін роботи на посаді ректора.

Сучасне технічне обладнання аудиторій та лабораторій університету створює сприятливі умови для виконання навчальних та наукових програм. В університеті працюють 21 комп'ютерний клас із виходом до мережі Інтернет та 7 лінгвістичних класів, 2 читальних зали Інтернет та електронних документів (Наукова бібліотека), створена внутрішня університетська локальна мережа управління та інформаційного забезпечення, до складу якої входять більше 1000 комп'ютерів, функціонує видавництво "Астропринт", яке забезпечує видання наукових праць викладачів університету та навчальних посібників для студентів.

На протязі останніх трьох років викладачі та науковці університету опублікували понад 6 тис. статей, з них майже 1 тисяча — у міжнародних виданнях, 105 монографій, 300 підручників та навчальних посібників із грифом Міністерства освіти і науки України, що використовуються в університетах нашої країни. Результати наукових досліджень активно впроваджуються в навчальний процес. До наукової роботи залучено майже 6500 студентів. За їх участю щороку друкуються майже 700 наукових статей. Вони постійно беруть участь в олімпіадах з природничих, гуманітарних та суспільних наук, щорічно отримують 30-40 нагород і відзначаються Дипломами переможців Міністерства освіти і науки України. Імена студентів університету ушановані серед переможців всесвітніх, європейських та всеукраїнських освітянських, наукових, мистецьких та спортивних олімпіад, конкурсів та інших змагань.

Новим змістом поповнилося дозвілля і громадянське життя студентів. Хорові та танцювальні колективи стали лауреатами міжнародних фести-

валів у Греції, Туреччині, Німеччині, Франції. Команда ОНУ з брейнінгу стала абсолютним чемпіоном та володарем кубку СНД, а команда КВК зайняла перше місце в Україні.

ОНУ здійснює міжнародне науково-технічне співробітництво з понад 90 університетами. Налагоджена тісна співпраця з Великотирновським та Софійським університетами (Болгарія), Римським університетом та зоологічною станцією у Неаполі (Італія), університетами міст Афіни та Салоніки (Греція), Вроцлавським, Щецинським, Сілезьким університетами (Польща), провідними університетами Франції, Туреччини, Німеччини, Фінляндії, США та ін.

Одеський університет уклав угоду про проведення спільних науково-технічних розробок з інститутом “Гуанмін” (Долян, КНР) та з Інститутом хімії матеріалів (Рим, Італія) та ін. закордонними науково-дослідними центрами.

Науковці та викладачі ОНУ беруть участь у виконанні міжнародних наукових проєктів “Придунайські озера: відновлення природних ресурсів та поліпшення екологічної безпеки прикордонних регіонів”, “Просторове поширення радіонуклідів у водозбірниках”, “Нові мікробіологічні методи для очищення вод різного походження” тощо, які виконуються за фінансування та координації з боку європейських організацій та на державне замовлення Уряду України.

Знаменною датою в історії Одеського університету була участь ОНУ у підписанні Болонської Великої хартії Європейської Асоціації університетів. Ця подія відбулася 18 вересня 2003 року у Болоньї (Італія). Засновники хартії взяли до уваги плідну діяльність ОНУ у роботі Європейської Асоціації університетів, а експерти цієї організації відзначили дотримання в ОНУ загальноєвропейських принципів функціонування навчальних закладів вищого рівня.

Стратегічним напрямком розвитку університету сьогодні є інтеграція до європейського і світового наукового простору. Близько 30 наукових шкіл ОНУ мають широке міжнародне визнання та працюють із зарубіжними науковими центрами. Так Інститут горіння та нетрадиційних технологій — єдиний у країні заклад такого профілю — є базою Української

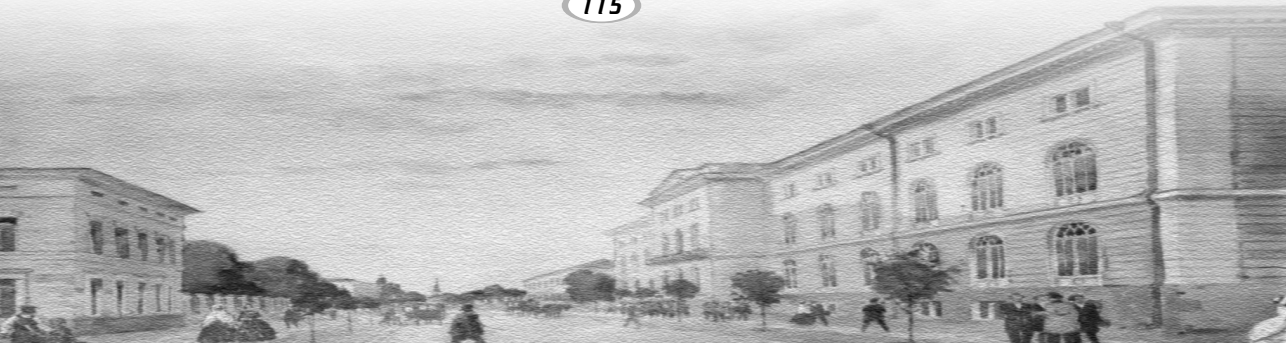

секції Інституту горіння США й представляє Україну в Європейському консорціумі по наноматеріалах. А НДІ фізики — відомий у світі центр запису оптичної інформації — представляє країну в Міжнародному комітеті з наукової фотографії. Близько сотні відомих університетів світу співпрацюють з ОНУ в рамках довгострокових угод, зокрема, по проектах TEMPUS — TACIS, програмах INTAS, HOY-XAY CRODE та іншими. Дружні зв'язки встановлено з Карадениз університетом м. Трабзона (Туреччина), з Грецьким (Солоніка), Регенсбурзьким (Німеччина) університетами. Щороку понад як 150 співробітників ОНУ направляються на стажування, викладацьку та наукову роботу в іноземні вищі навчальні заклади. Крім того, університет бере участь у діяльності таких всесвітньовідомих організацій, як Німецька служба академічних обмінів, у здійсненні програм уряду США (ACCELS), фонду Дж.Фулбрайта, програм і проектів представництв Великобританії, США, Італії, Німеччини, Франції.

Одеський національний університет визначив і життєвий шлях дружини В. А. Сминтини — хіміка Ж. П. Сминтини (Родигіної), яка після закінчення хімічного факультету з 1973 року працює в ОНУ зараз на посаді начальника науково-організаційного відділу ОНУ. Їх дочка О. В. Сминтина, доктор історичних наук (з 2003 р.), професор (з 2005 р.) працює завідувачем кафедри археології та етнології України (з 2000 р.) історичного факультету університету.

Під керівництвом ректора В. А. Сминтини Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова було нагороджено за досягнення високої якості відповідно до Європейських стандартів у 2001 році Міжнародним призом “Європейська якість”, почесною нагородою Тисячоліття, нагородою міжнародного відкритого академічного рейтингу популярності і якості — “Золота Стелла” і Дипломом у номінації “Якість третього тисячоліття”. У 2002 році ОНУ було нагороджено почесною нагородою “100 кращих підприємств України” і бронзовою статуєю “Богиня Фортуна зі срібним мечем”, а у 2003 році — “Кришталевим слоном” за вагомий внесок у розвиток Європейської вищої школи; золотою, срібними та бронзовими медалями виставки “Сучасна освіта України” у різні роки.

Праця Валентина Андрійовича оцінена державними нагородами: з

2000р. він заслужений діяч науки і техніки України, у 2001 р. нагороджений золотою медаллю “10 років незалежності” І ст., а з 2004 р. кавалер ордена “За заслуги” ІІІ ступеня; релігійними нагородами: орденом “2000 річчя Різдва Христового” ІІ ст., орденом “Святого Володимира ІV ст. (2005 р.); нагородами іноземних організацій: Золота медаль товариства сприяння промисловості (2002 р., Франція), орден “Золотого Хреста Святих Петра і Павла” (2003 р., Ватікан) та ін.

В. А. Сминтина — почесний громадянин міста Очакова (1996 р.), почесний професор Херсонського державного технічного університету (1998 р.), почесний член Сенату Академічного Сегедського університету.

Ректор В. А. Сминтина продовжує плідно працювати як керівник університету, вчений та адміністратор, очолює наукову та навчальну роботу кафедри експериментальної фізики і науково-дослідної лабораторії електронних, іонних і молекулярних процесів у напівпровідниках, бере безпосередню участь у науково-дослідній роботі, друкує праці, читає лекції студентам, керує роботою аспірантів та докторантів.

Подальша інтеграція до європейського освітянського і наукового простору, вдосконалення якості освіти та розвиток науково-дослідницької діяльності — такі стратегічні напрямки розвитку Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова.

Із року в рік Одеський національний університет підтверджує звання одного з кращих вищих закладів України. Потужний інтелектуальний та творчий потенціал викладацького колективу на чолі з Валентином Сминтиною — запорука продовження кращих традицій одного з перших вітчизняних класичних університетів.

Пр.:

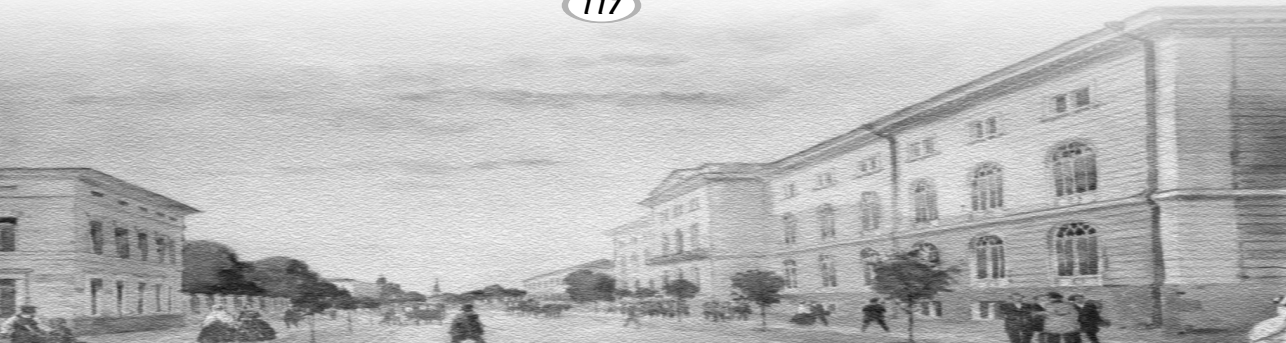
Влияние кислорода на температурную зависимость электропроводности тонких слоев селенида кадмия / В. А. Смынтына, В. В. Сердюк // Журн. физ. химии. — 1975. — Т. 49, вып. 5. — С. 1210-1213; The chemisorption forms and the centre nature of oxygen chemisorption of the CdSe thin film surface // Il Nuovo Cimento. — 1981. — Vol. 63B, № 2. — P. 642-650; Current instabilities in thin cadmium selenide films / V. Smyntyna, Y. Vashpanov, V. Serduyk // Physica Status Solidi(a). — 1982. — Vol. 74. — P. 131-135; Влияние поверхностного легирования индием пленок CdSe на адсорбционно-десорбционное взаимодействие их с кислородом / В. А. Смынтына, Ю. А. Вашпанов, В. В. Сер-

дук // Журн. физ. химии. — 1982. — Т. 56, вып. 1. — С. 198-200; Центры медленной рекомбинации в монокристаллических пленках селенида кадмия // Физика и техника полупроводников. — 1983. — Т. 17, вып. 4. — С. 679-682; Кинетика электронно-молекулярных процессов на поверхности полупроводниковых пленок // Поверхность. Физика. Химия. Механика. — 1985. — № 9. — С. 54-59; Отрицательное дифференциальное сопротивление высокоомных пленок селенида кадмия // Укр. физ. журн. — 1987. — Т. 32, № 4. — С. 607-609; Явления, обусловленные электронно-молекулярными процессами на поверхности пленок селенида кадмия // Физика и техника полупроводников. — 1987. — Т. 21, вып. 9. — С. 1690-1694; Chemisorbed oxygen forms on CdSe thin film surface / V. Smyntyna, S. Kashulis, G. Mattogno, S. Viticoli // *Vuoto*. — 1994. — Vol. 23, № 2. — P. 35-37; Surface spectroscopy study of CdSe and CdS thin film oxygen sensors / V. Smyntyna, V. Gerasutenko, V. Golovanov, S. Kashulis, G. Mattogno, S. Viticoli // *Sensors & Actuators*. — 1994. — Vol. 20, № 12. — P. 189-194; The causes of thickness dependence of CdSe and CnS sensor sensitivity to oxygen / V. Smyntyna, V. Gerasutenko, S. Kashulis, G. Mattogno, S. Viticoli // *Ibid.* — B. Chemical. — Vol. 19, № 1/3. — P. 464-465; Light controlled oxygen sensor on the based of ZnSexTl1-x/ ZnSe structure / Skobceva V. M., Smyntyna V. A., Dali A. R. // *Proceedings of the 11-th European Conference on solid state transducers. Eurosensors XI Warsawa, Poland.* — September, 21-24. — 1997; Інтеграція середньої та вищої школи // *Освіта України*. — 1998. — 4 листоп.; Освіта — фактор державної безпеки України // Там же. — 1999. — 8 груд.; Одеський державний університет ім. І. І. Мечникова: Сучасний стан, погляд у майбутнє. — Одеса: Астропринт, 2000. — 20 с.; Оптика: Навч. посібник / Укладач В. А. Сминтина. — Одеса: Астропринт, 2000. — Ч. 2. — 101 с.; Функциональные материалы на основе комплексных соединений горения / Лепих Я., Смынтина В. А. // *Письма в ЖТФ*. — 2000. — Т. 26, № 4. — С. 72-76; Адсорбционная чувствительность пористого кремния: Обзор / Вашпанов Ю. А., Смынтина В. А. // *Вісн. ОДУ. Фіз.-мат. науки* — 2001. — Т. 6, вип. 3. — С. 116-133; Influence of photoexcitation on the parameters of surface potential barrier / Borshchak V., Zatovskaya N., Kutalova M., Smyntyna V. // *Photoelectronics*. — 2001. — № 10. — P.25-28; Temperature dependence peculiarities of luminescence in oxygen doped ZnTe films / N. V. Malushin, V. M. Skobeeva, V. A. Smyntyna // *Semiconductor Physics. Quantum Electronics and Optoelectronics*. — 2003. — Vol. 6, № 2. — P. 214-216; Оптичні властивості наночастинок сульфїду кадмію у стабілізуючих розчинах М. Воронцова, В. Скобеєва, В. Сминтина // *Журнал фізичних досліджень*. — 2004. — Т. 8, № 1. — С. 89-92; Signal relaxation in image sensor based on nonideal heterojunctions / V. A. Smyntyna, V. A. Borshak, A. P. Balaban // *Sensor Electronics and Microsystems Technologies*. — 2004. — № 1. — P. 41-44; Sensor on a non-ideal heterojunction to indicate X-ray images / V. A. Smyntyna, V. A. Borshak, M. I. Kutalova, N. P. Zatovskaya, A. P. Balaban // *Semiconductor Physics, Quantum Electronics and Optoelectronics*. — 2004. — Vol. 7. — № 3. — P. 222-223.

Літ.:

Валентин Андрійович Сминтина: Бібліогр. покажчик / ОДУ. Наук. б-ка; Упоряд. М. О. Подрезова. — Одеса: Астропринт, 1998. — 84 с. — (Сер. "Біобібліографія вчених

університету”; Вип. Фізика); Також. — На рос. мові; Також. — На англ. мові; “Інтелектуальна експансія Одеського державного університету триває...” / Розмову з ректором В. А. Сминтиною вів Т. Федюк // Одес. ун-т. — 1988. — Вересень (№ 7); В. А. Сминтина. Коротка біографічна довідка // Чорномор. новини. — 1999. — 6 лют.; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 1; Сминтина Валентин Андрійович // Золота книга ділової еліти України. — К., 2000. — Т. 4. — С. 94-95; Сминтина Валентин Андрійович // 500 впливових особистостей. — К., 2001. — С. 192; Валентин Сминтина // Золота книга української еліти. — К., 2001. — Т. 6.- С. 128-129; Сминтина Валентин Андрійович — ректор Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова // Ректор третього тисячоліття. — К., 2002. — С. 98; Шеренговой А. Высота // Одес. изв. — 2002. — 12 марта; Сминтина Валентин Андрійович // Золотая фортуна: Золотая энциклопедия современности, 2001-2002. — [К., 2001-2002]. — С. 472-473; Щербань М. Валентин Сминтина: “Ми не говоримо, що ми — кращі, ми кажемо, що ми — класичні” // Освіта. — 2003. — 25 червн./2 лип.(№29). — С.1; Сминтина Валентин Андрійович // Київський літопис ХХІ століття, 2002: Визначні імена та підприємства. — К., 2003. — С. 99; Валентин Сминтина — ректор Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова. Університет — володар Кришталевого Слона // День. — 2003. — 28 листоп. (№ 216). — С. 19; Аудиенція у Папи Іоанна Павла II // Одес. ун-т. — 2004. — Січень. — С.2; Сминтина Валентин. Один із перших, один із кращих // Golden Fortune. — 2004. — С. 154-156; Сминтина Валентин Андрійович, ректор Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова // Лауреати України. — Харків, 2004. — Вип. 11: 500 впливових особистостей. — С. 372-373; Один из старейших, один из лучших // Лідери ХХІ століття. — К., 2005. — С.32-33.

М. О. Подрезова

Список основної використаної літератури

Видные ученые Одессы: По воспоминаниям учеников и сотрудников: В 7 вып. / НАН Украины. Юж. науч. центр, Одес. акад. истории и философии естеств. и техн. наук; Гл. ред. Р. О. Файтельберг. — Одесса, 1992-1997. — Вып. 1-7.

Вчені вузів Одеси. Вип. 1. Природничі науки: Бібліогр. покажчик: У 3 ч. / Одес. держ. наук. б-ка ім. М. Горького. — Одеса, 1994-1995. — Ч. 1: Геологі. Географи / Упоряд. Л. М. Бур'ян. — 1994. — 94 с.; Ч. 2: Математики. Механіки / Упоряд. І. Е. Рикун. — 1995. — 175 с.; Ч. 3: Хіміки / Упоряд. Т. І. Олейникова. — 1995. — 107 с.

Журнал заседаний Совета Новороссийского университета за 1905-1908 гг. — Одесса, 1905-1910.

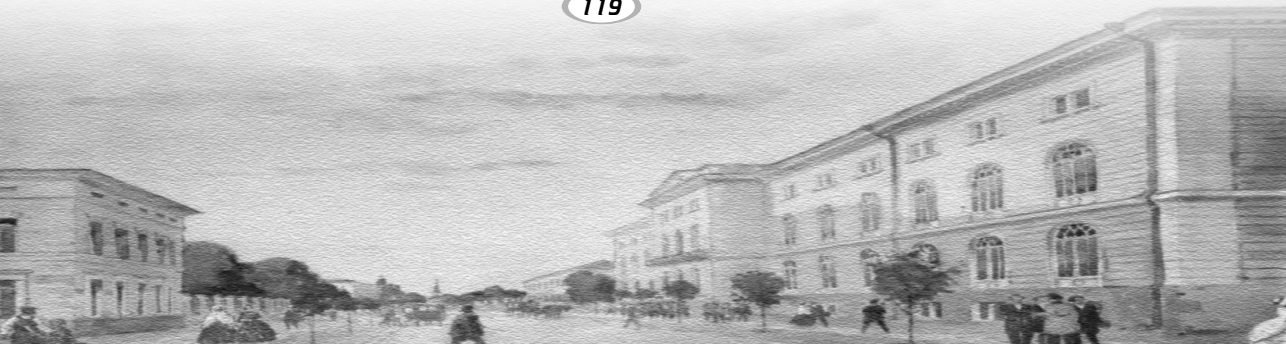
Записки Новороссийского общества естествоиспытателей. — Одесса, 1872-1929. — Т. 1-45.

Записки Новороссийского университета. — Одесса, 1867-1919. — Т. 1-113.

Золотарев А. Е., Ильин И. И., Луки Л. Г. Биографический словарь профессоров Одесского медицинского института им. Н. И. Пирогова (1900-1990). — Одесса: Маяк, 1992. — 124 с.

Известия Одесского библиографического общества при Новороссийском университете. — Одесса, 1913-1917. — Т. 1-5 (36 вып.).

Історія Одеського університету за 100 років / Редкол.: О. І. Юрженко (відп. ред.), Н. І. Букатевич, Г. А. В'язовський, І. М. Дузь, Д. Г. Елькін, С. М. Кіро, С. М. Ковбасюк, Л. Х. Калуст'ян, А. В. Недзвідський, Л. І. Пазюк, З. В. Першина, М. Ю. Раковський, М. П. Савчук, В. О. Федосєєв. — К.: Вид-во Київ. ун-ту, 1968. — 421 с.

Кауфман И. М. Русские биографические и библиографические словари. — М.: Гос. изд-во культ.-просвет. лит., 1955. — 751 с.

Летопись историко-филологического общества при имп. Новороссийском университете. — Одесса, 1890-1916. — Т. 1-15.

Маркевич А. И. Двадцатипятилетие императорского Новороссийского университета: Ист. зап. и акад. списки. — Одесса: Тип. экон., 1890. — XV, 734, X с.; То же // ЗИНУ. — 1890. — Т. 53.

Новороссийский университет в воспоминаниях современников: К 135-летию Одес. ун-та / Сост. Ф. А. Самойлов; Отв. ред. В. А. Смынтина. — Одесса: Астропринт, 1999. — 295 с.: ил. — (Сер.: Из истории Одес. ун-та).

Обозрение преподавания наук в Новороссийском университете за 1865/66 — 1868/69, 1875/76, 1885/86-1904/05, 1908/09-1916/17 уч. гг. — Одесса.

Одесский университет, 1865-1990 / Редкол.: И. П. Зелинский (отв. ред.), Л. А. Ануфриев, М. Е. Раковский, П. Е. Ефимов, Л. Х. Калустьян, З. В. Першина, В. В. Фащенко, М. Н. Чесноков. — Одесса, 1991. — 159 с.

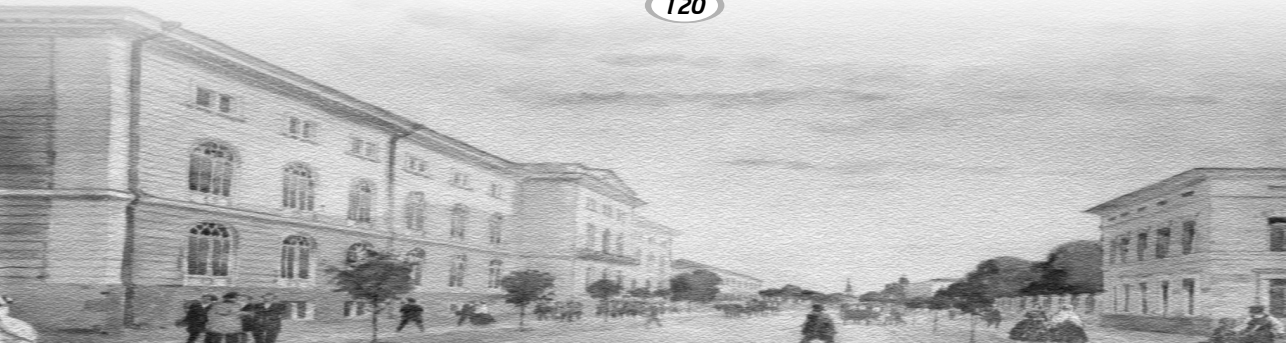
Одесский университет за 75 лет (1865-1940) / Отв. ред. К. П. Добролюбский. — Одесса, 1940. — 195 с.

Одеський державний економічний університет: Нариси історії/ Бородатий В. П., Скрипник М. О., Граждан В. Д., Редькін О. С. — Одеса, 2000. — 268 с.

Отчет о состоянии и деятельности Новороссийского университета за 1865/66-1884/85, акад. г., 1901-1915 г. — Одесса.

Очерки развития науки в Одессе / НАН Украины. Юж. науч. центр; Отв. ред. С. А. Андронати. — Одесса, 1995. — 576 с.

Протоколы заседаний Совета Новороссийского университета за 1865-1884 гг. — Одесса.

Систематический указатель к Запискам Новороссийского университета за 1867-1919 гг. / Сост.: А. Ф. Бугаева, М. Н. Бушева, Р. М. Раппопорт. — Одесса, 1955. — 130 с.; То же // Праці ОДУ. Бібліогр. сер. — 1957. — Т. 147, вип. 1 — 102 с.

Систематический указатель к периодическим изданиям научных обществ при Одесском (Новороссийском) университете / Сост.: М. Н. Бушева, Р. М. Раппопорт. — [Одесса, б. г.]. — 194 с.

Систематический указатель к периодическим изданиям Одесского университета и научных учреждений при университете, 1920-1964 / Сост.: М. Н. Бушева, Р. М. Раппопорт. — Одесса, 1967. — 287 с.

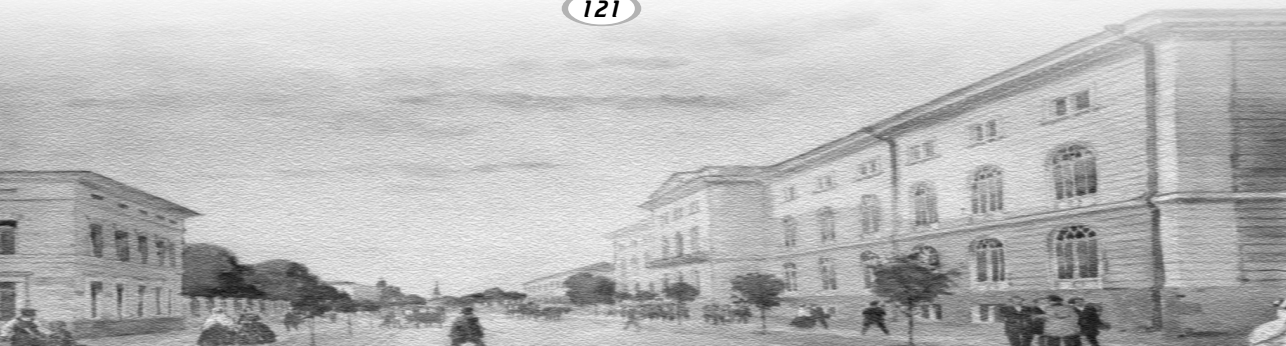
Труды Одесского государственного университета. — Одесса, 1933-1955.

Учені вузів Української РСР: [Довідник] — К.: Вид-во Київ. ун-ту, 1968. — 516 с.

Циркуляр по управлению Одесским учебным округом. — Одесса, 1864-1917.

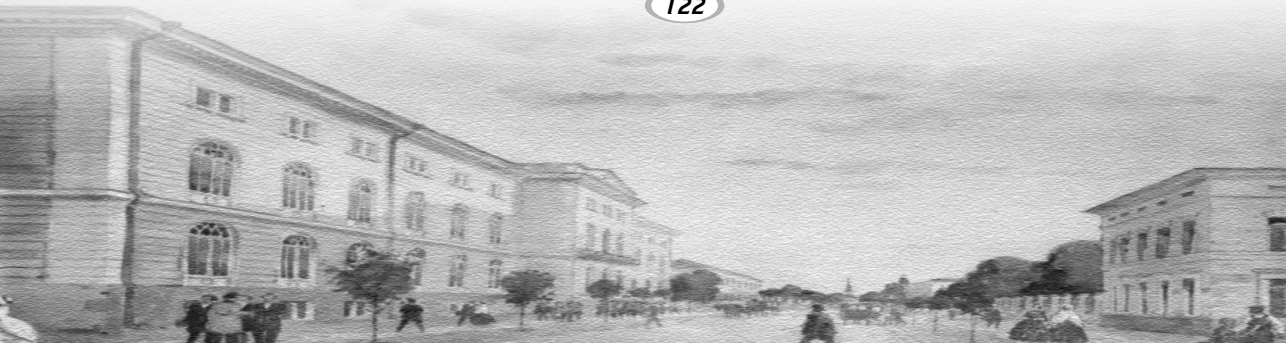
Hausmann, Guido. Universitdt und stdtische Gesellschaft in Odessa, 1865-1917: Soziale und nationale Selbstorganisation an der Peripherie des Zarenreiches. — Stuttgart: Steiner, 1998. — 699 S. — (Quellen und Studien zur Geschichte des Ostlichen Europa; Bd. 49).

Storia dell' Universitб di Odessa (1865-1990) / ОГУ им. Мечникова; Traduz, dal russo R. Radanes; Revisione del testo V. Smyntyna. — Odessa: Гермес, 1995. — 152 с.

Список принятых сокращений

- Бородин. Биограф. словарь — Бородин А. И., Бугай А. С. Биографический словарь деятелей в области математики. — К., 1979.
- БСЭ — Большая советская энциклопедия.
- Бюл. МОИП. Отд. биол. — Бюллетень Московского общества испытателей природы. Отдел биологический.
- Венгеров. Источники — Венгеров С. А. Источники словаря русских писателей: В 4 т. — СПб., 1900–1917.
- Венгеров. КСБ — Венгеров С. А. Критико-биографический словарь русских писателей и ученых: [В 6 т.]. — СПб., 1880–1897.
- Вчені вузів Одеси — Вчені вузів Одеси. Вип.1: Природничі науки: Бібліогр. покажчик: У 3 ч./ Одес. держ., наук. б-ка ім. М. Горького. — Одеса, 1994–1995. — Ч. 1: Геологи. Географи/ Упоряд. Л. М. Бур'ян. — 1994; Ч. 2: Математики. Механіки/Упоряд. І. Е. Рикун. — 1995; Ч.3: Хіміки/Упоряд. Т. І. Олейнікова. — 1995.
- ДАН — Доклады АН СССР.
- ДАОО — Державний архів Одеської області.
- Грабовская. Дис. — Грабовская Л. И. Развитие научной медицинской теоретической мысли в Новороссийском университете (1865—1920 гг.): Дис... канд. мед. наук. — Одесса, 1953.
- ЖМНП — Журнал Министерства народного просвещения.
- ЖМЮ — Журнал Министерства юстиции.
- ЗИНУ — Записки имп. Новороссийского университета.
- ЗКГК — Записки Крымско-Кавказского горного клуба.

- ЗНК — За наукові кадри.
- ЗМОНОЕ — Записки Математического отделения Новороссийского общества естествоиспытателей.
- ЗНОЕ — Записки Новороссийского общества естествоиспытателей.
- ЗНТШ — Записки Наукового товариства ім. Т. Г. Шевченка.
- Золотарев. Биогр. словарь — Золотарев А. Е., Ильин И. И., Луки Л. Г. Биографический словарь Одесского медицинского института им. Н. И. Пирогова (1900–1990).
- ЗООИД — Записки Одесского общества истории и древностей.
- Иконников — Биографический словарь профессоров и преподавателей имп. университета св. Владимира (1834–1884) / Сост. и изд. под ред. В. С. Иконникова. — К., 1884.
- Имп. Моск. археол. о-во — Императорское Московское археологическое общество и первое 50-летие его существования (1864–1914): В 2 т. — М., 1915.
- ИНУ — императорский Новороссийский университет.
- ІНУ — імператорський Новоросійський університет.
- История отеч. мат. — История отечественной математики: В 4 т. — К., 1966–1970.
- Історія ОДУ за 100 р. — История Одесского державного університету за 100 р. / Відп. ред. О. І. Юрженко. — К., 1968.
- Маркевич. 25-летие ИНУ — Маркевич А. И. Двадцатипятилетие имп. Новороссийского университета: Ист. записка и акад. списки. — Одесса, 1890.
- Наука и науч. работники СССР — Наука и научные работники СССР / Под ред. С. Ф. Ольденбурга, Е. Ф. Карского. — Л., 1928.

- НЭСБЕ — Новый энциклопедический словарь / Издатели: Ф. А. Брокгауз, И. А. Ефрон. — Лейпциг; СПб., 1911–1916.
- ОГУ — Одесский государственный университет.
- Одес. держ. экон. ун-т — Одеський державний економічний університет. Нариси історії / Бородатий В. П., Скрипник М. О., Граждан В. Д., Редькін О. С. — Одеса, 2000.
- ОДУ — Одеський державний університет.
Очерки развития науки в Одессе — Очерки развития науки в Одессе / НАН Украины. Юж. науч. центр; Отв. ред. С. А. Андронати. — Одесса, 1995.
- РФВ — Русский филологический вестник. — Варшава.
- Рус. зарубежье: Золотая кн. эмиграции — Русское зарубежье: Золотая книга эмиграции. Первая треть XX в.: Энцикл. биогр. словарь. — М., 1997.
- УРЕ — Українська радянська енциклопедія.
- УСЭ — Украинская советская энциклопедия.
- Учені вузів Укр. РСР — Учені вузів Української РСР: [Довідник]. — К., 1968.
- ЭСБЕ — Энциклопедический словарь / Издатели: Ф. А. Брокгауз, И. А. Ефрон. — Лейпциг; СПб., 1890–1907.
- Юрид. ин-т ОГУ — Юридический институт Одесского госуниверситета. Ист. очерк. — Одесса, 1996.

Наукове видання

**ПРОФЕСОРИ ОДЕСЬКОГО
(НОВОРОСІЙСЬКОГО)
УНІВЕРСИТЕТУ**

Біографічний словник

Том 1

Ректори

Видання друге, доповнене

Відповідальний редактор *В. А. Сминтина*
Заступник відповідального редактора *М. О. Подрезова*
Упорядники та бібліографічні редактори:
В. П. Пружина, В. В. Самодурова

Зав. редакцією *Т. М. Забанова*
Редактор *Ж. Б. Мельниченко*
Технічний редактор *В. І. Костецький*

П841 **Професори Одеського (Новоросійського) університету: Біограф. словник. Т. 1: Ректори.** — 2-е вид., доп. / Відп. ред. В. А. Сминтина; Заступ. відп. ред. М. О. Подрезова; Упорядники та бібл. ред.: В. П. Пружина, В. В. Самодурова. — Одеса: Астропринт, 2005. — 128 с., 32 арк. кол. іл.

ISBN 966-318-302-0 (У 4 т.).

ISBN 966-318-308-X (Т. 1).

Книга являє собою перший випуск біографічного словника “Професори Одеського (Новоросійського) університету”. Присвячена вона ректорам ОДУ за всю його історію — від моменту заснування в травні 1865 року до 2005 року. Складається з біографічних довідок про ректорів та бібліографії.

Для істориків, краєзнавців, бібліотечних працівників та широкого кола читачів.

4309000000—060
П — Без оголош.
318—2005

ББК 74.584(4Укр-4Од-20)7я21
УДК 378.4(477.74)(03)

Підписано до друку 26.04.2005. Формат 70х100/16.
Папір офсетний. Гарнітура "SchoolBook".
Друк офсетний. Ум. друк. арк. 20,8. + вкл. 10,4.
Тираж 1000 прим. Зам. № 255.

Видавництво і друкарня "Астропринт"
(Свідоцтво ДК № 1373 від 28.05.2003 р.)
65026, м. Одеса, вул. Преображенська, 24.
Тел.: (0482) 726-98-82, 726-96-82, 37-14-25.
www.astroprint.odessa.ua

